

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 25

КИЇВ

2023

УДК 3(05)

Вісник Маріупольського державного університету
Серія: Філософія, культурологія, соціологія
Збірник наукових праць
Видається двічі на рік
Заснований у 2011 р.
Видання включено до міжнародної наукометричної бази
«**Index Copernicus International**» (Польща)

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 10 від 27 червня 2023 р.)
Вісник МДУ. Серія: Філософія. Культурологія. Соціологія включено до Переліку наукових фахових видань України з галузі науки – культурологія (наказ МОН України № 735 від 29.06.2021 р.) з присвоєнням категорії «Б».

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д. культурології, проф. Ю. С. Сабадаш

Заступник відповідального редактора – доц., заслужений працівник культури України
Ю. М. Нікольченко

Відповідальний секретар – к. і. н., доц. О. О. Демідко

Редактор англійських текстів – ст. викладач Ю. С. Золотько

Члени редакційної колегії: д. філос. н., проф. М. Т. Братерська–Дронь, д. філос. н., проф. В. А. Личковах, д. філос. н., проф. О. П. Поліщук, д. філос. н., доц. О. В. Попович; д. філос. н., проф. Р. Сапенко (Республіка Польща), д. філос. н., проф. П. Ю. Саух, к. філос.н. доц. А. М. Тормахова, д. філос. н., проф. К. Б. Шадманов (Узбекистан), проф. Я. Курчевський (Республіка Польща), д.і.н., проф. В. Ф. Лисак, доц. к. філ. н., доц. С. М. Сороко (Республіка Білорусь); д. культурології, проф. П. Е. Герчанівська, д. культурології, проф. О. М. Гончарова, д. культурології, доц. С. І. Дичковський, д. культурології, доц. Н. А. Жукова, д. культурології, проф. К. В. Кислюк, д. культурології, доц. О. С. Колесник, д. культурології, проф. О. В. Кравченко, д. культурології, проф. О. В. Овчарук, д. культурології, проф. І. В. Петрова, д. культурології, проф. О. А. Степанова, к. культурології, доц. К. А. Гайдукевич, к. культурології, доц. С. А. Панченко, к. культурології, доц. Л. О. Поліщук, к. мист. доц. С. М. Шумакова; д. соц. н., ст. співроб. Л. Д. Бевзенко, д. соц. н., проф. М. В. Туленков, д. соц. н., проф. Н. М. Цимбалюк, д. соц. н., ст. співроб. Г. І. Чепурко, д. соц. н., проф. В. М. Щербина.

Засновник Маріупольський державний університет
02000, м. Київ, вулиця Преображенська, 6
тел: +380-50-016-72-17 e-mail:
visnykculturology@mdu.in.ua
Web-page: www.visnyk-culturology.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.
(Серія КВ №17804-6654Р від 24.05.2011)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК №4930 від 07.07.2015

© МДУ, 2023

ЗМІСТ

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Голотенко П. І. НАУКИ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ В КОНТЕКСТІ КОМПАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ	5
Гоц Л.С. ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОСТГУМАНІСТИЧНІЙ АНТРОПОЛОГІЇ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	12
Гуменюк Т. EVENT ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІД ІСТОРІЇ ДО СУЧАСНОСТІ	20
Демідко О.О. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТЕАТРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАРІУПОЛЯ НА ПІДКОНТРОЛЬНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	33
Дріневська В.С. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА НАРОДНОГО ВОКАЛУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	39
Короленко Є.О. КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ В КОНТЕКСТІ ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ: ДО ПИТАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ІВЕНТ- СЕКТОРУ	46
Луковенко І.Г. МАРИУПОЛЬСЬКИЙ НЕКРОПОЛЬ ДОРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ЄВРЕЙСЬКОЇ ГРОМАДИ ПРИАЗОВ'Я	53
Нікольченко Ю.М., Деліман В.В. ОСТРОЗЬКИЙ КОЛЕГІУМ У ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НОВОГО ЧАСУ	67
Плецан Х. В. СВІТОВИЙ ДОСВІД ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРИЙ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	78
Полешук Р.А. ДЕКОДУВАННЯ СКЛАДОВИХ КОМПОНЕНТІВ КОМПЛЕКСУ КУЛЬТУРНИХ АРХЕТИПІВ У ХУДОЖНІЙ КІНОМОВІ О. ДОВЖЕНКА	93
Сікорська І.М. МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ В ОСВІТІ: ВІД ОСВІТИ ДЛЯ МІГРАНТІВ ДО ОСВІТИ ДЛЯ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗУМІННЯ ТА ІНКЛЮЗИВНОСТІ	107
СОЦІОЛОГІЯ	
Паскевич О.В., Зубченко О.С. ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ЗА КОРДОНОМ	116
Ширяєва О.І., Зубченко О.С. ОБРАЗ ДОМУ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК	125
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	133
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ	136
КНИЖКОВА ПОЛІЦІЯ	144

CONTENTS

CULTURAL STUDIES		5
Holotenko P. SCIENCES OF CULTURAL ORIENTATION IN THE CONTEXT OF COMPARATIVE ANALYSIS		5
Hots L. IDENTITY STUDIES IN POSTHUMANIST ANTHROPOLOGY: A TERMINOLOGICAL ASPECT		12
Humeniuk T. AN EVENT AS A PHENOMENON OF MODERN CULTURE: TRANSFORMATION FROM HISTORY TO MODERNITY		20
Demidko O. WAYS OF DEVELOPMENT OF THEATER CULTURE OF MARIUPOL IN THE CONTROLLED TERRITORY OF UKRAINE		33
Drinevska V. PECULIARITIES OF THE PROFESSIONAL OF THE A FOLK VOCAL TEACHER AT A HIGHER SCHOOL		39
Korolenko Y. CULTURAL VALUES IN THE CONTEXT OF EDUCATION OF NATIONAL SELF-AWARENESS: TO THE QUESTION OF ATTRACTING OPPORTUNITIES OF THE EVENT SECTOR		46
Lukovenko I. THE MARIUPOL NECROPOLIS OF THE PRE-SOVIET PERIOD AS A FACTOR OF THE PRESERVATION OF THE NATIONAL MEMORY OF THE JEWISH COMMUNITY OF PRIAZOVIA		53
Nikolchenko Y., Deliman V. OSTROZ COLLEGE IN THE DISCOURSE OF MODERN UKRAINIAN CULTURE		67
Pletsan Kh. GLOBAL EXPERIENCE OF TRANSFORMATIONAL CHANGES DEVELOPMENT OF CREATIVE INDUSTRIES: CULTURAL ASPECTS OF RESEARCH		78
Poleshuk R. DECODING THE COMPONENT COMPONENTS OF THE CULTURAL ARCHETYPE COMPLEX IN ARTISTIC CINEMA LANGUAGE O. DOVZHENKA		93
Sikorska I. MULTICULTURALISM IN EDUCATION: NAVIGATING THE SHIFT FROM EDUCATION FOR MIGRANTS TO EDUCATION FOR GLOBAL UNDERSTANDING AND INCLUSIVITY		107
SOCIOLOGY		
Paskevych O., Zubchenko O. LEARNING THE GERMAN LANGUAGE AS A METHOD FOR SOCIAL ADAPTATION OF UKRAINIAN REFUGEES ABROAD		116
Shiryaeva O., Zubchenko O. THE IMAGE OF THE HOME IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES		125
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS		135
REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTION OF RESEARCH PAPERS		136
BOOK SHELF		144

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 008+39]-027.21(045)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8096-1957>

П. І. Голотенко

НАУКИ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ В КОНТЕКСТІ КОМПАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ

В проведеному дослідженні встановлена певна кількість понять для позначення різновидів науково-культурологічних досліджень. Ідентифікована семантика кожного з наявних позначень в контексті їхнього співвідношення в українській та західній науковій традиції. Досліджена історія виникнення термінологічних найменувань в різних країнах західного світу, в тому числі в Україні, у зв'язку з чим проаналізована змістовна специфіка культурології та окремих вузькоспеціалізованих наук про культуру. Наукова новизна дослідження полягає в систематизації, порівнянні та визначенні змісту найбільш відомих назв щодо науково-культурологічної творчості, які вживаються як в українській, так і в західній науково-гуманітарній сфері.

Ключові слова: культурологія, етнологія, антропологія, філософія культури, культурні дослідження.

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-25-5-12

Постановка проблеми. В українській та західній галузі гуманітарних знань існують певні відмінності у найменуванні наук про культуру – як вузькоспеціалізованих, так і полідисциплінарних. Є однакові терміни, які позначають різні види досліджень, та навпаки – є відмінні назви, проте вони застосовуються до однакових спеціалізованих напрямів вивчення культури. Кожне позначення має свою унікальну історію походження в особливих соціокультурних умовах, які у значній мірі визначали його належне застосування до певної галузі знань про культуру. В процесі міжкультурної комунікації різні назви взаємопроникали з однієї національної школи в іншу. До теперішнього часу накопичилась певна кількість позначень відносно цілого ряду дослідницьких напрямів, в наслідок чого виникла проблема розмежування наявних термінів. В свою чергу це ускладнює належне розуміння змістовної специфіки культурології та окремих дисциплін, що складають її структуру, або мають самостійне значення.

Актуальність теми полягає в систематизації та співставленні предметних сфер дослідження найбільш відомих наук про культуру, які існують як в українській, так і в західній гуманітарній традиції.

Мета статті – з'ясувати специфіку наукової культурології та інших локальних дисциплін, пов'язаних із дослідженням феномену людської культури, що передбачає виявлення ступеню відмінності між ними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На поточний час в українській науковій культурології у наявності досить обмежена кількість праць, пов'язаних із порівняльним дослідженням певного комплексу культурологічних дисциплін. До числа тих українських науковців, які у деякій мірі займались вивченням даного питання, належать, перш за все, Сегеда Сергій Петрович і Тиводар Михайло Петрович. Проте, за статистикою, дослідження такого спрямування обмежується контекстом соціальної

антропології, а не культурології, для потенційного позначення якої застосовується ширший арсенал термінів. У статті використані літературні джерела, в яких висвітлюються співвідношення значень різних назв для позначення культурології, її окремо взятих структурних розділів та самостійних конкретно-наукових культурологічних дисциплін. Серед них праці Л. Уайта, К. Леві-Стороса, С. Сегеди, М. Тиводара та ін.

Виклад основного матеріалу. Досить загостреною проблемою в контексті розуміння сутності культурологічних досліджень – як у світі, так і в Україні, – є поліверсійність назв деяких наук про культуру, які у різних країнах та окремих школах відрізняються. Існує декілька наступних позначень: «культурологія», «культурні дослідження», «антропологія», «народознавство», «культурна антропологія», «соціальна антропологія», «етнографія», «етнологія» та «філософія культури». Усі дев'ять термінів між собою перебувають у певній семантичній конфронтації, деякі з них співвідносяться між собою як загальне та часткове, а деякі є тотожними. Щоб з'ясувати яким чином перелічені назви взаємопов'язані та уникнути плутанини необхідно враховувати існування декількох самобутніх наукових традицій, між якими специфіка науки про культуру тлумачиться по-різному, або ж однаково, але разом з цим застосовуються різні для позначення терміни.

У північноамериканському та західноєвропейському науковому середовищі терміном «антропологія» прийнято позначати універсальну полівекторну науку про людину, дослідницькі завдання якої пов'язані із аналізом матеріальної та духовної культури різних народів світу, історичних періодів розвитку людства, із аналізом широкого кола актуальних питань мовознавства, літературознавства, релігієзнавства, психології, соціології, біологічної еволюції людини, антропогенезу і т. д. Така концепція наукової антропології сформувалася у XVIII столітті під впливом передової на той час західноєвропейської ідеології Просвітництва (Сегеда, 2009).

Виходить, що подібно до культурології, антропологія є полідисциплінарною наукою про культуру людського суспільства та про людину як біологічну істоту. У результаті, з позиції потрібної диференціації наукового знання, предметна сфера дослідження західно-наукової антропології виходить за межі комплексу власне гуманітарних наук та включає до свого складу деякі природничі науки, зокрема фізичну антропологію та географію. З іншого боку антропологія не охоплює всього об'єму суспільно-гуманітарної проблематики і фактично займає проміжну позицію між природничим та гуманітарним знанням.

Західна антропологія – це широка сфера наукового знання про культурне буття людини. За предметно-тематичною ознакою вона диференціюється на декілька окремих і взаємодоповнюючих напрямів, які утворюють її внутрішню структуру. Серед них антропологічна географія, культурна антропологія, психологічна антропологія, лінгвістична антропологія та інші різновиди антропологічного знання. При цьому загальний та предметний контекст, як правило, окреслюється безпосередньо у назві кожної окремої дисципліни. Проте, важливо зазначити, що Леслі Уайт специфіку західної антропологічної науки розумів по-іншому. За його свідченням антропологія, насправді, зосереджена на археологічних дослідженнях залишків людського тіла, а представники культурно-антропологічного напряму обмежені соціально-психологічним контекстом, куди не вписуються політологічні, філософські та інші аспекти (White, 1958).

Якщо термін «антропологія» на заході має широкий зміст та застосовується до належної інтегративно-наукової галузі, переважну частину якої складають культурологічні дослідження, то в українській науці діаметрально протилежне значення найменувань: антропологія є вузькоспеціалізованою локальною дисципліною,

а культурологія – це універсальна наука про світ людської культури. Згідно вітчизняній концепції, антропологія – це розділ наукових досліджень, предметом яких є етногенез первісних та сучасних суспільств, а також морфологічна відмінність та мінливість людей під впливом зовнішніх чинників природного середовища. Морфологія живих істот людського роду простежується на різних етапах історичної еволюції в залежності від географічної кліматичної зони земної кулі (Сегеда, 2009). Власне, наведене визначення вітчизняної антропології наближена до точки зору на антропологію Леслі Уайта. Відповідно, це – конкретна природознавча моно-дисципліна, яка у свою чергу є одним із структурних блоків культурології, а не навпаки, як у західній антропології.

Відмінність також полягає у термінологічних найменуваннях структурно-дисциплінарних розділів української культурології та західної антропології. Наприклад, вітчизняна «психологія культури» на заході іменується як «психологічна антропологія», або, вітчизняна наука з назвою «антропологія» у західній традиції позначається саме як «фізична антропологія» т. д. Тобто, назви одних і тих самих наукових практик в різних країнах відрізняються.

При тому що культурологія, так само як західна антропологія, є суспільною наукою, вона не включає в себе усіх аспектів гуманітаристики релігієзнавчого, філологічного, політологічного та іншого спрямування. Наприклад, культурологія не заглиблюється у питання суто літературознавчого змісту – з основ віршування, або взаємодії літератури з іншими видами мистецтва. Однак, з іншого боку культурологія тісно пов'язана із історією літератури, як культурного феномену, а також з аналізом змісту художньої мови літературного твору з метою виявлення сенсів реальних культурних явищ, об'єктів та процесів.

Доречно нагадати, що термін «культурологія» вперше з'явився у 1909 році саме у західному суспільно-гуманітарному середовищі, його автором є німецький науковець Вільгельм Оствальд. Необхідність застосування терміну у якості позначення науки про культуру, який мав би забезпечити чітке відмежування її від інших гуманітарних практик, обґрунтував американський антрополог Леслі Уайт (White, 1958). Але досить парадоксально те, що західне наукове товариство до свого «рідного» терміну поставилось навіть не з індиферентністю, а здебільшого зі скептицизмом та негативом. Як і багато інших нових слів-термінів, запропоноване позначення «культурологія» було визнано «варварським», оскільки це слово є гібридним та має латинське походження. Тобто, з позиції тогочасних лінгвістично-фонетичних вподобань даний термін сприймався як «бракований». Як це не дивно, понятійно-естетична уява вчених та сучасні тенденції моди завжди відігравали не останню роль у прийнятті або запереченні нових назв у будь-якій сфері наукового знання. До сьогодні серед західних дослідників термін «культурологія» так і не став поширеним та не був визнаним як «повноцінний». Ймовірно, у значній мірі це також обумовлено колективним переконанням західних науковців у недоцільності відмовлятися від старої давно відомої назви «антропологія» та приймати нову «культурологія», оскільки зміст при цьому ніяк не змінюється.

Тим не менш, від кінця ХХ століття дане позначення було позитивно сприйнятим східноєвропейською гуманітаристикою. Відповідно до концепції Вільгельма Оствальда і Леслі Уайта, назва «культурологія» була введена в український науково-освітній обіг у якості найменування системної галузі знань про культуру. До сьогодні в українському медіа-просторі термін набув настільки широкого розповсюдження, що часто застосовується недоречно для позначення більш локальних не-культурологічних предметних сфер.

Таким чином, є два терміни: український «культурологія» західного походження та власне західний «антропологія». За своїм об'ємом та змістом вони здебільшого є

тотожними, кожен з них позначає одну й ту саму галузь гуманітарно-природничого знання, і тому вони потенційно можуть застосовуватись як взаємозамінні синонімічні поняття. Прикладом, відома дослідницька праця «Структурна антропологія» французького вченого Клода Леві-Строса потенційно могла б отримати назву «Структурна культурологія», оскільки семантика словосполучень є тотожною: мається на увазі гуманітарна наука, в основу якої покладено структурний метод дослідження певних культурних явищ. Також в цьому відношенні показовою у біографії багатьох західних вчених є примітка «американський антрополог», чи «англійський антрополог». Якщо замість «антрополог» стверджувати «культуролог», то сенс залишиться тим самим.

В українській гуманітарній традиції для позначення культурології досить часто застосовується назва «cultural studies», що перекладається як «культурні дослідження». Дана назва багатьма сприймається як зарубіжний аналог терміну «культурологія». Однак, насправді ці два поняття не є тотожними. По-перше, поза увагою залишаються інші варіанти перекладу англомовного терміну, це – «критика культури» та «культурна критика», але культурологія не обмежується лише критичним аналізом «вторинної природи». По-друге, словосполучення «cultural studies» позначає ту галузь науки, яка зосереджена на дослідженні саме сучасної культури за допомогою соціологічного та ново-історичного методів (Васильєв, 2015). Предметну сферу культурних досліджень складають нагальні проблеми сучасності, пов'язаних із модою, гендерною ідентифікацією, мас-медіа, масовою культурою, соціальними класами, етно-расовими стереотипами, субкультурами тощо. Означена змістовна орієнтація сприяє посиленню актуальності та практичного значення культурних досліджень.

Поряд із концепцією про культурологію як всебічну універсальну науку про культуру існує інша версія. Відповідно до неї культурологія – це по суті філософія культури, її дослідницьке поле обмежується аналізом сенсів людської діяльності та безпосередньо пов'язаних з нею значень культурних продуктів та об'єктів. Культура в такому контексті буде розглядатись як реальність надприродного позабіологічного походження. Когнітивну практику такої змістовної парадигми німецький мислитель ХІХ століття Адам Мюллер позначав як «Філософія культури» (Шабанова, 2019). Звідси випливає, що наука про культуру із назвою «Культурологія» фактично являє собою «Культурфілософію», або «Філософію культури». І таким чином, два (три) наявних позначення в даному контексті постають еквівалентними та взаємозамінними.

Наступні п'ять термінів «народознавство», «соціальна антропологія», «культурна антропологія», «етнологія» та «етнографія» у вітчизняному науковому середовищі прийнято ототожнювати. Одразу слід зазначити, що у 1970-ті роки між собою вважались еквівалентними не тільки перелічені п'ять понять, але й поняття «антропологія» разом з ними. Відштовхуючись від цього та враховуючи рівнозначність «антропології» та «культурології», в сумі вийде вже сім тотожних термінів. Беручи до уваги теоретичну концепцію про культурологію як «філософію культури», в результаті буде вже вісім синонімічних понять. Нарешті, як вже було раніше зазначено, англомовне словосполучення «cultural studies» зазвичай перекладається як «культурологія» та ототожнюється із другим варіантом перекладу «культурні дослідження».

Так, у кінцевому рахунку начебто маємо абсолютну рівнозначність усіх дев'яти вище зазначених термінів. Звідси логічно було б зробити висновок про можливість використання будь-якого із них для вербального позначення науки про людську культуру. Проте, насправді такий висновок був би помилковим перебільшенням. Якщо семантична еквівалентність пари понять різних наукових традицій – «культурологія» та «антропологія» – є об'єктивною, то решта інших термінів не перебувають з ними в

одному ряді. На відміну від 1970-1980-тих років, на сьогодні є чітке розмежування термінів «антропологія» і таких понять як, наприклад, «культурні дослідження» та «соціальна антропологія».

Отже, зазначені вище п'ять термінів «етнологія», «етнографія», «народознавство», «культурна антропологія» та «соціальна антропологія» в українській гуманітаристиці з достатньою підставою вважаються повністю, або майже аналогічними. Найменування різні, але при цьому вони є взаємозамінними, а не взаємовиключними. Кожен з них позначає одну й ту саму галузь гуманітарного знання – це «наука про побут, традиційну матеріальну і духовну культуру народів, їх походження (етногенез)» (Тиводар, 2004, с. 11). Ключовим поняттям в даному контексті є «традиційність». Згідно поясненням сучасних дослідників, предметна сфера даної наукової практики обмежується культурою саме примітивних і традиційних суспільств.

З вищенаведеного аналізу випливає цілком логічне запитання: чому одне й те саме поле культурологічного дослідження має декілька різних назв? Складність даної ситуації безпосередньо залежить від культурно-історичних особливостей різних країн, де виникли науки – від мовних, соціальних, політичних, географічних тощо. В цьому виявляє себе закономірність нерівномірного розвитку етнокультурних систем: сукупність культурних практик окремих народів характеризується певною сингулярністю.

За свідченням французького соціолога та антрополога К. Леві-Строса, назва «Соціальна антропологія» вперше виникла в Англії та позначала ту гуманітарну дисципліну, зміст якої складала дослідження культури примітивних етнічних груп із усталеною соціальною структурою. Подібна дисципліна виникла в США – це «Культурна антропологія». Своє найменування вона отримала на підставі того, що безпосередній предмет її аналізу складала традиційна культура індійських родоплемінних громад без врегульованої соціальної стратифікації. Проте, контрарність між двома поточними термінами полягає не лише в цьому. Культурні антропологи перш за все зосереджуються на системі духовних культурних цінностей (уявлення, вірування, знання, моральні норми), з урахуванням яких далі стає можливим дослідження матеріальних благ. У сфері соціальної антропології навпаки – відправним пунктом у дослідженні культури є сукупність матеріальних об'єктів (вироби, зброя, обрядові предмети), які відкривають шлях до вивчення метафізичних культурних феноменів (Леві-Строс, 2000). Власне, в цьому вбачається головна відмінність у значеннях «культурної» та «соціальної» антропології, якщо мати на увазі американську та англійську наукові традиції в їхній ретроспективі. У більш пізній час сфери дослідження обох наук утворили єдиний симбіоз, тому на сьогодні вони між собою відрізняються лише назвою.

Іншу пару понять «етнографія» та «етнологія» у західній науці також прийнято відрізняти. Для позначення культурологічного напрямку досліджень, пов'язаних із зібранням, фіксацією та описом емпіричних даних, у 1607 році німецький мислитель Й. Зоммер вперше застосував слово «етнографія». У якості наукового терміну слово «етнологія» вперше запровадив швейцарський антрополог А. Шаванн у 1784 році для найменування історичної науки, яка досліджує «прогрес народів у цивілізації» (Тиводар, 2004, с. 7–9). Як видно, обидва терміни виникли у німецькомовному науковому середовищі – у Германії та Швейцарії. При цьому за своєю етимологією кожен з термінів є давньогрецьким: «етнографія» буквально означає «опис народу», а «етнологія» – це «вчення про народ».

В українській науковій традиції термін «етнографія» набув інтенсивного поширення з 1824 року, що безпосередньо було пов'язано із дослідницькою діяльністю

філософа та літератора В. Довговича. Згодом, ближче до кінця XIX століття в українську гуманітаристику проникає термін «етнологія», в чому головну роль відіграло львівське наукове товариство ім. Т. Шевченка. Новий термін поступово замінює собою більш ранній, що обумовлювалось наміром вчених підкреслити фундаментальне значення відповідної науки, яка не обмежувалась «сухим» викладом фактажу (Тиводар, 2004, с. 8). У 1930-х роках, коли в Україні посилювався тоталітарно-політичний режим радянської влади, назва «етнологія» на офіційному рівні була визнана західницькою, буржуазною і тому неприйнятною для даної науки, яка повинна служити на благо світового пролетаріату. Оскільки у більшості країн Європи домінував термін «етнологія», для заангажованих радянських міністрів культури було принциповим позбавитись від нібито «ворожої» назви. В результаті було повернуто застарілий термін «етнографія», що, по суті, являв собою механічний синонімічний заміник більш доречної коректної назви. Починаючи з 1973 року об'єктивно думаючи радянські вчені поступово стали виносити на порядок денний питання про повернення терміну «етнологія». Врешті-решт, після майже двадцяти років обговорення, і головне – після здобуття Україною державної незалежності у 1991 році, назва «етнологія» для належного позначення наукових досліджень була відновлена (там само).

Україномовним еквівалентом для назв «етнографія» та «етнологія» є один інтегрований термін «народознавство». В інших країнах також виникли свої національні варіанти назв: в США застосовується один термін – «культурна антропологія», в Англії – «соціальна антропологія», в Італії, Іспанії та Франції – «народні традиції» (Тиводар, 2004, с. 10).

У даному контексті виключенням є німецькомовна наукова традиція (Швейцарія, Австрія та Німеччина): три окремі назви – «народознавство», «етнографія» та «етнологія» мають чітку семантичну диференціацію. Більш того, до них додається ще два: «Volkskunde» – застосовується у якості позначення науки про традиційну культуру місцевих етнічно-німецьких спільнот; а також «Völkerkunde» – дослідницький напрям, предметом якого є культура позаєвропейських примітивних народів, в тому числі неписьменних. Обидві вузькоспеціалізовані дисципліни складають один крупний напрям етнологічних досліджень. З 1830-х років позначення «volkskunde» та «völkerkunde» розцінюються як одиничні поняття, що утворюють одне інтегроване – «етнологія» (Тиводар, 2004, с. 9). В той же час терміни «völkerkunde» та «етнологія» є тотожними, а не співвідносяться між собою як родові і видові поняття. Протягом тривалих дебатів в середовищі німецьких етнологів з'ясувалось, що семантика термінів фактично не відрізняється. Так, у кінцевому рахунку було прийняте рішення про можливість їхнього застосування у якості альтернативних синонімічних позначень.

Висновки. Таким чином, дев'ять зазначених на початку назв відомі як у європейських, так і в американських колах науковців. Дискусії з приводу їхньої семантики і доцільності їхнього використання відбуваються не одне століття. До теперішнього часу відмінності значень між поняттями набули більш чіткого вираження, але багатьма фахівцями поки що залишаються недостатньо усвідомленими. Наслідком цього часто є непорозуміння, коли мається на увазі одне значення, але водночас вживається невідповідне поняття. В контексті української гуманітаристики із дев'яти понятійних категорій між собою чітко диференційовані «культурологія», «філософія культури», «культурні дослідження», «антропологія» та «етнологія». Ці науки співвідносяться як рід і вид, і в такому сенсі є взаємовиключними; або вони є емансипованими, але водночас взаємодоповнюючими. По відношенню до етнології решта інших позначень може виступати у якості взаємозамінних еквівалентів.

Бібліографічний список

- Афендик Г.О., Більченко Є.В., Бондарев О.В., Васильєв О.Г.,
Возняк В.С., Возняк С.В. ... & Штайн О.О. 2015. *Наука про культуру: культурологія, kulturoznawstwo, культуроведение, Cultural Studies, culturology*. Київ : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова. 338 с.
- Леві-Строс К. 2000. *Структурна антропологія*. З. Борисюк (Переклад з фран.). Київ : Основи. 387 с.
- Сандюк Л. О., Шубелка Н. В., Шмиголь М. Ф. [та ін.]. 2021. *Основи культурології* : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури. 400 с.
- Сегеда С. 2009. *Антропологія*. Київ : Либідь. 424 с.
- Тиводар М. 2004. *Етнологія*. Львів : Світ. 624 с.
- Шабанова Ю. О. 2019. *Філософія культури*. Дніпро : Ліра. 240 с.
- Storey J. 1997. Cultural studies: an introduction. *What is cultural studies?* University of Sunderland. pp. 1–13.
- White L. 1958. Culturology. *Science. New Series*. URL : <https://www.science.org/doi/10.1126/science.128.3334.1246.a> (дата звернення: 20.01.2023).

References

- Afendyk G.O., Bilchenko E.V., Bondarev O.V., Vasiliev O.G.,
Wozniak V.S., Wozniak S.V. ... & Stein O.O. 2015. *Science of culture: culturology, kulturoznawstwo, kulturovedenie, Cultural Studies, culturology*. Kyiv : Drahomanov National Pedagogical University. (In Ukrainian).
- Levi-Strauss K. 2000. *Structural anthropology*. Z. Borysyuk (Translated from French). Kyiv : Basics. (In Ukrainian).
- Sandyuk L.O., Shubelka N.V., Shmygol M.F. [et al.]. 2021. *Fundamentals of cultural studies*. Kyiv : Center of educational literature. (In Ukrainian).
- Shabanova Yu. O. 2019. *Philosophy of culture*. Dnipro : Lira. (In Ukrainian).
- Szegeda S. 2009. *Anthropology*. Kyiv : Lybid. (In Ukrainian).
- Tivodar M. 2004. *Ethnology*. Lviv : World. (In Ukrainian).
- Storey J. 1997. Cultural studies: an introduction. *What is cultural studies?* University of Sunderland. 1–13.
- White L. 1958. Culturology. *Science. New Series*. URL : <https://www.science.org/doi/10.1126/science.128.3334.1246.a> (Accessed: 20 January 2023).

Стаття надійшла до редакції 20.05.2023.

P. Holotenko

SCIENCES OF CULTURAL ORIENTATION IN THE CONTEXT OF COMPARATIVE ANALYSIS

In the conducted research, a certain number of concepts were established to indicate the varieties of scientific and cultural studies. Identified the semantics of each of the available designations in the context of their relationship in the Ukrainian and Western scientific tradition. The history of the emergence of terminological names in various countries of the Western world, including in Ukraine, has been studied, in connection with which the substantive specificity of cultural studies and certain highly specialized sciences about culture has been analyzed.

The scientific novelty of the study consists in the systematization, comparison, and definition of the content of the most famous names for scientific and cultural creativity,

which are used both in the Ukrainian and in the Western scientific and humanitarian sphere.

Clarifying the meanings of various terminological names of scientific cultural studies and other disciplines is one of the primary tasks. Without solving the content uncertainty, it is impossible to navigate well in the internal organization and structure of the science of culture, which in turn hinders the awareness of the subject area of various directions of cultural studies. The conducted research contributes to terminological specificity and consistency, which brings closer mutual understanding in the process of inter-scientific communication, and also increases the effectiveness of theoretical research on similar issues. In addition, the materials of this article can be useful in the educational process, in particular for courses of lectures on "History and Philosophy of Science", "Theory of Culture", etc. This is the practical significance of this article.

Key words: *culturology, ethnology, anthropology, philosophy of culture, cultural studies.*

УДК [008:7.046] : 316.623

Л. С. Гоц

ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОСТГУМАНІСТИЧНІЙ АНТРОПОЛОГІЇ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Актуалізація проблеми плинної та множинної ідентичності, що притаманна світу «плинної сучасності» (З.Бауман), віддзеркалилась у західній науці останньої третини ХХ ст. Водночас, із поширенням транс- та постгуманістичних ідей у ХХІ ст. вона набуває нових, «нелюдських» горизонтів. Аналітична стаття присвячена проблемі методології дослідження та маркування альтернативних людським ідентичностей в постгуманістичній антропології. В рамках україно- та російськомовної гуманітаристики вперше запропоновано термінологічний апарат дослідження поп-human ідентичностей. Виявлено основні узагальнювальні терміни, що маркують нелюдську ідентичність у біологічних людей в науковому дискурсі – «Інший», «pop-human» й «otherkin». Експліковано їх семантику, запропоновано короткі дефініції, розкрито специфіку та діапазон їх використання у закордонній постгуманістичній антропології. Запропоновано здійснення рецепції термінів «pop-human» (не-людина, нелюдський) та «otherkin» (інородець, ініорідний) у вітчизняний науковий дискурс, як таких, що найбільш влучно відображають широкий діапазон індивідуального досвіду носіїв альтернативних людським ідентичностей. Доведено що саме ці терміни можуть стати основним узагальнювальним інструментом дослідження нелюдських суб'єктів та альтернативних ідентичностей у вітчизняних студіях. Стверджується, що в постгуманістичній антропології варто віддавати перевагу постструктуралістській методології дослідження як більш об'єктивній у порівнянні зі структуралізмом та методом бінарних опозицій.

Ключові слова: *культурологія, трансгуманізм, постгуманізм, альтернативні людським ідентичності, інший, азеркін, не-людина, термінологія, бінарні опозиції, структуралізм, постструктуралізм.*

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-25-12-20

Постановка проблеми. Стаття звернена до проблеми методології дослідження та позначення альтернативних людським ідентичностей в постгуманістичній

антропології (англ. Posthuman Anthropology – Transhumanist Studies, Posthuman Studies). Як в науковому, філософському, так і в релігійному дискурсі транс- та постгуманізм часто розглядаються як загроза ідентичності людини. Така думка має вагомі підстави, адже стратегія трансгуманізму у своєму ідеалістичному максималізмі спрямована на перетворення людини як виду, а постгуманізм базується на відмові від антропоцентризму (Гоц, 2021b). Отже, розмивання колективних та особистих уявлень про сутність людськості в сучасному світі, плюралізація та різкий зріст нетрадиційних ідентичностей та їх зростаюча експансія у масову та офіційну культуру наразі зумовлюють нагальність дослідження.

Метою цієї аналітичної статті є удосконалення та концептуалізація методологічного та термінологічного апарату дослідження транс- та постлюдських ідентичностей, а саме: експлікація і дослідження основних узагальнювальних термінів, що маркують нелюдську ідентичність у біологічних людей, аналіз їх семантики та специфіки вжитку. На нашу думку, наразі такими термінами є «Інший», «non-human», «otherkin». Окремим завданням став розгляд доречності використання структуралістської (метод бінарних опозицій) та постструктуралістської методології в posthuman anthropology.

Методологія культурологічного аналізу в рамках дисциплінарного поля постгуманістичної антропології (Transhumanist Studies, Posthuman Studies) передусім базується на концептуальних засадах постструктуралізму. З метою експлікації актуального значення термінів «Інший», «non-human», «non-anthropomorphic», «otherkin» у науковій літературі були застосовані також структуралізм (метод бінарних опозицій) для виявлення аксіологічних конотацій що притаманні концепту постлюдського; методи семантичного, термінологічного, дискурс-аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В той час як концепт «інший» є вельми розробленим, високий інтерес до проблематики альтернативних людським ідентичностям homo sapiens (англ. other-than-human identities) виявляють саме закордонні дослідники. Серед них Asher, S. (2016), який звернувся до проблеми найменування нелюдських ідентичностей та здійснив дискурс – аналіз поняття «otherkin» на матеріалі дослідження otherkin-спільнот; останні десятиліття закордонні дослідники переважно зосереджені на вивченні конкретних різновидів нелюдських ідентичностей, наприклад, з останніх робіт – Baldwin, C., Ripley, L., (2020), Shea, S. (2020), etc. З наявних досліджень більшу частину присвячено зооморфним, теріоантропним (людинозвір) ідентичностям. Водночас, аналіз термінологічного апарату дослідження транс- та постлюдських ідентичностей зокрема, понять, «non-human», «otherkin» в рамках відчизняної гуманітаристики ще не було проведено.

Наукова новизна полягає в тому, що в рамках відчизняної гуманітаристики вперше проаналізовано закордонний досвід дослідження non-human ідентичностей, концептуалізовано та запропоновано відповідний термінологічний апарат.

Виклад основного матеріалу. Науковий дискурс Нового часу накреслив, як здавалось, непрохідну та непохитну межу між культурою і природою, людьми і не людьми, реальним та уявним. Однак, із XIX ст. антропоцентристський дискурс дедалі більше піддається критиці. Ідеї Ч. Дарвіна та Ф. Ніцше похитнули освячену релігією вертикальну ієрархію живих створінь та поставили під сумнів впевненість людини у власній винятковості. У XX ст. теорії психоаналізу З. Фрейда і К. Г. Юнга, прискорили цей процес, адже прояснили, що ідентичність, особистість багато в чому формуються неусвідомлюваними механізмами індивідуального та колективного несвідомого – трансперсональними й навіть транслюдськими чинниками. Філософи Ж. Лакан, Ж. Дельоз, Л. Альтюссер, М. Фуко, Ж. Дерріда пропонують різноманітні версії «смерті суб'єкта», «смерті людини» etc., що акцентують те, що ідентичність не самотня монолітна даність –

а сукупність соціальних конструктів та наративів, які формує ідеологія, владний дискурс etc. Відчуття кінця людських культури та історії, що притаманні філософії кінця ХХ століття, на думку низки авторів, відображає вичерпаність концепту модерної людини (Загурська, 2017). Інтенсивний пошук нових, актуальних ідеалів та форм людської істоти триває. У сучасній культурі межа між людським і нелюдським дедалі більше деконструється та розмивається, відбувається розворот до нон-антропоцентристської парадигми та антропології. У закордонній науці поширюються погляди, виражені в такій цитаті М. Бакке : «не перестаючи бути людьми, ми перестаємо бути тими, ким були до цього часу, тобто мірою і центром усіх речей» (Bakke, 2012, с. 7) Винятковість людини як носія характеристик, що традиційно приписують суто людині (агентність, складні емоції та форми соціальності, релігійно-ритуальну поведінку etc.), сучасні дослідження тварин поставили під сумнів (Гоц, 2021а). У західній науковій літературі обговорюється проблема ідентичності не тільки «нелюдських тварин» (на відміну від «людських тварин» homo sapiens), а й комп'ютерних програм та роботоподібних пристроїв, яким властиві певні людські характеристики (так звані квазілюдські ідентичності), а також кіборгів та різних класів нелюдських істот (Shea, 2020). Низка дослідників декларує «Трансгуманістичний поворот у культурі ХХ – ХХІ століття» (the Transhumanist Turn) – парадигмальний зсув розвитку культури в бік транс- та постгуманізму (Байдачная, 2014). У контексті стрімкого розвитку сучасних high-tech – тотальної кібернетизації, та біотехнологій дослідження проблеми транс- або постлюдської ідентичності стає однією з ключових проблем сучасної культурології. Водночас методологія досліджень альтернативних людським ідентичностей, (англ. other-than-human identities) як і відповідний термінологічний апарат в українській науці наразі не розроблена. Отже, ця стаття покликана започаткувати заповнення означених лакун у науковому знанні.

Дослідивши український та закордонний досвід (передусім європейський та американський), автор статті виокремив такі основні парасолькові терміни, що можуть позначати альтернативні людським ідентичності: «інший», «non-human», «non-anthropomorphic» та «otherkin». Отже, розглянемо семантику й специфіку вживання цих термінів у дослідженнях постлюдського.

Інший. По-перше, розглянемо концепт «Інший», який відноситься до центральних філософських категорій і є вельми вживаним в сучасних соціогуманітарних штудіях. Одним з перших термін «Інший» в якості самостійної філософської категорії використовував французький екзистенціаліст Жан-Поль Сартр у своєму філософському трактаті «Буття і Ніщо», визначивши його таким чином: «Інший – це той, хто не є мною і якого я не знаю» (Сартр, 2001, с. 337). Відмовляючись від намагань дати вичерпну дефініцію цього поняття, зазначимо, що бінарна модель семантики Інакшості містить ряд важливих для європейської культури протиставлень. Застосувавши метод бінарних опозицій, виокремимо з них найважливіші для експлікації аксіологічних конотацій та архетипових патернів, притаманних концепту постлюдського (див. табл. 1).

Таблиця 1. Експлікація основних бінарних опозицій концепту «Інший» в контексті досліджень постлюдського.

<p>метаопозиції «свій – чужий», «добро – зло» розгортаються у опозиції: природа – культура, натуральне – штучне, справжнє – фальшиве, реальне – примарне, химерне, істинне – ілюзорне, рятівне – оманливе, спокусливе, безпечне – небезпечне, чисте – нечисте, життя – смерть, душа – тіло, Бог – диявол, людське – тваринне, людське – нелюдське (пост-, транслюдське), гуманізм – постгуманізм etc.</p>
<p>методологія: лінгвістика, семіотика, класичний структуралізм, (Леві-Стросс), всі відносини між знаками культури зводяться до бінарних структур, в яких втілені основоположні культурні сенси.</p>

Критика (постструктуралізм): крім відносин протилежності між знаками існує багато відносин перехідного типу; насправді знаки в процесі взаємовідносин поводяться хаотично.

Зазначимо, що узагальнювальною метаопозицією до зазначеного семантичного поля Інакшості виступає протиставлення «свій – чужий». Концепт «свій» є точкою відліку для будь-якого протиставлення, тоді як концепт «чужий» є одним з найбільш виразних значень «іншого».

Бінарні опозиції мають глибший або другий рівень бінарних опцій, які допомагають посилити сенс (Fourie, 2001). Наприклад, поняття «натуральне – штучне» містять в собі вторинні бінарні опозиції «безпечне – небезпечне», «чисте – нечисте» etc. Як можемо побачити в таблиці (див. табл. 1), в рамках метаопозиції «свій – чужий» виникає спокуса створення дуалістичної системи, де кожне крило опозиції може бути чітко віднесене до полюса «добро» чи «зло». Зокрема, саме таку бінарність мислення можемо спостерігати в наукових та релігійних суперечках що точаться навколо дискурсу постлюдського, коли незрідка усе транс- чи пост- людське (нелюдське) маркується як «зло», напротивагу людському («добро»).

Говорячи про методологію дослідження транс- та пост-гуманістичних ідентичностей варто зробити певні зауваження. Концепт «Інший» довгий час був широковживаним гносеологічним інструментом, зокрема, для виявлення культурних норм, стереотипів та опису світоглядних конфліктів в рамках дисциплінарного поля постлюдських досліджень. Адже бінарний архетип мислення є ключовим семіотичним кодом класичної європейської культури, підставою проблемного європейського мислення і, отже, ядром всіх його дискурсивних практик. Сформувавшись у лінгвістиці та семіотиці, принцип бінарності в теорії структуралізму перетворюється на фундаментальну категорію та сутнісний принцип буття. Згідно з класичним структуралізмом, всі відносини між знаками зводяться до бінарних структур. Так, Леві-Стросс використовував бінарні відносини типу «природа – культура» та їм подібні при аналізі первісних племен.

З іншого боку, представники постструктуралізму справедливо піддали гострій критиці принцип бінарності. Головними її аргументами стало те, що крім відносин протилежності між знаками існує багато відносин перехідного типу; при поглибленому розгляді виявляється що знаки в процесі взаємовідносин поводяться хаотично, внаслідок чого принципово неможливо виділити чітко організоване протиставлення. За відсутності специфічної культурної упорядкованості знаків в спільноті (наприклад, культурні норми певного етносу чи субкультури) відносини відмінності між знаками перестають сприйматися. Бінарні опозиції класифікуються постструктуралістами як наділені ілюзорним порядком та поверховим змістом, як категорії оцінювальні та етноцентричні, – такі що проявляються у сприйнятті та оцінці життєвих явищ крізь призму традицій та цінностей своєї етнічної групи, яка просуває свої вподобання в якості універсального еталона або оптимуму.

Згідно з Жаком Дерріда, зазвичай одна з двох протилежностей бінарної опозиції домінує над іншою (Derrida, 1992, p. 41). Люди несвідомо віддають перевагу одній частині бінарної опозиції іншій, що базується на такому фундаментальному культурному феномені як логоцентризм (Derrida, 1981) – віра в те, що існує кінцева реальність чи центр істини, який може бути основою для всіх наших думок та дій.

Постструктуралістами було доведено, що в історико-культурному контексті структура бінарного мислення не є єдиним ефективним засобом класифікації феноменів буття. Оптика бінарного світобачення викликала серйозні сумніви у своїй адекватності, здатності неупереджено описувати всю складність дійсності й була відторгнута також і неантропоцентристською антропологією (Гоц, 2021а.) як така, що тяжіє до схематичного

спрощення і надто ідеологічно ангажована, внаслідок чого постала необхідність її перегляду та відхід від неї.

Підсумовуючи сказане, зазначимо що наразі явне чи приховане використання структуралістської, чи постструктуралістської методології як основної в предметному полі постлюдських досліджень багато в чому лишається не тільки раціональним, але й світоглядним, оцінювальним__питанням. Наприклад, до структуралізму тяжіють традиціоналістичні ідеології, а до постструктуралізму – інноваційні, ліберальні. Отже, враховуючи сказане вище можемо відмітити, що використання в дослідженнях транс- та постлюдського методології структуралізму, концепту «Інший» та експлікації іманентних йому бінарних опозицій, потребують обережності й виваженості. Також в якості недоліку терміну «Інший» можемо відмітити те що він є неспецифічним, занадто широким поняттям. Його семантичне поле містить безліч конотацій, що не стосується безпосередньо проблем дослідження постлюдських суб'єктів та ідентичностей.

Non-anthropomorphic. В дослідженнях нелюдського (чи квазілюдського) застосовується й термін «неантропоморф» (англ. non-anthropomorphic, non-anthro) – *об'єкт чи суб'єкт, що не має людської форми.* Проте, використання цього терміну має обмеження з огляду на форму тіла істоти – він переважно використовується для опису уявного персонажа, який практично не має жодних людських рис (Степаненко 2020, с. 4, 48). Водночас зазначимо що нелюдським сутностям, транс-, пост- чи квазілюдині часто іманентна людська форма, яка не є перепорою й для постлюдських ідентичностей.

Non-human. В закордонному дискурсі досліджень неантропоцентристської антропології приблизно з кінця ХХ ст. активно застосовується термін «non-human» (Soper, 1995) на позначення *істоти, що демонструє якісь людські характеристики, однак недостатні для того, щоб вважати її людиною* та для маркування відповідних ідентичностей. Цим парасольковим терміном переважно позначають: а) «нелюдських тварин» (англ. non-human animals) – на протигагу «людським тваринам» homo sapiens у русі за права тварин; тварин з високим ступенем свідомості, агентності; відповідні ідентичності homo sapiens; б) зооантропних істот – різноманітні варіанти людинозвірів-теріантропів, фантастичних тварин з людськими якостями та відповідні ідентичності; с) міфічних та магіко-релігійних істот – феї, ельфи, вампіри, боги, ангелічні або демонічні істоти, джини, маги, інопланетяни etc. та відповідні ідентичності; d) вигаданих нелюдських легендарних та медійних персонажів – герої TV, анімації, кінематографа, інтернету, комп'ютерних ігор etc. та відповідні ідентичності; e) техноантропні об'єкти – квазілюдські комп'ютерні програми, штучний інтелект, роботи, андроїди, яким притаманні деякі людські характеристики, кіборги, люди-машини etc. та відповідні ідентичності;

Отже, узагальнюючи можна сказати що поняття «non-human» описує 1) нелюдських істот, наближених за своїми якостями до людини та 2) різноманітні ідентичності біологічних homo sapiens (a, b, c, d, e). Термін «non-human» можна вважати вже усталеним гносеологічним інструментом дослідження нелюдських суб'єктів та альтернативних ідентичностей (Asher, 2016) Можемо перекласти «non-human» українською як «не-людина», «нелюдський». Водночас треба враховувати що в українській мові ці терміни мають виразні негативні конотації («нелюдь»).

Otherkin. Разом з терміном «non-human» в закордонних дослідженнях з початку 1990-х рр. починають вживати й інший парасольковий термін «otherkin» (від англ. other – «інший», kin – «рід»). Дослівно його можна перекласти українською мовою як «інородець», «іншорідний», «азеркін». Найпоширеніший сенс поняття «otherkin» наступний: «a person who believes that, through either a nonphysical or (much more rarely) physical means, s/he is not entirely human» (Lupa, 2007, с. 26), тобто «особистість, яка вважає, що нефізично або фізично він/вона не є повністю людиною». Схожі описи поняття

«otherkin» дають і інші автори (Shea, 2020, с. 23; Asher, 2016). Часто цей термін пов'язаний з транс- або постлюдськими субкультурами. Частіше за все мається на увазі певна міфологічна, зоо-, техноантропоморфна чи навіть медійна (персонажі медіакультури) самоідентифікація. Але не гендерна. Проте, узагальнюючи можна сказати що поняття «otherkin» в наукових роботах також описує 1) нелюдських істот, наближених за своїми якостями до людини та 2) всі перераховані нами під час аналізу терміну «non-human» ідентичності homo sapiens (a, b, c, d, e), (див. табл. 2). Отже, пропонуємо стислу авторську дефініцію терміна «otherkin»: «суб'єкт, який вважається наближеним за якостями до людини та має частково людську ідентичність; відповідна ідентичність homo sapiens».

Таблиця 2. Парасолькові терміни що маркують транслюдські ідентичності

НЕСПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ ТЕРМІН	
Інший	
визначення: «Інший – це той, хто не є мною і якого я не знаю» (Сартр).	
сфери використання терміну: одна з центральних філософських категорій	
ТЕРМІНИ ПОСТГУМАНІСТИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ	
Non-human (не-людина, нелюдський)	Otherkin (іноходець, іншорідний, азеркін)
визначення: суб'єкт демонструє людські характеристики, однак недостатні для того, щоб вважати його людиною; відповідна ідентичність homo sapiens	визначення: суб'єкт, який вважається наближеним за якостями до людини та має частково людську ідентичність; відповідна ідентичність homo sapiens
<p>терміни позначають:</p> <p>1) <i>Нелюдських суб'єктів, наближених за своїми якостями до людини:</i></p> <p>a) тварин, особливо тварин з високим ступенем свідомості, агентності;</p> <p>b) зооантропних істот – людинозвірів-теріантропів, фантастичних тварин з людськими якостями;</p> <p>c) міфічних та магіко-релігійних істот – феї, ельфи, вампіри, боги, ангелічні або демонічні істоти, джини, маги, інопланетяни etc.;</p> <p>d) вигаданих нелюдських легендарних та медійних персонажів – герої TV, анімації, кінематографа, інтернету, комп'ютерних ігор etc.;</p> <p>e) техноантропні об'єкти – квазілюдські комп'ютерні програми, штучний інтелект, роботи, андроїди, яким притаманні деякі людські характеристики, кіборги, люди-машини etc.;</p> <p>2) <i>Всі наведені вище ідентичності біологічних homo sapiens (a, b, c, d, e).</i></p>	

Висновки. Після того як ми виявили основні парасолькові поняття, що маркують нелюдську ідентичність у homo sapiens, запропонували короткі дефініції зазначених термінів та розкрили діапазон їх застосування у закордонних транс- та постгуманістичних дослідженнях, вважаємо доцільним рекомендувати запозичення закордонних термінів «non-human» та «otherkin» (досі практично неживаних в українських соціогуманітарних дослідженнях) у вітчизняний науковий обіг. Ці терміни є близькими за своїм семантичним значенням. Саме вони найбільш вдало передають складний і різноманітний характер індивідуального досвіду «інакших» і можуть розглядатися в якості основного узагальнювального інструменту дослідження нелюдських суб'єктів та ідентичностей в контексті транс- та постгуманістичної проблематики. Водночас широко вживаний концепт «Інший» є занадто широкою категорією. Проаналізувавши специфіку використання популярної на пострадянському просторі структуралістської (метод бінарних опозицій) та менш використовуваної постструктуралістської методології в контексті досліджень транс- та постгуманізму, пропонуємо спиратись переважно на постструктуралістську, як більш

об'єктивну. **Перспективи подальшого вивчення.** Враховуючи підсилення транс- та постгуманістичного впливу у масовій культурі та в офіційному дискурсі, а також танення меж між західною та Українською популярною культурою, передбачається продовження досліджень широкого спектра нетрадиційних, альтернативних людським ідентичностей та аналіз пропонованих ними культурних сенсів та ідеалів.

Бібліографічний список

- Байдачная, Е. В., 2014. Экзистенциальный поворот в культуре и трансгуманизм. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*, Тамбов: Грамота, 12, Ч. 2. с. 24–27.
- Гоц, Л. С., 2021. Постгуманістичні тенденції в закордонних студіях vs культурологія? *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, Київ. 3. С. 14–21. Доступно: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2021.244394> (Дата звернення 19. 05. 2020).
- Гоц, Л. С., 2021. Трансгуманізм не постгуманізм: експлікація актуальної семантики понять. *Питання культурології*, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. 38, С. 54–64. Доступно: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.38.2021.245648> (Дата звернення 19. 05. 2020).
- Загурська, Н. В., 2017. *Поліверсія постлюдського*: дис. ... д-ра філос. наук, нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Харків. 383 с.
- Сартр, Ж.-П., 2001. *Буття і Ніщо. Нарис феноменологічної онтології*: пер. з фр. Київ: Основи. 856 с.
- Степаненко, К. В., 2020. *Неантропоморфне посередництво в казках*: дис. ... д-ра філос., Київ. нац. лінгвістичний ун-т. 255 с.
- Asher, S., 2016. *Articulating Non-Humanity: Discourse Analysis to Discover The Otherkin Community*. University of Groningen, 21 p.
- Bakke M., 2012. *Bio-transfiguracje. Sztuka i estetyka posthumanizmu*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM. Seria Filozofia i Logika, 111. 272 p.
- Baldwin, C., Ripley, L., 2020. Exploring Other-Than-Human Identity: A Narrative Approach to Otherkin, Therianthropes, and Vampires. *Qualitative Sociology Review*, Canada: St. Thomas University. Vol. XVI Issue 3, 8-26 pp.
- Derrida, J., 1981. *Dissemination*. trans. Barbara J., London: Athlone Press. 400 p.
- Derrida, J., 1992. *Positions*. Duke University Press.
- Fourie, P. J., 2001. *Media Studies Volume 2: Content, Audiences and Production*. Lansdowne: Juta and Company Ltd, 514 p.
- Lupa, 2007. *A Field Guide to Otherkin*. Megalithica Books, an imprint of Immanion Press Stafford, UK, 312 p.
- Shea, S. C., 2020. Exploring Other-Than-Human Identity: Religious Experiences in the Life-Story of a Machinekin. *Religions*, 11(7), 2-18 pp.
- Soper, K., 1995. *What Is Nature? Culture, Politics and the Non-Human*. Oxford and Cambridge, MA: Blackwell. 289 p.

References

- Baydachnaya, Y. V., 2014. Ekzistentsialnyi povорот v kulture i transgumanizm [Existential turn in culture and transhumanism]. *Historical, Philosophical, Political and Law Sciences, Culturology and Study of Art. Issues of Theory and Practice*, Tambov: Gramota, No. 12, Vol. 2, 24-27 pp. (in Russian).
- Hots, L.S., 2021. Posthumanistic trends in foreign science vs culturology? *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, Kyiv, 3, 14-21 pp. Available at: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2021.244394> (Accessed 19. 05. 2020). (in Ukrainian).
- Hots, L.S., 2021. Transhumanism is not posthumanism: an explication of current semantics of concepts. *Issues in Cultural Studies*, Kyiv national university of culture and arts. 38, 54–64 pp. Available

at: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.38.2021.245648> (Accessed 19. 05. 2020). (in Ukrainian).

- Zahurska, N. V. (2017). *Poliversiia postliudskoho [Polyversion of Posthuman]* : Doctoral Dissertation, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv 383 p. (in Ukrainian).
- Sartre, J.-P., 2001. *Being and Nothingness: An Essay in Phenomenological Ontology.* : trans. from Fr. Kyiv: Osnovy. 856 p. (in Ukrainian).
- Stepanenko, K. V., 2020. *Non-anthropomorphic mediation in the English and Ukrainian fairy-tale worlds: linguo-semiotic aspect.* Ph.D. Dissertation. Kyiv National Linguistic University : Kyiv, 2020. 255 p.(in Ukrainian).
- Asher, S., 2016. *Articulating Non-Humanity: Discourse Analysis to Discover The Otherkin Community.* University of Groningen, 21 p.
- Bakke M., 2012. *Bio-transfiguracje. Sztuka i estetyka posthumanizmu [Bio-trans-figurations. Art and Aesthetics of Posthumanism].* Poznań : Wydawnictwo Naukowe UAM [Adam Mickiewicz University Press]. Seria Filozofia i Logika, 111. 272 p. (in Polish).
- Baldwin, C., Ripley, L., 2020. Exploring Other-Than-Human Identity: A Narrative Approach to Otherkin, Therianthropes, and Vampires. *Qualitative Sociology Review*, Canada : St. Thomas University. Vol. XVI Issue 3, 8-26 pp.
- Derrida, J., 1981. *Dissemination.* trans. Barbara J., London : Athlone Press. 400 p.
- Derrida, J., 1992. *Positions.* Duke University Press.
- Fourie, P. J., 2001. *Media Studies Volume 2: Content, Audiences and Production.* Lansdowne: Juta and Company Ltd, 514 p.
- Lupa, 2007. *A Field Guide to Otherkin.* Megalithica Books, an imprint of Immanion Press Stafford, UK, 312 p.
- Shea, S. C., 2020. Exploring Other-Than-Human Identity: Religious Experiences in the Life-Story of a Machinekin. *Religions*, 11(7), 2-18 pp.
- Soper, K., 1995. *What Is Nature? Culture, Politics and the Non-Human.* Oxford and Cambridge, MA: Blackwell. 289 p.

Стаття надійшла 19.05.2023.

L. Hots

IDENTITY STUDIES IN POSTHUMANIST ANTHROPOLOGY: A TERMINOLOGICAL ASPECT

The actualization of the problem of fluid and multiple identities inherent in the world of "liquid modernity" (Z. Bauman) was reflected in Western science of the last third of the twentieth century. At the same time, with the spread of trans- and posthumanist ideas in the twenty-first century, it is acquiring new, "non-human" horizons. The analytical article is devoted to the problem of the methodology of research and designation of alternative human identities in posthumanist anthropology. The terminological apparatus for the study of non-human identities is proposed for the first time in the post-Soviet area of humanities. The methodology of the study within the disciplinary field of Posthumanist anthropology (Transhumanist Studies, Posthuman Studies) is primarily based on the conceptual foundations of poststructuralism. In order to explicate the actual meaning of the terms "Other", "non-human", "non-anthropomorphic", "otherkin" in the scientific works, structuralism (the method of binary oppositions) was also used to find out the axiological connotations inherent in the concept of posthuman; as well as methods of semantic, terminological, and discourse analysis. The main generalized terms that mark the non-human identity of biological humans in scientific discourse are identified – "Other", "non-human" and "otherkin". The semantics of

these terms is explicated, their short definitions are offered, the specifics and range of their use in foreign posthumanist anthropology are revealed. It is proposed to introduce the terms "non-human" and "otherkin" in the Ukrainian scientific discourse as the ones that most accurately reflect the wide range of individual experiences of people with other-than-human identities. It is proved that these terms can become the main generalizing tool for the study of non-human subjects and alternative identities in the Ukrainian science. It is argued that in posthumanist anthropology, poststructuralist research methodology should be preferred as more objective than structuralism and the method of binary oppositions.

Key words: *cultural studies, transhumanism, posthumanism, other-than-human identities, Other, otherkin, non-human, terminology, binary oppositions, structuralism, poststructuralism.*

УДК

ORCIDID: 0000-0001-9210-6424

T. Humeniuk

AN EVENT AS A PHENOMENON OF MODERN CULTURE: TRANSFORMATION FROM HISTORY TO MODERNITY

Relevance of the study. *In the modern world, events have become not only widespread phenomena but also essential elements of cultural life. They occupy a significant part of the public's attention and influence various aspects of our lives - from entertainment and cultural events to social and political processes.*

Main objectives of the study: *to transform the event phenomenon from history to the present and analyze its influence on a national scale..*

Methodology: *linguistics, cultural comparative studies, observation, comparative, analytical, structural-functional.*

Results: *this article is the result of the author's research on transforming the concept of "event" from its original meaning to modern understanding, taking into account the impact of the Covid-19 pandemic and the war in Ukraine. As a result of our research, we came to the following conclusion: today, it is an influential mechanism for spreading the values, beliefs and cultural identity of the country, which strengthens the sense of national identity and fosters a sense of pride for one's country. With the beginning of the war in Ukraine, the concept of an event turned from a simple event into a means of communication and public mobilization on issues that became important for society.*

Scientific novelty: *in the study, the author focused on the history of the event and its transformation to modern realities, analyzed the role of the event in cultural and social life, and investigated how it became an integral part of contemporary culture.*

Analysis of scientific sources: *the author considered the analysis of the concept of the event in literary sources from a philosophical point of view, because such an analysis will allow a better understanding of the philosophical meaning of the event and its transformation in different contexts and in different eras.*

Practical significance: *the author explored how the concept of an event transformed into the modern world under the influence of the COVID-19 pandemic and the war in Ukraine and how it became an essential element in modern culture, and considered the role of the event in political and social life, in particular, how it is used as a means of protest and expression of public opinion.*

Conclusion: *the social impact of events is significant, wide-ranging and complex. The*

current study demonstrates that much remains to be explored regarding the relationship between society and any events. Still, today it is an influential mechanism for the spread of a country's values, beliefs and cultural identity. A country can showcase its unique history, traditions and customs through cultural events such as festivals, concerts and exhibitions. It can strengthen a sense of national identity and foster a sense of pride in one's country. With the beginning of the war in Ukraine, the concept of an event was transformed from a simple event into a means of communication and public mobilization on issues that became important for society. Therefore, the speeches of writers and other public figures at events have become an essential element of open discussion about the problems of society and a means of drawing attention to the issues that need to be solved.

Keywords: *event; modern culture; war in Ukraine.*

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-25-20-32

In the modern world, events have become not only widespread phenomena but also essential elements of cultural life. They occupy a significant part of the public's attention and influence various aspects of our lives - from entertainment and cultural events to social and political processes. Events are a meaningful phenomenon of modern culture, playing an important role in shaping our experience and perception of the world around us. They bring people together to share experiences, promote ideas, and foster community. In today's society, events are often used as a tool for marketing, branding and promoting cultural, political and social causes. They also serve as a platform for entertainment, offering people opportunities to gain new experiences and enjoy the culture. The development of new technologies such as social media, virtual and augmented reality and streaming platforms have also profoundly impacted events, allowing them to reach a wider audience, become more interactive and immersive, and create new opportunities for engagement. However, the events also raise important questions about consumerism, commercialization, and the impact on society and the environment. As events continue to play an increasingly prominent role in today's culture, it is vital to consider their implications and ensure they are managed responsibly and sustainably. In general, events are a complex and dynamic phenomenon of modern culture that reflects society's changing values, needs and expectations. But how and when did the concept of an event appear, and how did it transform from its original meaning to modern understanding?

In the research, we will focus on the history of the event and its transformation to modern realities, analyze the role of the event in cultural and social life, and investigate how it became an integral part of contemporary culture. Next, we will examine how the concept of an event was transformed into the modern world under the influence of the COVID-19 pandemic and the war in Ukraine and how it became an essential element in contemporary culture, as well as consider the role of the event in political and social life, in particular, how it is used as a means protest and expression of public opinion.

Analyzing various aspects of the transformation of the concept of an event, we can follow how it has become more complex and multifaceted in the context of modern culture, as well as how its understanding has changed throughout history. Considering the role of an event in political and social life can help to understand how it affects the formation of consciousness and perception of the world. Thus, the analysis of the transformation of the concept of an event in the modern world provides an opportunity to understand better its meaning and impact on various aspects of our life.

Main research material. The concept of an event has a long history and transformation from its first uses to modern realities.

An event, defined as an event occurring at a specific moment in time and place, has played an essential role in culture and social life throughout human history. However, with

the development of technologies and means of communication, the concept of the event underwent changes and transformations, which caused new realities of its use in the modern world.

Research shows that the event has become an integral part of modern culture. In the study (Luckham, 2002), the author discusses how events can be used to change the social landscape and solve problems affecting the public. It describes how event management can be used to support community development, increase economic activity and increase participation in cultural and other community events. In the article (Laing & Frost, 2017), the authors argue that both events and rituals are ways for society to mark important moments and transitions, strengthen social ties and values, and express collective identity. They also note that while traditional rituals are often associated with religious or cultural practices, contemporary events can serve similar functions in secular societies. The study examines various events and rituals, including festivals, parades and sporting events, and analyzes how they create a sense of community and shared meaning. The authors concluded that events and rituals are essential forms of social activity and play a decisive role in shaping the cultural landscape of modern society.

Scientific studies confirm that events are important in cultural life and social change. For example, studies (Gamson, 1992; Oliver et al., 1999) showed that events could be important catalysts for political and social changes, as well as contribute to the development of the cultural and artistic scene. In the article (Rose, 1995), the author examines the role of events in the French Revolution and shows that they were not just a consequence of social changes but also an active factor in their implementation. The study (Staniszewski, 1998) indicate that events can influence our perception of culture and art. The book examines how museum displays have changed over time and how they have reflected broader cultural and social changes.

Thus, the analysis of the concept of the event from a philosophical point of view can be pretty tricky. Still, such an analysis will allow a better understanding of the philosophical meaning of the event and its transformation in different contexts and eras.

One of the approaches to analyzing the concept of event is to consider it as a key component of the philosophical understanding of time, action and change. Such an analysis may include an examination of the concept of an event as it has been viewed from antiquity to the present, including classical philosophers, religious texts, art, literature, and other disciplines.

An essential element of the analysis is also the statement of the problem and consideration of alternative approaches to understanding the concept of the event. Such an approach can help better understand the limitations and possibilities of different interpretations of the event, as well as help to identify potential problems that may arise when applying the concept of the event in specific contexts.

An essential element of the analysis is also the understanding of the transformations of the concept of the event in the modern world and cultural, social and political contexts. For example, it is possible to investigate the relationship between the idea of an event and technological means of communication, social networks and mass media and analyze how these transformations affect our understanding of the world and society. Such an analysis of the transformation of the concept of an event in the modern world and various contexts has several advantages. First, this approach allows for a better understanding of the role of technology and media in forming modern culture and social life. For example, the article (Burbach et al., 2019) examines how technologies and social networks change the perception of events and their role in forming public opinion. Secondly, such an analysis allows us to trace the dynamics of the development of the concept of an event in the history of philosophy and culture. Third, such an analysis of transformations of the concept of an event allows a

better understanding of modern social, political and cultural processes. Therefore, the study of the transformations of the idea of an event in different contexts will enable us to understand better the role of events in the formation of the modern world, the development of the concept in the history of philosophy and culture, as well as modern social, political and cultural processes.

The article's purpose is to transform the event phenomenon from history to the present and analyze its influence on a national scale.

Research results. The concept of "event" (English "event") can be considered from different philosophical points of view and usually depends on the specific context and discipline. In philosophy, an event is often understood as a unique and unrepeated action, different from the usual order of things. This view is usually associated with the idea of "eventual philosophy", which focuses on studying events and their impact on human life. In this context, an event is considered an event that disrupts the usual order of things and causes an unexpected reaction. Another view of the event may be related to the philosophy of time and history. In this context, an event can be understood as a decisive historical point that determines further events and development. This may be related to the idea of "historical eventualism", which states that history has no definite direction or patterns but depends on random events and people's decisions.

In today's world, the concept of "event" is often used in the context of mass cultural and entertainment events, such as concerts, festivals, sports competitions and other events with a large audience and a significant social impact. In this context, the event is considered a form of communication and interaction between people, which can reflect socio-cultural trends and values.

The necessity and usefulness of sociological and cultural analysis of phenomena described by the term "event" are increasingly emphasized. In this analysis, events appear as phenomena characteristic of postmodern culture. Changes taking place in the structure and functioning of modern societies are noted, which lead to the fact that they are gaining increasingly important in various spheres of social life: in the economic, cultural, and political spheres, as well as in the sphere of religion.

Several key changes can characterize the transformation of events from history to the present:

- technological progress - introducing new technologies, such as audiovisual equipment, social media, and virtual and augmented reality, has allowed events to become more exciting, interactive and accessible to a broader audience.

- increased globalization - with the growth of global interconnections, events have become more diverse, bringing together people from different cultures, origins and regions.

- commercialization - events are increasingly commercialized, and companies and organizations use them as a platform for marketing and branding.

- focus on experience - the emphasis on creating unforgettable experiences for visitors has become the central theme of modern events.

- health and safety - the need to address health and safety issues such as wars, disease outbreaks and natural disasters has become a priority in modern event planning.

- virtual and hybrid events: the development of virtual and hybrid events, including physical and digital components, has allowed events to continue during the crisis and reach a wider audience.

In general, the transformation of events from history to the present reflects more comprehensive changes and developments in society and technology, as well as visitors' changing needs and expectations.

Nowadays, foreign and Ukrainian sources differ in opinions regarding the essence of the concept of "event". In Ukrainian literature, the need for more unity of thought is

complicated by the difficulty of translating English terms. The main problem is that in English, the word "event" has two meanings. First, even is what happened. The analogue of this concept in the Ukrainian language is the word "event" - this or that significant event, phenomenon, or fact of public personal life. One of the reasons for this is that event is a word with a vast scope and unclear boundaries of meaning. Events are organized in all social groups and all types of organizations. What is a special event for one group, another group perceives as something ordinary and normal. Perhaps the word event has such a broad scope that it is impossible to create a definition covering all types and shades of this phenomenon. The second meaning of the word "event" is a planned public or social event. In the Ukrainian language, the word "event" corresponds to it - a set of actions united by one socially significant task. In the reference literature, events and measures have different meanings.

Donald Goetz and J.J. Goldblatt formulated one of the oldest definitions of the event in the early 1990s (Getz, 2007; Goldblatt, 2014) They defined an event as something "special", "exceptional", "unique", "beyond everyday experience", something that distinguishes a particular time from other more routine activities such as work. Goldblatt described an event as "a unique moment in time, defined by ceremony and ritual, the satisfaction of someone's needs" (Getz, 2007). On the other hand, Goetz considered it to be an "entertainment, cultural, or social experience that goes beyond ordinary choices or everyday life" (Goldblatt, 2014). These authors indicated that the event consists of both physical (ceremony, ritual) and psychological (need, experience) factors. From a philosophical point of view, events can play an essential role in cultural and social life as a way of expressing and interacting with people. In philosophy, culture is traditionally considered a means of preserving and transmitting values, which can become the basis for forming collective identity and common cultural heritage. Cultural events can play an essential role in preserving these values and traditions, as well as in expanding cultural experiences and developing new ideas.

From a social point of view, events can serve as a means of communication and interaction between people, which can help form communities and strengthen social ties (Hollinshead et al., 2015). They can also play a role in developing and disseminating social ideas that can change people's perceptions and attitudes towards various aspects of social life.

From a philosophical point of view, events can play an essential role in preserving and transmitting cultural values, the development of ideas and interacting with people, which can contribute to raising the level of cultural and social life. The main tasks of the event include:

- attracting the attention of the audience to the subject;
- formation of a positive personal attitude;
- providing the audience with a real, literal communication experience;
- internal corporate PR;
- formation of audience loyalty - devotion to the object of the event.

To organize a successful event, you need to consider the following:

Following the appropriate steps (Fig. 1) can increase the chances of managing a successful and memorable event.

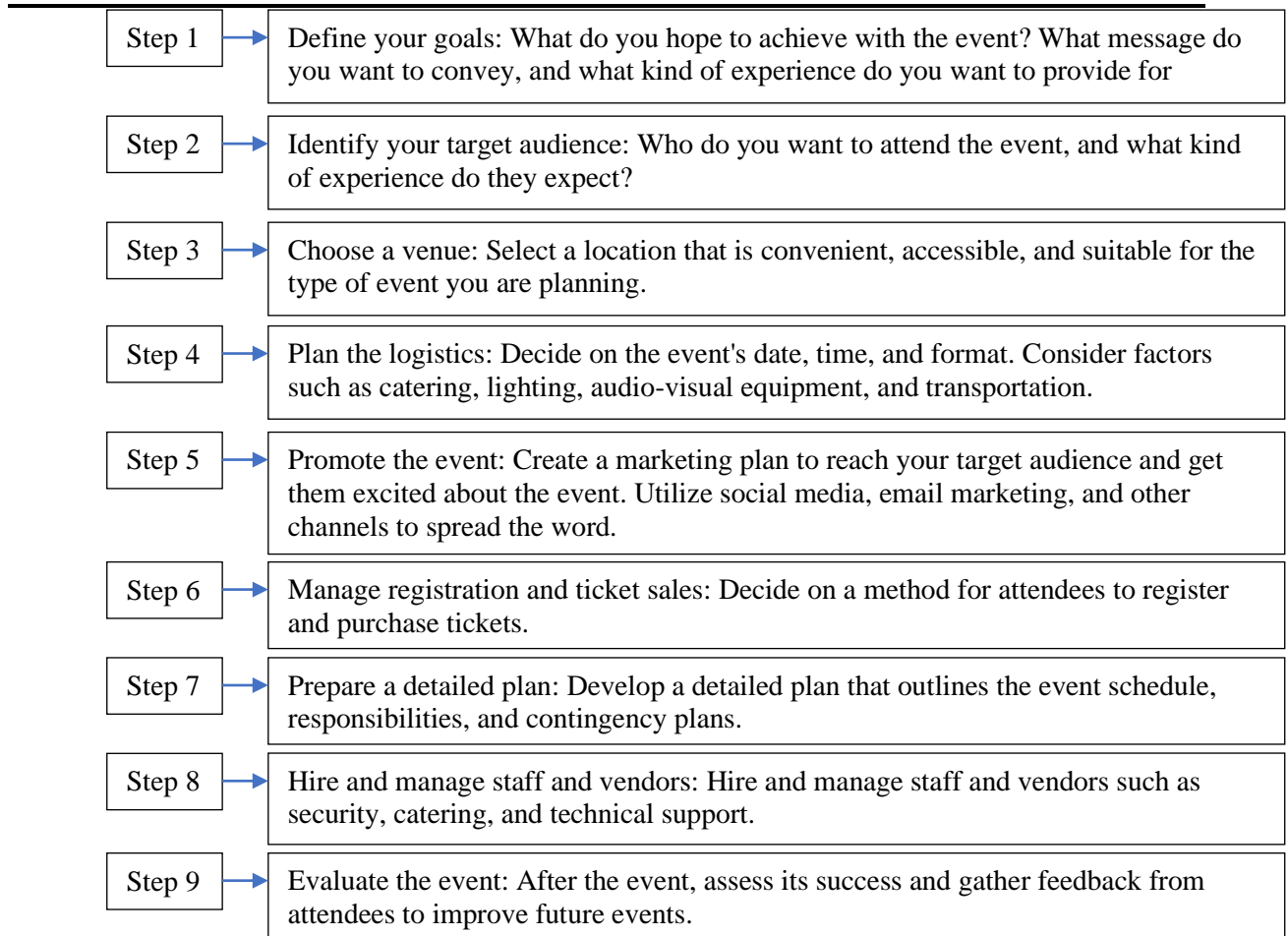

Figure 1 – Algorithm for conducting a successful event (*developed by the author*)

At the same time, it is necessary to adhere to the principles of organizing a successful event:

- the timeliness of the event - the correctness of choosing the right time;
- the presence of a real event, for which the event is its reflection and a reason for playing it;
- possibility of mutual exchange of information - not one-sided information flow;
- mandatory action, show;
- the opportunity to enjoy and (or) other practical uses of the event;
- rituality of the event - regularity, traditionality, etiquette - everything that is accepted in similar cases;
- resonance after the event (rumours, gossip, articles, reposts, post-event PR).

If we talk about the subsequent information wave (after the event), then all of the events should be included with post-releases and recaps (press releases about the results, awards, etc.).

As for external PR, the field of activity is wide: from sending out press releases to deliberately organized provocations that are supported by the public and promoted by the press.

The branch of the event industry consists of three groups of people (subjects), whose actions contribute to the final formation of the event and, as a result, to the achievement of the intended goal. It:

- Organizers. Event and incentive agencies, PR companies, events departments in advertising agencies, public relations agencies, media houses, and employees of events organization departments in corporations acting for the benefit of the internal client.

– Companies and individuals representing places where events are organized (so-called event venues). Management of concert and conference halls, art galleries, sports facilities, hotels, restaurants, urban space, etc.

- Subcontractors. Companies and people thanks to whom the event takes place according to the plan of the organizers. Among them are artists, orators, announcers, illuminators, pyrotechnics, employees of public catering and security establishments, transport companies and many others.

Very aptly describes the Wagner-Pacifici event as *a break in what otherwise seems to be the unremarkable continuity of everyday life*, or what she calls the foundation (Wagner-Pacifici, 2017).

It can be said that events in society change the format of events. COVID-19 changed the whole world, and Ukraine, unfortunately, was no exception. The event industry (festivals, exhibitions, conferences, presentations, business events, promotional events, etc.) suffered the most damaging consequences due to movement restrictions, self-isolation, and the introduction of the quarantine regime.

The global events industry was valued at \$1,135.4 billion in 2019 and was expected to reach \$1,552.9 billion by 2028, representing an 11.2% growth (Reed Exhibitions, 2021). However, due to the cancellation of events worldwide for April 2020, the industry lost more than 600 million dollars, and almost 86 million people were left without work (Madray, 2020). Quarantine practically buried this business: if people cannot gather, the word event loses its meaning. But the industry still began to look for new forms, so those things that were used less often before - broadcasts, streams, generative graphics – have now become a necessary way of transmitting the information. In the pre-quarantine era, all this was also necessary, but not to such an extent, but today it is the basis of an online event.

In principle, almost any event can be held online without physical interaction with people. But creating content that will be viewed with interest by viewers and leave the same emotional charge as offline is more work, although it is quite possible. Therefore, the first to resume their activities were performances, ballets, and music shows - everything where the audience was already at a safe distance. Various kinds of exhibitions were connected a little later: they needed more time to switch to digital format. At the same time, they did the needed work even before the quarantine and for which there was not enough time. The pandemic just allocated time for the digitization of content, the development of "virtual" tours, the recording of videos, and promotional videos, that is, everything that will be able to be used for a long time in the future. Having found themselves isolated from their audience, the organizers began experimenting with new event formats and expanding geography because you can connect to the online event from any city in the world. As the organizers themselves note, virtual events brought little income, but they helped maintain contact with the audience.

The COVID-19 pandemic has greatly impacted the event industry. Due to government restrictions on mass gatherings and social distancing measures, many events have been cancelled or postponed, leading to a significant reduction in revenue for event organizers, venues and related businesses. The industry has had to adapt quickly to the new reality, and many companies have turned to virtual events as a way to continue operations. During the COVID-19 pandemic, virtual events have become a popular alternative to in-person events. Some common types of virtual events include:

- Webinars: educational or informational presentations held over the Internet.
- virtual conferences are events that bring together speakers and visitors worldwide, creating opportunities for live interaction and communication.
- virtual trade shows are exhibitions where companies can demonstrate their products or services to a global audience.
- virtual concerts are live musical performances broadcast online.

– virtual networking events are opportunities for participants to interact and interact with each other, similar to in-person networking events.

– virtual product launches are events that allow companies to demonstrate and promote their new products to a global audience.

These virtual events often use video conferencing platforms such as Zoom or Google Meet to bring participants together in a virtual space.

After the end of the pandemic, the event industry had just begun to revive when the war started due to the Russian attack. The war in Ukraine significantly impacted the country's event industry. The ongoing conflict in 2014 has led to widespread instability and security concerns, making it difficult to hold events in some parts of the country. This led to a decrease in the number of events held, as well as a decline in the number of foreign visitors attending events in Ukraine.

In addition to security concerns, the war harmed the economy, reducing investment and event spending. This has reduced revenues for events companies, hotels, restaurants, and other businesses that rely on the events industry.

Overall, the war in Ukraine created a challenging environment for the events industry, and many companies had to adjust their operations and find new ways to stay afloat. The events can be seen as manifestations of the importance of Ukraine and its artists in the ongoing war between democratic and non-democratic values. Through concerts, festivals and cultural exhibitions, Ukraine can showcase its rich cultural heritage and artistic talent, highlighting the country's importance on the world stage.

These events also serve as an essential platform for artists and cultural figures to express their views on the war and promote the values of democracy and freedom. By bringing together different communities and fostering open dialogue and exchange, events can help build bridges between different cultural and political perspectives and promote mutual understanding and peace.

Thus, the events can play an essential role in popularizing the importance of Ukraine and its artists and supporting the country's ongoing struggle for democracy and freedom.

There are many examples of events in Ukraine that are manifestations of the country's cultural and political importance, some of them are:

Kyiv International Film Festival: This annual film festival showcases the best of Ukrainian and international cinema and serves as a platform for filmmakers to share their views and discuss important social and political issues.

Lviv International Cultural Festival: This festival celebrates Ukraine's rich cultural heritage and brings together artists, musicians and performers worldwide to showcase their talents.

Gogolfest: This annual art festival in Kyiv includes a wide range of performances, exhibitions and workshops highlighting the work of some of the country's most talented artists and cultural figures.

Kyiv Music Fest: this music festival brings together the famous names of Ukrainian and international music, offering the audience the opportunity to experience the best in live performance. These and other similar events serve as an essential platform for Ukraine to showcase its artistic and cultural achievements and its commitment to democracy and freedom. They provide space for artists and cultural figures to express their views and interact with a broader audience, promoting understanding and peace in the country.

Ukrainian influencers also do not stand aside and use their work to promote Ukraine's cultural and political importance. It is difficult to determine who exactly made the most significant contribution to the manifestation of the significance of Ukraine and the coverage of the war in Ukraine since this is a complex issue that many individuals and factors shaped. However, some individuals who have played a significant role in promoting the cultural and

political significance of Ukraine and drawing attention to the war in the country include:

Oksana Zabuzhko: A leading Ukrainian writer and intellectual, Zabuzhko used her work to address many aspects of the ongoing war in Ukraine and promote the values of democracy and freedom. Her books and essays explore the country's complex political and cultural landscape and offer a powerful commentary on the war and its impact on the people of Ukraine. One of the most emotionally powerful was the writer's speech in the European Parliament (TSN, 2022a). The speech "Women give birth in basements" was dedicated to the call to close the sky over Ukraine to prove that Ukraine is currently at war. She was the first to prove to Western politicians how it is possible to speak publicly about this war and call things by their names without fearing what someone will think about it. Her speech caused a significant resonance among European politicians and the public, received a lot of attention and caused discussions about the need for a closed sky over Ukraine in the European media and public.

It is worth noting the contribution of Serhiy Zhadan. Serhii Zhadan is a famous Ukrainian writer who greatly influences the coverage of the war in Ukraine through his literary works and public activities. His books, such as "Voroshilovgrad", "Antenna", "Internat", and others, not only describe life and events during the war but also provide an opportunity to understand their consequences and significance better. Serhiy Zhadan not only writes about the war in Ukraine but also presents his views on this topic at various conferences and festivals and in interviews with mass media. In his speeches and interviews, he usually draws attention to the social and political consequences of the war for Ukraine and the importance of preserving and developing the Ukrainian language and culture in the context of the war. His receipt of the prize "For political thinking", the Polish award dedicated to human rights issues, the "Freedom Prize", and a nomination for the Nobel Prize testify to the recognition of his significant contribution to the political and social life of Ukraine and the dissemination of the reality of the war in Ukraine thanks to him.

Foreign artists, realizing the power of their influence, actively help Ukraine, both in the form of monetary contributions and in broadcasting Ukrainian values and unknowns:

Hollywood actor Brad Pitt donated significantly to support efforts to restore war-torn regions in eastern Ukraine. He also actively spoke in support of the Ukrainian people and used his platform to raise awareness of the ongoing war in the country.

French actor and film director Gerard Depardieu donated significantly to support the reconstruction of the war-torn city of Donetsk in eastern Ukraine. He was also an active defender of the Ukrainian people and used his platform to raise awareness of the war in the country.

Mila Kunis and Ashton Kutcher, famous Hollywood actors, actively supported various causes related to Ukraine. Having made significant charitable donations to help the people of Ukraine, including those affected by the country's ongoing war, the couple has used their platform to raise awareness of the ongoing war in Ukraine and to advocate for the needs of the Ukrainian people. They also spoke in support of Ukrainian democracy and human rights and called for action to resolve the current crisis in the country.

Billionaire philanthropist and founder of Open Society Foundations George Soros strongly supports democracy and human rights in Ukraine and has provided significant financial support to organizations working to promote these values in the country.

These are just a few famous personalities who have made monetary contributions to support Ukraine and its people during the ongoing war. These contributions, along with the efforts of many others, helped provide much-needed support to the people of Ukraine at this difficult time. The following stars also demonstrated their support for Ukraine in various ways: Sean Penn (he has already visited Ukraine three times, he brought his Oscar statuette and handed it to President Volodymyr Zelenskyi as a symbol of faith in the victory of Ukraine

- it will be in the country until the end of the war), Angelina Jolie (came to Lviv, then visited a refugee camp and even had to run for shelter during an air raid), Ed Sheeran, Sting, Ryan Reynolds and Blake Lively, David and Victoria Beckham, Steven Spielberg and his wife Kate Capshaw, Hugh Jackman, Paul McCartney, Daniel Radcliffe, Cher, Jennifer Lopez, Kevin Bacon, Billie Eilish, Kim Kardashian, David Lynch, Leonie Anne, Stephen King, Greta Lee, Andrew Garfield, Vera Farmiga, Jessica Chastain, Elle Fanning, Margaret Atwood, Yvonne Strahovski, Jim Carrey, Hayden Panettiere, Florence Porse Brosnahan, Mae Musk, Hailey Bieber, Kate Beckinsale, Mandy Moore, Jimmy Fallon, Dua Lipa, Nick Cave, Kanye West, John Legend, Luke Evans, Tess Holliday, Pierce Brosnan, Olivia Colman, Denise Richards, Kristen Stewart, Leonardo DiCaprio, Chrissy Teigen, Katy Perry, Emilia Clarke, Carla Bruni, Jane Birkin, Rebel Wilson, Goldie Gawn, Penelope Cruz, Javier Bardem, Juliette Binoche, Eva Green, Isabelle Huppert, Amy Schumer, Alec Baldwin, Amal Clooney, Orlando Bloom, Keanu Reeves, Maisie Williams, Michael Sheen, Tom Felton, Emma Thompson, Natalie Portman, Harry Styles, Billy Porter, The Rasmus and many others (TSN, 2022b).

The song "Oh in the meadow is a red viburnum" is a Ukrainian folk song that gained popularity as the anthem of the Ukrainian Revolution. The lyrics and melody of the song are widely recognized as symbols of Ukraine's independence and sovereignty, and it has become an essential part of the country's cultural heritage. During the war, it gained new meaning as a symbol of resistance and resilience in the face of invaders when the leader of the Boombox Group, Andriy Khlyvniuk, sang it while patrolling Sofia Square in Kyiv, and The Kiffness remixed it. Only on his official YouTube channel, more than 14 million viewers watched it in 11 months. Ukrainian artists and activists performed this song at protests and demonstrations; it became a rallying call for those who defend the rights and freedoms of the Ukrainian people. In this sense, "Oh in the meadow, red viburnum" is not just a song but also a manifestation of the strength and determination of the Ukrainian people, a reminder of their desire for a better future for their country and its citizens.

It is not uncommon for people in the entertainment industry, including actors, musicians, and other public figures, to choose to serve in the military as part of their national service duties or as a way to express their patriotism and support for their country. It is worth noting that many Ukrainian showmen went to defend Ukraine as part of the Armed Forces of Ukraine: Andrii Khlyvnyuk (leader of the band "Bumboks"), Urkain band "Antitila", Oleg "Fagot" Mykhailiuta (member of the band TNMK), Oleksandr Polozhynskyi (leader of the band "Tartak") and many others (RBC-Ukraine, 2022). After a while, some of them take a vacation and raise funds at charity concerts. There were many charity concerts organized by Ukrainian stars – Tina Karol (she collected 42 million hryvnias in Poland (TSN, 2022c) at the very beginning), Jamala (in a month, the artist managed to collect 83 million euros (TSN, 2022d), Olga Polyakova, Artem Pivovarov, Kalush Orchestra, Nadya Dorofeeva, Max Barskikh and others - in support of the war in Ukraine. These concerts have become an important way for the Ukrainian entertainment industry to show support for the Ukrainian military, as well as to raise awareness of the situation and provide aid and support to those affected by the war. Concerts often included performances by famous Ukrainian musicians and other forms of entertainment such as comedy acts, theatre plays, and dances. In addition to raising funds for various charitable purposes, these events also served to unite the Ukrainian community and as a source of inspiration and hope in the face of war.

The money raised from these concerts has been used to support a wide range of initiatives, including helping those displaced by war, supporting military families, and providing medical and psychological support to those affected by war. Overall, these concerts have become an essential way for the Ukrainian entertainment industry to show their support for the country and its people during this challenging time. They have helped raise awareness of the war and provide support to those in need.

So, the events of Ukrainian artists from various fields, including classical and popular art, are aimed at raising awareness of the war in Ukraine, providing support to those affected by it, showing a free and unbeatable culture, the significance of Ukraine and its artists in this new brutal clash of civilizational paths humanity - democracy (Ukraine, Europe, the United States of America and other countries of the world) and russia - totalitarianism. These events ranged from concerts and plays to exhibitions and other cultural events, and they provided a platform for artists to showcase their talents and raise awareness about the war. Such events have become essential for Ukrainian artists to demonstrate their solidarity with the Ukrainian people and raise awareness of the country's challenges. They have also empowered artists to use their talents and platforms to help those in need, including refugees and military families.

In general, events involving Ukrainian artists have become a meaningful way to demonstrate Ukraine's cultural richness and diversity, as well as to provide support and raise awareness of the current war. They also served as a source of inspiration and hope for the Ukrainian people and helped unite the community in this difficult time.

The activities of famous people, particularly writers and singers, and their speeches about the war in Ukraine influenced the transformation of the event concept. Previously, the event was considered simply an event that takes place on a particular occasion and has its specific program. However, with the beginning of the war in Ukraine, famous writers and other public figures began to use their speeches at events to draw attention to the problem of the war and to draw public attention to its consequences and Ukraine's position. Such speeches by writers and other public figures at events became not just an event but an active means of communication and mobilization of society. Thanks to their speeches, a big step was taken in openly discussing the problem of the war in Ukraine and promoting its settlement. Writers' speeches became unique events that had not only a cultural but also a social component. Thus, with the beginning of the war in Ukraine, the concept of an event was transformed from a simple event into a means of communication and public mobilization on issues that have become important for society. Therefore, the speeches of writers and other public figures at events have become an essential element of open discussion about the problems of society and a means of drawing attention to issues that need to be solved.

Conclusions. Events are activities planned and organized to achieve an intended purpose, usually combining learning, recreation and entertainment elements. Events can have different forms and goals, and they can integrate, motivate, promote specific ideas, and educate or shape the brand image.

The social impact of events is significant, wide-ranging and complex. The current study demonstrates that much remains to be explored regarding the relationship between society and any events. Still, today it is an influential mechanism for the spread of a country's values, beliefs and cultural identity. A country can showcase its unique history, traditions and customs through cultural events such as festivals, concerts and exhibitions. It can strengthen a sense of national identity and foster a sense of pride in one's country. With the beginning of the war in Ukraine, the concept of an event was transformed from a simple event into a means of communication and public mobilization on issues that became important for society. Therefore, the speeches of writers and other public figures at events have become an essential element of open discussion about the problems of society and a means of drawing attention to the issues that need to be solved.

References

Burbach L., Halbach P., Ziefle M., Calero Valdez A. (2019). Opinion formation on the Internet: The influence of personality, network structure, and content on sharing messages online. *Journal of Media Psychology*, 31(4), 177-190. <https://doi.org/10.1027/1864-1105/a000245>

Gamson W. A. (1992). "The social psychology of collective action". In AD Morris & C. McClurg Mueller (Eds.), *Frontiers in social movement theory* (pp. 53-76). New Haven, CT: Yale University Press.

Getz D. (2007). *Event Studies: Theory, Research and Policy for Planned Events*. Routledge, 442 p.

Goldblatt J. (2014). *Special Events: Creating and Sustaining a New World for Celebration*. John Wiley & Sons; Edycja 7th, 432 p.

Hollinshead K., Kuon V., Alajmi M. (2015). Events in the liquid modern world: the call for fluid acumen in the presentation of peoples, places, pasts and presents. In book: *Ideological, social and cultural aspects of events*. DOI: 10.1079/9781780643526.0012

Laing J., Frost W. (2017) *Rituals and Traditional Events in the Modern World*, Routledge, 260 p.

Luckham D. (2002). *The Power of Events: An Introduction to Complex Event Processing in Distributed Enterprise Systems*, Addison-Wesley Professional, 376 p.

Madray J.S. (2020). The impact of COVID-19 on the event management industry. *International Journal of Engineering Applied Sciences and Technology*, 5(3), pp. 533-535.

Oliver, Pamela E., Myers D. (1999). How Events Enter the Public Sphere: Conflict, Location, and Sponsorship in Local Newspaper Coverage of Public Events. *American Journal of Sociology*, 105, no. 1, pp. 38-87. <https://doi.org/10.1086/210267>

RBC-Ukraine (2022). Stars in the trenches. These artists exchanged show business for service in the Armed Forces [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.rbc.ua/ukr/styler/zvezdy-okopah-artisty-promenyali-shou-biznes-1661183508.html>

Reed Exhibitions (2021). COVID-19 and How it's Changing the Event Industry [Electronic resource]. – Access mode: <https://rxglobal.com/sites/default/files/legacy-content/2021/06/COVID-19-and-How-its-Changing-The-Events-Industry-1.pdf>

Rose R.B. (1995). "Feminism, Women and the French Revolution." *Historical Reflections / Réflexions Historiques*, 21, no. 1, pp. 187–205. <http://www.jstor.org/stable/41299020>

Staniszewski M. (1998). *The Power of Display: A History of Exhibition Installations at the Museum of Modern Art* Hardcover, The MIT Press; 1st edition, 400 p.

TSN (2022a). "Women give birth in basements": Zabuzhko made a strong speech in the European Parliament [Electronic resource]. – Access mode: <https://tsn.ua/ato/zhynki-narodzhuyut-u-pidvalah-zabuzhko-vistupila-z-silnoyu-promovoyu-v-yevroparlamenti-2004175.html>

TSN (2022b). Star battalion: which celebrities actively support Ukraine in the war with russia [Electronic resource]. – Access mode: <https://tsn.ua/lady/news/show-biznes/zirkoviy-batalyon-hto-zi-znamenitostey-aktivno-pidtrimuye-ukrayinu-u-viyni-z-rosiyeyu-2060089.html>

TSN (2022c). Tina Karol in Poland collected over 42 million hryvnias for aid in Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: <https://tsn.ua/ato/tina-karol-u-polschi-zibrala-ponad-42-milyoni-griven-dlya-dopomogi-v-ukrayini-2015569.html>

TSN (2022d). Stars during the war: Jamala collected 83 million euros in two months, and Vakarchuk was on the front lines [Electronic resource]. – Access mode: <https://tsn.ua/glamur/zirki-pid-chas-viyni-dzhamala-za-dva-misyaci-zibrala-83-mln-yevro-a-vakarchuk-vistupav-na-peredoviy-2228380.html>

Wagner-Pacifici R. (2017). *What is an Event?* University of Chicago Press, 240 p.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2023.

Т. Гуменюк

EVENT ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІД ІСТОРИЇ ДО СУЧАСНОСТІ

Актуальність дослідження: у сучасному світі події стали явищем культурного життя, вони привертають значну увагу суспільства, впливають на різні аспекти нашого життя – від розваг і культурних заходів до суспільно-політичних акцій.

Основні завдання дослідження: розкрити історичні трансформації феномена події, його роль в національному масштабі.

Методологія: лінгвістика, культурологічна компаративістика, спостереження, порівняльна, аналітична, структурно-функціональна.

Результати: стаття є результатом авторського дослідження трансформації поняття «подія» від його початкового значення до сучасного розуміння з урахуванням впливу пандемії Covid-19 та війни в Україні. За результатами дослідження сформульовано такий висновок: сьогодні івент (подія) – це впливовий механізм поширення цінностей, вірувань і культурної ідентичності, який зміцнює почуття національної ідентичності, виховує гордість за свою країну. З початком війни в Україні ці події перетворилися на засіб комунікації і громадської мобілізації відповідно до актуальних завдань суспільного життя.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому розкрито історію події та її трансформації в сучасних реаліях, проаналізовано роль події в культурному житті суспільства, охарактеризовано як органічну складову культури.

Аналіз наукових джерел: здійснено аналіз концепції події за науковими працями з філософії, завдяки цьому розкрито філософський зміст події та її трансформації в різних історичних контекстах.

Практичне значення: наголошено, що під впливом пандемії COVID-19 та війни в Україні концепція події зазнала суттєвих видозмін, оскільки подія стала складовою сучасної культури, суспільного життя, а нерідко використовується як засіб вираження громадської думки.

Висновок: соціальний вплив подій є значним, вони становлять впливовий механізм поширення цінностей, переконань і культурної ідентичності. Країна може продемонструвати свою унікальну історію, традиції і звичаї завдяки культурним заходам – фестивалям, концертам, виставкам тощо. З початком війни в Україні події перетворилася з простого заходу на засіб комунікації з питань, важливих для суспільства. Тому виступи письменників та інших громадських діячів під час проведення заходів стали елементом відкритих дискусій з актуальних суспільних питань, щоб привернути увагу до них і сприяти їх вирішенню.

Ключові слова: подія; сучасна культура; війна в Україні.

УДК

ORCID.ORG/0000-0003-2605-5934

О.О. Демідко

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТЕАТРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАРІУПОЛЯ НА ПІДКОНТРОЛЬНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті висвітлено головні особливості розвитку театрального мистецтва Маріуполя на підконтрольній території України. Окреслено діяльність Незалежного театру авторської п'єси «Conception», його репертуар і головні виклики, які постали перед маріупольським колективом після повномасштабного вторгнення Росії. Виявлено, що цей театр став єдиним колективом, якому вдалося відновити свою роботу майже в повному складі в Україні. Підкреслено, що саме театр авторської п'єси Conception зміг об'єднати маріупольців та відродити театральну культуру на території, підконтрольній Україні. Зазначено, що, коли колектив розпочав свою роботу в Києві, до нього приєдналися актори з інших театрів Маріуполя і загалом України.

У виставах «Обличчя кольору війна», «Тримаємось разом», «Життя переселенське» за допомогою художніх образів актори маріупольського незалежного театру авторської п'єси Conception, які перебували в окупованому місті до квітня місяця, розповіли глядачеві як свої історії, так і історії людей, яким вдалося виїхати із захоплених російськими військами територій на територію, підконтрольну Україні. Встановлено, що актор Театру авторської п'єси «Conception» є керівником дитячого театру «Тези», завдяки якому маленькі та юні маріупольці в рамках занять створюють сценічні образи, працюють з літературними творами, тренують пластику тіла і вимову, експериментують та генерують творчі ідеї.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше у культурології висвітлено особливості розвитку театрального мистецтва Північного Приазов'я в умовах воєнного стану.

Ключові слова: театр, Маріуполь, театральна культура, війна, Україна, окупація.

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-25-33-38

Постановка проблеми. Після повномасштабного вторгнення РФ театральне життя в Україні зазнало суттєвих змін. Більшість театрів, філармоній, концертних залів країни повідомили про вимушену паузу в роботі через введення воєнного стану. Чимало акторів та акторок, режисерів і диригентів поповнили лави ЗСУ і територіальної оборони, стали волонтерами. Найбільше постраждала театральна культура окупованих міст. Зокрема, до повномасштабного вторгнення РФ в Маріуполі нараховувалося 16 театральних колективів, які мали різний досвід, жанрово-стилістичні особливості та спрямованість. Проте більшість з цих колективів не змогли відновити свою роботу через перебування їхніх співробітників в окупації, у різних містах України та Європи. Єдиний театральний колектив, який зумів все ж відновити свою роботу майже в повному складі в Україні – це Маріупольський театр авторської п'єси «Conception», завдяки якому вдалося зберегти театральну культуру Маріуполя на підконтрольній Україні території. Тепер його вистави можна побачити в Києві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливо враховувати, що означена проблематика знайшла відображення лише в публікаціях регіональних сайтів, статті

яких присвячені культурним колективам України, які через окупацію власних міст були вимушені почати роботу на підконтрольній території України.

Мета статті – окреслити шляхи розвитку театральної культури Маріуполя на підконтрольній території України.

Виклад основного матеріалу. Незалежний театр авторської п'єси «Conception» відновив свою діяльність у Києві, репертуар якого складається з сучасної авангардної режисури і авторської драматургії, був заснований 1 лютого 2019 року за ініціативою творчого тандему поетеси Марії Грецької та режисера Олексія Гнатюка (Демідко, 2022, 24 червня). В об'єднання театру входять актори з багаторічним стажем, організатори культурно-дозвілєвої діяльності, телеведучі, бізнесмени, поети та студенти. Важливо, що Незалежний театр авторської п'єси «Conception» не має вікових обмежень, найголовнішим критерієм є талант і бажання працювати. Актори наголошують, що театральне мистецтво займає в їхньому житті найголовніше місце.

До 27 березня 2022 року чимало акторів знаходилися в будівлі драматичного театру Маріуполя, який став прихистком для багатьох містян. Численні обстріли та бомбардування змусили їх полишити рідне місто. Пішки вирушили на Мелекіне, звідти дісталися до Бердянська, Запоріжжя і, нарешті, Києва. Коли театр авторської п'єси Conception розпочав свою роботу в Києві, до нього приєдналися актори з інших театрів Маріуполя. Зокрема, в театрі почав працювати Євген Сосновський, який в Маріуполі виступав в колективі Театральної артлі «ДрамКом» (Демідко, 2022, 20 липня).

28 липня 2022 року у театрі на Подолі відбулася важлива прем'єра Театру авторської п'єси «Conception», присвячена Маріуполю та маріупольцям. Завдяки виставі «Обличчя кольору війна», кожен з акторів зміг розповісти свою історію. Як на початку війни намагалися жити і займатися звичними справами. Однак «прильотів» ставало все більше, на п'ятий день вимкнули світло. Були змушені під обстрілами готувати їжу. Як ховалися у підвалах і втрачали знайомих. Глядачі не могли стримати сліз, пригадуючи власні переживання. Глядацька зала була переповнена. Автор сценарію та постановник – режисер і художній керівник «Conception» Олексій Гнатюк майстерно висвітлив тему війни, виживання і людяності. Актори продемонстрували не лише акторську майстерність, високий рівень художнього слова, а й вокальні та хореографічні вміння. Доречно використані і сучасні технічні можливості. Автором візуальної частини став куратор багатьох театральних програм Андрій Палатний. Відеоряд, який транслювався на екрані (фото Євгена Сосновського, малюнки Даниїла Немировського) та створені наживо ілюстрації (Маріанна Кондратенко) дуже органічно взаємодіяли з грою акторів (Демідко, 2022, 29 липня). Ця вистава дуже вразила і міського голову Києва Віталія Кличка. «Дуже емоційна вистава. Дівчата та хлопці не грали. Вони розказували, що пережили», – наголосив він (Катаєва, 2022). Проте особливу увагу привертала майстерність акторської гри кожного учасника. Від пронизливих монологів героїв у глядачів завмирало серце, адже актори проживали кожне слово, кожну емоцію, а разом з ними ці емоції передавалися і глядачам. Всі вони розповідали власні історії, те, що самі пережили і що бачили на власні очі. Кожну репетицію і в день прем'єрного показу артисти проживали свою роль знову і знову. Актор Дмитро Гриценко та актриса Катерина Калмикова вважають, що завдяки виставі вдалося передати все те, що відчували і відчувають маріупольці зараз (Демідко, 2022, 29 липня).

З виставою «Обличчя кольору війна» Театр авторської п'єси Conception виступив з гастролями як в українських містах, так і за кордоном. У кожному місті вистава проходила при переповнених залах та бурхливих оваціях захоплених та вдячних глядачів. «Найбільше нас вразила реакція глядачів у Вінниці. Глядачі

аплодували 15 хвилин стоячи. Це нас дуже надихнуло на нові звершення», – розповів Олексій Гнатюк (Демідко, 2022, 13 жовтня).

17 жовтня 2022 року Маріупольський театр авторської п'єси «Conception» представив нову музично-поетичну виставу «Тримаємось разом». Актори зачитали вірші Ліни Костенко, Сергія Жадана, Петра Маги, а також твори власного авторського написання. «Поєднані однією історією, одним болем, ми тримаємось усі разом, хто постраждав від рук війни...», – наголосили актори театру. Спочатку актори театру виступили на літературному вечорі з віршами Ліни Костенко та Сергія Жадана, який було підготовлено до Дня Незалежності України. Творчий вечір маріупольців підтримало київське видавництво «Саміт Книга», запросивши відомих літераторів Києва. Так колектив познайомився з українським актором, поетом-піснярем та телеведучим, який наразі служить в ЗСУ Петром Магою. Автор подарував акторам свої брошури з віршами, які надихнули весь колектив. Саме вірші Петра Маги лягли в основу вистави, адже вони дуже актуальні та злободенні. У цьому спектаклі задіяні всі актори театру. Також завдяки грі на фортепіано Людмили Гричаненко вистава має живий музичний супровід (Демідко, 2022, 13 жовтня).

Наразі репетиції колективу проходять у приміщенні Київнаукфільму. До театру приєдналися маріупольські актриси, яким вдалося виїхати з окупованого Маріуполя, актор з Київського національного академічного Молодого театру та актриса з Івано-Франківська.

Колективу театру вдалося відновити трагікомедію «Рентген усміхнених сердець», з якої розпочав свою роботу в Маріуполі. Це була аншлагова вистава, яка мала неабиякий успіх та підкорила багатьох маріупольців. П'єсу для постановки написав художній керівник театру та режисер Олексій Гнатюк. При цьому назва спектаклю йому наснилася. Режисер не тільки зумів відродити виставу в Києві, але й додав декілька важливих деталей для київського глядача. Всі події спектаклю розгортаються у столиці. Актори театру державною мовою розповідають історію молодого перспективного письменника Максима Алчевського, який переживає творчу кризу. Давній друг і агент чоловіка приводить до нього талановиту дівчину Ангеліну, що приїхала з Фастова поступати на філологічний факультет. Дівчині нема де жити, і агент просить Максима її прихистити. До того ж, Ангеліна – фанатка творчості письменника, перечитала всі його романи і, надихнувшись творчістю письменника, написала свій. Прочитавши її твір, Максим одразу ж розуміє, що це дуже оригінальний стиль і свіжий погляд. Письменник переписує роман Ангеліни слово в слово, видавши за свій. Прем'єра вистави «Рентген усміхнених сердець» відбулася 30 листопада на камерній сцені Київського академічного театру ляльок, що дуже символічно для театру авторської п'єси «Conception», адже вперше її показали у 2019 році теж на сцені Театру ляльок, але в Маріуполі (Демідко, 2022, 2 грудня). Багато проблем виникло з костюмами, реквізитом і декораціями. Адже всі речі залишилися у Маріуполі. «Головним нашим завданням зараз є інтегруватися в київську культуру і знайти спонсорів, адже ще не вистачає реквізиту та потрібного обладнання», – підкреслив режисер театру Олексій Гнатюк (Демідко, 2022, 13 жовтня). Найбільш зворушливим моментом у виставі став відеоряд, знятий ще у мирному та щасливому Маріуполі. Серед глядачів були і маріупольці, які не могли в ці хвилини стримати сліз

Крім цього, 10 грудня 2022 року театр авторської п'єси «Conception» представив дитячу виставу про святого Миколая. Це був благодійний показ для дітей-переселенців, головною метою якого було відволікти маленьких переселенців та занурити їх у справжню казку.

Водночас театр продовжує готувати нові вистави, присвячені переселенцям та рідному Маріуполу. Так колектив 3 березня 2023 року представив нову прем'єру

«Життя переселенське». За допомогою художніх образів актори мариупольського незалежного театру авторської п'єси *Conception*, які перебували в окупованому місті до квітня місяця, розказали глядачеві про людей, яким вдалося виїхати із захоплених російськими військами територій на територію, підконтрольну Україні. Вистава мариупольського театру присвячена життєвим та й досі дуже актуальним історіям. Зокрема, було висвітлено декілька розповідей, які об'єднує важкий шлях з Бердянська до евакуаційного автобусу. Це історії про труднощі, небезпеку та непередбачені ситуації по дорозі до вільної від агресорів території, як наприклад, досить жорстокі сцени на блокпостах. Спектакль поставлений за п'єсою режисера Олексія Гнатюка, який розповідає про власний життєвий досвід, є продовженням історії, яку глядачі могли побачити в іншій виставі Театру авторської п'єси *Conception* «Обличчя кольору війна». Проте, за словами режисера, вона є складнішою та більш насиченою. У виставі задіяно 10 акторів. (Демідко, 2023, 28 лютого). Цю виставу театр представив і на сцені Тернопільського драматичного театру імені Т. Г. Шевченка.

25 квітня 2023 року у Києві в Національному музеї літератури відбулася чергова прем'єра – поетична імпреза авторів міста Марії «Лінії життя». Актори Театру авторської п'єси «*Conception*» чутливо, щиро і правдиво читали вірші мариупольських авторів, які акумулювали свій біль і горе від війни у римовані рядки. Поетична імпреза «Лінії життя» змогла розкрити всю глибину трагедії окупованого міста. Цю виставу заплановано показувати й надалі, тому її ввели до репертуару театру. «Така форма має бути в нашому репертуарі. Насправді, це буде вистава-трансформер, яку можна буде показувати на різних локаціях», – зауважив Олексій Гнатюк. Зі сцени лунали вірші відомого поета та письменника, композитора, доктора соціологічних наук, професора Мариупольського державного університету Богдана Слющинського, який загинув у Мариуполі. Дуже вразили глядачів і щемливі вірші актора театру Дмитра Гриценка. Також у програму увійшли вірші мариупольських поетес Оксани Стоміної, Марії Сладкової, Олени Мирошниченко, Ірини Громової та Ольги Демідко. Завдяки віршам цих авторів і театралізованому дійству актори змогли майстерно передати настрої міста, його красу та складність, показавши, як війна впливає на життя людей та як важливо зберігати людськість у будь-яких умовах (Демідко, 2023, 26 квітня). З цією виставою у червні 2023 року театр виступив у Рівному.

До того ж, актор Театру авторської п'єси «*Conception*» Олександр Пихтін є керівником дитячого театру «Тези». Маленькі та юні мариупольці в рамках занять створюють сценічні образи, працюють з літературними творами, тренують пластику тіла і вимову, експериментують та генерують творчі ідеї (Демідко, 2023, 15 травня).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, Незалежний театр авторської п'єси «*Conception*», який відновив свою роботу в Києві, є єдиним театральним колективом, який продовжує підтримувати і популяризувати театральну культуру Мариуполя на підконтрольній території України та відіграє важливу роль для збереження і трансляції культурної пам'яті міста-героя.

Виявлені в результаті дослідження факти і закономірності можуть стати підґрунтям для подальшого вивчення особливостей розвитку театральної культури Мариуполя в умовах воєнного часу.

Бібліографічний список

- Демідко О., 2023. «Життя переселенське» – мариупольський театр підготував нову прем'єру. *Донбас24*. 2023. 28 лютого. URL: <https://donbas24.news/news/zittya-pereselenske-mariupolskii-teatr-pidgotuvav-novu-premjeru> (дата звернення: 20.05.2023).

- Демідко О., 2022. Маріупольці вразили своєю прем'єрою киян. *Донбас24*. 29 липня. URL: <https://donbas24.news/news/mariupolci-vrazili-svojeju-premjeroyu-kiyan> (дата звернення: 19.05.2023).
- Демідко О., 2023. Театр авторської п'єси Conception представив поетичну імпрезу «Лінії життя». *Донбас24*. 26 квітня. URL: <https://donbas24.news/news/teatr-avtorskoyi-pjesi-conception-predstaviv-poeticnu-imprezu-liniyi-zittya> (дата звернення: 20.05.2023).
- Демідко О., 2022. Театральні колективи-переселенці з Маріуполя – хто відновив роботу в Києві. *Донбас24*. 24 червня. URL: <https://donbas24.news/news/teatralni-kolektivi-pereselenci-z-mariupolya-xto-vidnoviv-robotu-v-kiyevi-foto> (дата звернення: 19.05.2023).
- Демідко О., 2022. «Тримаємось разом» – маріупольський театр «Conception» представить нову виставу. *Донбас24*. 13 жовтня. URL: <https://donbas24.news/news/trimajemos-razom-mariupolskii-teatr-conception-predstavit-novu-vistavu-foto> (дата звернення: 19.05.2023).
- Демідко О., 2022. У Києві відновили маріупольську виставу. *Донбас24*. 2 грудня. URL: <https://donbas24.news/news/u-kiyevi-vidnovili-mariupolsku-vistavu> (дата звернення: 19.05.2023).
- Демідко О., 2022. У Києві покажуть виставу про Маріуполь. *Донбас24*. 20 липня. URL: <https://donbas24.news/news/u-kiyevi-pokazut-vistavu-pro-mariupol> (дата звернення: 20.05.2023).
- Демідко О., 2023. Юні маріупольці виступили з концертом у Києві. *Донбас24*. 15 травня. URL: <https://donbas24.news/news/yuni-mariupolci-vistupili-z-koncertom-u-kiyevi-foto> (дата звернення: 20.05.2023).
- Катаєва М., 2022. Подих війни на сцені: у столиці презентують виставу маріупольського театру. *Вечірній Київ*. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/69482/> (дата звернення: 17.05.2023).

References

- Demidko O., 2023. «Zhyttia pereselenske» – mariupolskyi teatr pidhotuvav novu premieru. [«Immigrant Life» – the Mariupol Theater has prepared a new premiere]. *Donbas24*. 28 liutoho. URL: <https://donbas24.news/news/zittya-pereselenske-mariupolskii-teatr-pidgotuvav-novu-premjeru> [Accessed: 20 May 2023]. (in Ukrainian).
- Demidko O., 2022. Mariupoltsi vrazyly svoieiu premieroiu kyan. *Donbas24*. 29 lypnia. [The people of Mariupol impressed the people of Kyiv with their premiere]. *Donbas24*. 29 lypnia. URL: <https://donbas24.news/news/mariupolci-vrazili-svojeju-premjeroyu-kiyan> [Accessed: 19 May 2023]. (in Ukrainian).
- Demidko O., 2023. Teatr avtorskoi piesy Conception predstavyy poetychnu imprezu «Linii zhyttia». [The theater of the author's play Conception presented the poetic event «Lines of Life»]. *Donbas24*. 26 kvitnia. URL: <https://donbas24.news/news/teatr-avtorskoyi-pjesi-conception-predstaviv-poeticnu-imprezu-liniyi-zittya> [Accessed: 20 May 2023]. (in Ukrainian).
- Demidko O., 2022. Teatralni kolektyvy-pereselentsi z Mariupolia – khto vidnovyv robotu v Kyievi. [Immigrant theater groups from Mariupol – who have resumed work in Kyiv.]. *Donbas24*. 24 chervnia. URL: <https://donbas24.news/news/teatralni-kolektivi-pereselenci-z-mariupolya-xto-vidnoviv-robotu-v-kiyevi-foto> [Accessed: 19 May 2023]. (in Ukrainian).
- Demidko O., 2022. «Trymaemos razom» – mariupolskyi teatr «Conception» predstavyt novu vystavu. [«Stay Together» – the Mariupol Theater «Conception» will present a new play.]. *Donbas24*. 13 zhovtnia. URL: <https://donbas24.news/news/trimajemos-razom-mariupolskii-teatr-conception-predstavit-novu-vistavu-foto> [Accessed: 19 May 2023]. (in Ukrainian).
- Demidko O., 2022. U Kyievi vidnovyly mariupolsku vystavu. [The Mariupol performance was revived in Kyiv]. *Donbas24*. 2 hrudnia. URL: <https://donbas24.news/news/u-kiyevi-vidnovili-mariupolsku-vistavu> [Accessed: 19 May 2023]. (in Ukrainian).

- Demidko O., 2022. U Kyievi pokazhut vystavu pro Mariupol. [A play about Mariupol will be shown in Kyiv]. *Donbas24*. 20 lywnia. URL: <https://donbas24.news/news/u-kijevi-pokazut-vistavu-pro-mariupol> [Accessed: 20 May 2023]. (in Ukrainian).
- Demidko O., 2023. Yuni mariupoltsi vystupyly z kontsertom u Kyievi. [Young people from Mariupol gave a concert in Kyiv]. *Donbas24*. 15 travnia. URL: <https://donbas24.news/news/yuni-mariupolci-vistupili-z-koncertom-u-kijevi-foto> [Accessed: 20 May 2023]. (in Ukrainian).
- Kataieva M., 2022. Podykh viiny na stseni: u stolytsi prezentuiut vystavu mariupolskoho teatru. [Breath of war on stage: a performance by the Mariupol theater is presented in the capital]. *Vechirnyy Kyiv*. URL: <https://vechirnyy.kyiv.ua/news/69482/> [Accessed: 20 May 2023]. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 25.04.2023.

O. Demidko

WAYS OF DEVELOPMENT OF THEATER CULTURE OF MARIUPOL IN THE CONTROLLED TERRITORY OF UKRAINE

The article highlights the main features of the development of theater art in Mariupol on the territory controlled by Ukraine. The activities of the Independent Theater of the author's play «Conception», its repertoire and the main challenges faced by the Mariupol collective after the full-scale invasion of Russia are outlined. It was found that this theater became the only group that managed to resume its work almost in full in Ukraine. It is emphasized that it was the theater of the author's play Conception that was able to unite the people of Mariupol and revive theater culture in the territory controlled by Ukraine. It is noted that when the collective started its work in Kyiv, it was joined by actors from other theaters of Mariupol and Ukraine in general.

In the performances «The face of the color of war», «Staying together», «Immigrant life» with the help of artistic images, the actors of the Mariupol independent theater of the author's play Conception, who were in the occupied city until April, told the audience both their stories and the stories of people, who managed to leave the territories captured by Russian troops to the territory controlled by Ukraine. It has been established that the actor of the Theater of author's play "Conception" is the director of the children's theater «Tezy», thanks to which small and young Mariupol residents create stage images, work with literary works, train body plasticity and pronunciation, experiment and generate creative ideas as part of classes.

The scientific novelty of the research lies in the fact that for the first time in cultural studies, the peculiarities of the development of the theater art of the Northern Azov region in the conditions of martial law have been highlighted.

Key words: *theater, Mariupol, theater culture, war, Ukraine, occupation.*

УДК 378.091.12.011.3-051:784]:331.
<https://orcid.org/0000-0003-4990-7255>

В.С. Дріневська

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА НАРОДНОГО ВОКАЛУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Мета роботи полягає у аналізі специфіки професійної діяльності викладача народного вокалу в контексті впровадження компетентнісно-орієнтованого підходу в системі вищої освіти України. Методологія дослідження ґрунтується на загальнопедагогічних принципах гуманізації та гуманітаризації освіти, теоріях педагогічної культури й фахової підготовки, формування вокальної культури, на концептуальних засадах підготовки викладачів по вокалу у закладах вищої освіти, а також передбачає застосування методів аналізу науково-методичної літератури для визначення інструментарію й стану розробленості проблеми формування професійної компетентності майбутніх викладачів народного вокалу, узагальнення й систематизації теоретичних положень для обґрунтування результатів дослідження. Наукова новизна роботи полягає у пізнанні вокально-педагогічної компетентності викладача вищої школи у якості складного поліфункціонального персонологічного утворення на підставі інтеграції професійних теоретичних знань, ціннісних орієнтацій й практичних умінь у сфері вокальної педагогіки. Висновки. У результаті дослідження дійшли висновку, що професійна компетентність викладача народного вокалу у вищій школі є показником його зрілості як фахівця у своїй професійній діяльності, а також ґрунтується фундаментальній гуманітарній освіті та емоційно-ціннісному ставленні до фаху, на оволодінні технологією праці, готовності до творчого вирішення професійних завдань й власній самореалізації. Реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі вищої школи й під час формування професійної компетентності викладача народного вокалу у змістовно-структурному аспекті передбачає виокремлення трьох складових: емоційно-мотиваційних, когнітивно-технологічних та творчо-діяльнісних компетенцій.

Ключові слова: вища школа України, народний вокал, професійна компетентність, гуманітарна освіта, музична освіта.

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-25-39-46

Актуальність дослідження. Звертаючись до проблематики вокальної педагогіки, можна зрозуміти всю складність, багатогранність і водночас цікавість даної сфери дослідження, адже йдеться про одну з найбагородніших царин людської діяльності. Лише той може успішно займатися викладанням вокалу, хто має покликання до цієї нелегкої праці, підкріплене фундаментальною класичною музичною освітою. За буденністю класних занять розкривається вся багатофункціональність і основна мета, що водночас є критерієм діяльності та кінцевим результатом, викладач-вокаліста – дати студенту набір знань, умінь й навичок на заняттях та сформувати особистість, готову і спроможну творити.

З огляду на це, постать вокального педагога є ключовою константою в рамках системи вищої музичної освіти, яку варто розуміти як структуровану сукупність організацій вищої професійної освіти, які пов'язані між собою в інституційному та педагогічному відношенні в процесі здійснення підготовки професійних музикантів – виконавців, композиторів, музикознавців, а також викладацьких кадрів для установ

сфери культури і мистецтва – музичних училищ, університетів, консерваторій та ін.

Особливу увагу привертає до себе відповідальна та складна діяльність викладача народного співу, яку не всі спроможні достойно оцінити. І головна проблема полягає у тому, що здебільшого педагогічну майстерність або вважають ремеслом, що легко опанувати, або вона хибно ототожнюється з виконавською майстерністю. Констатуючи дану проблему, ми розуміємо, що справа тут у нерозумінні специфіки вокальної педагогіки, особливо зі сторони деяких талановитих народних вокалістів, котрі дуже сміливо беруться за цю справу, не розуміючи того, що йдеться не про продовження їх діяльності на новому етапі, а скоріше про зміну професії. Через те, особливо актуальним для початківців в контексті окресленої проблеми є намагання розібратися з особливостями професійної компетентності викладача народного вокалу, адже ті першопроходьці, які обирають цей шлях, повинні починати його з усвідомлення, на думку М. Алкіна, того, що педагог – не артист, котрий відповідає в основному за себе, натомість він працює з учнями, початківцями і недосвідченими людьми, що сповнені довіри до нього та мають бажання вчитися (Алкін, 2010, с.199).

Аналіз останніх досліджень. Поняття «компетентність» досліджували такі вчені, як Г. Беленька, П. Горкуненко, І. Кузьміченко, О. Овчарук, М. Холодна та інші. Проблему «компетенцій» вивчали В. Байденко, І. Галяміна, А. Хуторський, Ф. Шаріпов та ін. Професійну (фахову) та педагогічну компетентність вивчали О. Вербицький, С. Демченко, Г. Коджаспірова, М. Михаськова, Л. Подоляк, І. Полубоярина та ін. До проблеми формування вокальних та вокально-педагогічних компетенцій зверталися такі дослідники, як М. Блінова, Д. Дмитрієв, В. Маляко, Г. Селевко, Лі Чуньпен та інші. Що стосується питання формування професійної компетентності викладачів вокалу у вищій школі, то його вивчали М. Алкін й Р. Сладкоповець.

Метою статті є аналіз специфіки професійної діяльності викладача народного вокалу в контексті впровадження компетентнісно-орієнтованого підходу в системі української вищої освіти. Реалізується дана мета за допомогою наступних завдань: по-перше, розгляд взаємозв'язку таких понять як «компетентність», «вокальна компетентність» та «вокально-педагогічна компетентність»; по-друге, характеристики викликів й завдань, що стоять перед народною вокальною педагогікою в рамках вищої школи; по-третє, виокремлення та обґрунтування змістовно-структурних аспектів професійної компетентності викладача народного вокалу.

Виклад основного матеріалу. Модернізація вищої освіти є відповіддю на декілька важливих викликів у новому столітті, з-поміж яких і той факт, що сучасний фахівець повинен вирішувати зовсім інші за характером завдання, ніж ті, що були в минулому, а це, у свою чергу, потребує відповідного набору перцептивних, аналітично-інформаційних, рефлексивних, комунікативних і інших умінь, без яких система підготовки фахівця-вокаліста втрачає свою ефективність і актуальність. Перехід на стандарти професійної освіти нового покоління, який сьогодні має місце у вищій школі України, супроводжується зверненням до мови компетентностей, а також вимагає уніфікованого підходу до змісту ступенів й кваліфікацій, узгодженої концептуалізації загальних й спеціальних компетенцій як випускників, так і викладачів закладів вищої освіти. Усвідомлюючи це, важливо звернути увагу на механізм розвитку професійної компетентності та оцінювання стану підготовленості викладачів вищих мистецьких закладів освіти, зокрема вокального спрямування, із використанням термінів компетентнісного підходу, не забуваючи при цьому про гнучкі критерії діагностування освітніх результатів.

Поняття «компетентність», зауважує І. Кузьміченко, є функціональним і прикладним, його наповнення та інтерпретація залежать від ситуації та контексту застосування. Набуття компетентності є складним процесом, який втілює у собі рух від

неусвідомленої некомпетентності через усвідомлену компетентність до «народження» професіонала (Кузьміченко, 2010, с. 25). Подібний рух передбачає організацію предметно-специфічних знань, що дає можливість приймати ефективні рішення у певній галузі. Але одним епістемологічним контекстом становлення професійної компетентності не обмежується, а передбачає також включення цих знань у психологічну й соціокультурну практику життя (Холодна, 2002, с. 60). Те, що це інтегративна якість підтверджує і П. Горкуненко, характеризуючи компетентність як рівень професійних знань, умінь, навичок та сукупність особистісних потенцій і досвіду фахівця (Горкуненко).

Компетентність розуміють у широкому і вузькому сенсі: у широкому – це ступінь соціально-психологічної зрілості, яка свідчить про рівень розвитку особистості, її готовність до певного виду діяльності, що створює можливість для успішного функціонування та інтеграції в суспільстві; у вузькому сенсі – діяльнісна характеристика, що передбачає світоглядну інтенцію особистості, її ціннісне ставлення до окремої галузі та сфери діяльності. Також не потрібно забувати і про суттєвий момент, який полягає у здатності приймати рішення в процесі вирішення виробничих завдань і фахових проблем.

На відповідності знань, умінь й навичок соціально-професійному статусу та рівню складності завдань акцентує увагу О. Овчарук, під час характеристики компетентності, оскільки про останню не може йти мова, якщо знання та уміння не дозволяють ефективно реагувати та відповідати на соціальні та індивідуальні потреби, виконувати поставлені завдання (Овчарук, 2003, с. 95). До відповідності необхідно додати особистісне ставлення до предмету діяльності і готовність як внутрішній потенціал до втілення професійних знань й навичок. На думку В. Первутинського, професійна компетентність може розглядатися як один із структурних компонентів професійної готовності до певного виду діяльності (Первутинський, 2002, с. 120).

На переконання А. Хуторського, під компетентністю потрібно розуміти сукупність особистісних якостей вчителя його ціннісно-сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок і здібностей, які обумовлені практичним досвідом у конкретній сфері, що має персональне значення для фахівця (Хуторський, 2002, с. 46). Зазначену сукупність, що знаходиться в основі професійної компетентності, коректніше сприймати як «особистісний інтеграл», котрий синтезує системні знання та фахові уміння, професійно значимі якості та мотиви діяльності (Беленька, 2011, с. 68).

Якщо говорити про співвідношення понять «компетентність» й «компетенція», то воно має чимало трактувань. В нашій ситуації ми будемо відштовхуватися від розуміння того, що поняття «компетентний» є близьким до «знаючий» й «обізнаний», тобто той, хто володіє компетенцією. Можемо погодитися з Г. Селевком, що компетенція швидше за все є окремим освітнім результатом, що проявляється на рівні готовності вирішувати задачі, а також формату поєднання знань, умінь й навичок, тоді як компетентність нагадує більше інтегровану якість особистості, яка проявляється на рівні загальної здатності та готовності до діяльності, котра ґрунтується на досвіді і знаннях, що фахівець отримує у процесі соціалізації та навчання (Селевко, 2004, с. 139).

Опираючись на подібні трактування, фахову компетентність можна розглядати як показник якості освіти. Проблемі компетентісно-орієнтованої освіти присвячували свої роботи І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, І. Зязюн, О. Локшина, Л. Масол, Н. Москалюк, О. Овчарук, О. Олексюк, О. Пометун, І. Родигіна, О. Щолокова та багато інших дослідників. Ми ж, у свою чергу, хотіли б звернутися до трактування поняття «вокальна компетентність» Лі Чуньпенем, який писав про особистісне утворення, яке вміщує в себе здатність до професійного втілення художньо-образного змісту музичного твору на базі застосування вокально-виконавських знань, умінь та навичок у

поєднанні з досвідом емоційно-ціннісного ставлення до вокального мистецтва (Чуньпен, 2013, с. 12).

Звернемось до методичних рекомендацій Л. Дмитрієва (Дмитрієв, 2007, с.158, 164), який виділяє базові та «жорсткі» вокальні вміння і навички, котрі також можна позначити як співочі стереотипи або інтегральні рефлексорно-рухові автоматизми. На думку автора, коли ми говоримо про модель професійної компетентності у вокалі, то вона, по суті, передбачає структурування ключових і професійно-орієнтованих компетенцій. Останні поділяються на загально-профільні та предметно-спеціалізовані. Науковець підкреслює, що реалізація цієї моделі відбувається у три етапи: на першому формуються постановка співацького дихання і правильної співацької позиції голосового апарату, формується правильне звукоутворення на обмеженій ділянці діапазону; на другому етапі вдосконалюються автоматизми, точніше, формується повноцінний тембровий діапазон на базі вібраційно-рухової (резонаторної) координації голосу, а ще засвоюються основні види академічного звуковедення, співацької артикуляції й все це призводить до формування вокального слуху; на третьому на основі перших двох відбувається розвиток професійного вокального слуху в комплексі з вирішенням художньо-виконавських завдань.

А звідси напряму виходимо на вокально-педагогічну компетентність як професійно-особистісне утворення, якому, на думку Г. Селевка, притаманна здатність до вокально-педагогічної діяльності, спрямованість на її удосконалення та ціннісне відношення до такого виду діяльності (Селевко, 2004, с.140). Постає вона в результаті опанування вокально-педагогічних знань, умінь і навичок, які забезпечують готовність викладача до вокально-педагогічної діяльності. Вокально-педагогічна компетентність – складне поліфункціональне персонілогічне утворення на підставі інтеграції професійних теоретичних знань, ціннісних орієнтацій та практичних умінь у сфері вокальної педагогіки.

Сьогодні, коли професійному оснащенню кадрів у всіх сферах держава приділяє велику увагу, виникає потреба й задача більш точної профілізації майбутньої діяльності фахівців. Зміст і методи вокально-педагогічної роботи у закладах вищої освіти, на думку науковців й освітніх експертів, повинні визначатися ясним розумінням того, до чого готуєш учня, і прогнозуванням хоча б у найзагальніших рисах його можливої в майбутньому вокальної діяльності.

Існуюча система вищої вокальної освіти з народного співу в Україні до сих пір ще здебільшого орієнтована на підготовку фахівців-виконавців, де діє принцип «знання заради знання». Для педагога-народника важлива не стільки енциклопедична грамотність, скільки здатність застосовувати свої знання та вміння під час вирішення конкретних ситуацій і проблем. У зв'язку з цим, мета вокальної педагогіки – забезпечити не лише формування вокальних знань, умінь і навичок у студентів, але й стимулювати до професійно-педагогічного зростання викладачів, до їх самовдосконалення і самоактуалізації. З огляду на це, навчальний процес у закладі вищої освіти необхідно підпорядкувати не стільки процесу інформаційного насичення, скільки формуванню культури мислення студентів-вокалістів, розвитку духовно-мистецького потенціалу учнів, тобто перетворити навчальний процес на науково-педагогічний. «Але для цього, – наголошує М. Алкін, – викладачам-вокалістам треба бути дослідниками, а не ретрансляторами застарілих знань» (Алкін, 2002, с. 201).

Якщо звертатися до питання про змістовно-структурні характеристики професійної компетентності викладача народного вокалу у вищій школі, то в межах цього інтегративного утворення можна виокремити наступні складові: емоційно-мотиваційну, когнітивно-технологічну та творчо-діяльнісну.

Емоційно-мотиваційні компетенції на фоні забезпечення ефективної вокальної

діяльності є досить складним утворенням, що передбачає ступінь сформованості емоційно-оцінних умінь й особистісно-ціннісного ставлення до власної професії. Безумовно, це різні види мотивів: власне мотиви, інтереси, потреби, прагнення, цільові настанови, бажання та потреба займатись співом, зацікавленість народним вокалом і пов'язаним з цим процесом, а ще набуття емоційно-гедоністичного досвіду та потреба у вокальній рефлексії. Саме вони обумовлюють вибір психологічно-педагогічних, методичних й професійно-технологічних прийомів.

З-поміж методів й форм, котрі більше за все сприяють активізації та мотивації навчального процесу, дають змогу набутти фахових умінь й навиків, виявляються наступні дидактичні компоненти: сенс освіти, мета, принципи і закономірності навчання, освітні технології, контроль та оцінка якості знань. І впливає на це культурологічна концепція змісту освіти, яка не лише визначає співвідношення загально-предметного і предметного в освітніх стандартах, але й звертає увагу на емоційну сторону в рамках цієї компетенції. В одній зі своїх статей ми звертали увагу на поняття «імпульс» і «пробудження» в цьому контексті, адже йдеться про ті явища, «котрі підштовхують вокалістів звертати увагу не лише на техніку виконання, але й на емоційний супровід, без якого пісня не спроможна зачепити за живе, надихати та підштовхнути до співпереживання, радощів чи суму і т. ін., не кажучи вже про емоційну насолоду і морально-естетичне вдосконалення. Емоція в народній пісні – це правдивість, глибина, небайдужість, відчуття нерозривного зв'язку з предками та відповідальності за долю і майбутнє народу, країни, нації» (Дріневська, 2018).

Когнітивно-технологічні компетентності визначаються необхідністю накопичення системних знань у сфері народного вокального мистецтва, формування і використання категоріально-поняттєвого апарату, застосування аналітичного та виконавчо-творчого мислення в процесі опрацювання народних вокальних творів, вмінням втілювати звуко-сміслові уявлення у звучання власного голосу. За словами Р. Сладкоповця, цей структурний компонент передбачає сформованість вокально-виконавчих умінь і навиків (співацького дихання, дикції, артикуляції, звукоформування, звукоутворення, звуковедення, точного інтонування, звуковідповідність художнього образу), які визначаються наявністю спеціальних музичних здібностей, концентрацією особистості на вокально-виконавчій діяльності, індивідуально-психологічних характеристик (наполегливість, воля) (Сладкоповець, 2015, с. 233). При цьому, не потрібно забувати і про вміння стисло охарактеризувати життя і творчість окремого композитора та про володіння знаннями про будову та функціонування голосового апарату.

І, нарешті, творчо-діяльнісні компетенції свідчать про рівень готовності викладача демонструвати зразки самостійного творення стилевідповідної художньо-образної інтерпретації вокальної музики, а ще виразного вокально-сценічного втілення і педагогічно-адаптованої вербальної характеристики жанрово-стильових ознак окремого народного твору. Сюди можна віднести також і вміння корегувати та оцінювати власну вокальну діяльність, володіти мистецтвом художньо довершеного втілення творчих знахідок у професійній діяльності, здатність до активізації самостійності у вокальній педагогіці.

Висновки. Підсумовуючи, хотілося б відзначити, що професійна компетентність викладача народного вокалу у вищій школі є показником його зрілості як фахівця у своїй професійній діяльності. Ґрунтується вона на фундаментальній гуманітарній освіті та емоційно-ціннісному ставленні до фаху, на володінні технологією праці, готовності до творчого вирішення професійних завдань і власній самореалізації. Реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі вищої школи і під час формування професійної компетентності викладача народного вокалу як інтегративного утворення,

у змістовно-структурному аспекті передбачає виокремлення трьох складових: емоційно-мотиваційних, когнітивно-технологічних та творчо-діяльнісних компетенцій. Сама ж вокально-педагогічна компетентність викладача вищої школи трактується як складне поліфункціональне персонологічне утворення на підставі інтеграції професійних теоретичних знань, ціннісних орієнтацій і практичних умінь у сфері вокальної педагогіки.

Працюючи у закладах вищої освіти музичного або культурно-мистецького спрямування, викладач-народних повинен уникати формалізму та палеоконсерватизму у своїй професійній діяльності, рухаючись на зустріч безлічі проектів і випробовуючи під час роботи зі студентами класичні та сучасні педагогічні технології, цікавлячись системою роботи педагогів-експериментаторів, розглядаючи історичні корені новацій тощо. Досвід показує, що знайомство з різними методиками та їх аналіз на ранньому етапі відповідно до поставлених завдань сприяє професійній та навчальній адаптації студентів і залученню їх до індивідуальної самостійної роботи. Важливу роль у цьому відіграє вокально-педагогічна практика, котра покликана не просто закріпити теоретичну підготовку, а й надати їй дієвого характеру, наповнити теорію живою, реальною «конкретикою», що є важливою умовою розвитку професіоналізму майбутніх педагогів-вокалістів по народному співу.

Бібліографічний список

- Алкин М.С. К проблеме подготовки профессионально-компетентных преподавателей народного пения. *Музыкальное образование*. 2010. №1 (6). С. 199–203.
- Беленька Г. В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу: монографія. Київ: Університет, 2011. 320 с.
- Горкуненко П. П. Формування професійної компетентності викладача педагогічного вищого навчального закладу I–II рівнів акредитації в контексті загальноєвропейської інтеграції. *Нова педагогічна думка*. 2010. № 1. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2010_1/Gorkunen.pdf.
- Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики: метод. пособие. Москва: Музыка, 2007. 368 с.
- Дріневська В.С. Емоційне виконання української народної пісні: педагогічні та методичні замітки. *Культура і сучасність*. 2018. №2. С. 128–134.
- Кузьміченко І. О. Сутність і структура професійної компетентності майбутнього інженера. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія : Педагогічні науки*. 2010. № 16 (203), Ч. 2. С. 132–137.
- Овчарук О. В. Компетентності як ключ до формування змісту освіти. *Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики*. Київ: «К.І.С.», 2003. С. 13–42.
- Первутинский В. Г. Современные подходы к развитию профессиональной компетентности студентов: монография. Санкт-Петербург: Издательство СПбГУ, 2002. 384 с.
- Селевко Г. К. Компетентности и их классификация. *Народное образование*. 2004. № 4. С. 138–144.
- Сладкоповец Р.В. Специфика профессиональной деятельности вокалиста-преподавателя высшей школы. *Вестник Московского государственного университета культуры и искусств*. 2015. №5 (67). С. 228–235.
- Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. 2-е изд., перераб. и доп. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 272 с.
- Хуторский А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. Москва: ИОСО РАО, 2002. 157 с.

Чуньпен Лі. Методика викладання вокальної майстерності майбутніх учителів музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2013. 20 с.

References

- Alkin M. (2010). To the problem of training vocational competent teachers of folk singing. Musical education, №1 (6), 199–203. (in Russian).
- Belyanka G. (2011). Formation of professional competence of modern educator of preschool educational institution: monograph. Kyiv: University. (in Ukrainian).
- Gorkunenکو P. (2010). Formation of the professional competence of the teacher of the pedagogical higher educational institution of the I-II levels of accreditation in the context of pan-European integration. New pedagogical thought, № 1. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2010_1/Gorkunen.pdf.
- Dmitriev L. (2007). Fundamentals of vocal methodology: method. allowance. Moscow: Music. (in Russian).
- Drinevskaya V. (2018). Emotional performance of the Ukrainian folk song: pedagogical and methodical notes. Culture and modernity, №. 2, 128-134. (in Ukrainian).
- Kuzmichenko I. (2010). The essence and structure of professional competence of the future engineer. Visnyk of Lugansk National University named after. T. Shevchenko. Series: Pedagogical Sciences, №. 16 (203), 132–137. (in Ukrainian).
- Ovcharuk O. (2003). Competence as a key to the formation of the content of education. Strategy for reforming education in Ukraine: Recommendations on educational policy. Kyiv: "K.I.S.", 13–42. (in Ukrainian).
- Pervutinsky V. (2002). Modern approaches to the development of students' professional competence: a monograph. St. Petersburg: Publishing House SPSU. (in Russian).
- Selevko G. (2004). Competences and their classification. Popular education, № 4, 138–144. (in Russian).
- Sladkopovets R. (2015). The specifics of the professional activity of the vocalist-teacher of higher school. Bulletin of the Moscow State University of Culture and Arts, №5 (67), 228–235. (in Russian).
- Kholodnaya M. (2002). Psychology of intelligence. Paradoxes of research. 2nd ed. St. Petersburg: Peter. (in Russian).
- Khutorsky A.V. Key competencies as a component of the personality-oriented education paradigm. Moscow: RAE, 2002. (in Russian).
- Chun Pen Lee. (2013). Method of teaching vocal skills of future music teachers. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 25.05.2023.

V. Drinevska

PECULIARITIES OF THE PROFESSIONAL OF THE A FOLK VOCAL TEACHER AT A HIGHER SCHOOL

The goal of the work is in the analysis of the specificity of the professional activity of a folk vocal teacher in the context of the competency - oriented approach implementation in the system of the higher education of Ukraine. Methodology of the investigation is based on the general pedagogical principles of humanization and humanitarization of education, theories of pedagogical culture and professional preparation, formation singing culture on the conceptual principles of vocal teachers' preparation at the higher educational establishments,

and also it predicts the implementation of methods of analysis of scientific-methodological literature for determination the instruments and the state of development of the problem of forming the professional competence of future folk vocal teachers, generalization and systematization of theoretical positions for the substantiation of the results of the research. Scientific novelty of the work lies in cognition of singing pedagogical competence of a teacher of a higher school as a complex polifunctional personalogical derivation on the basis of the integration of professional theoretical knowledge, value orientations and practical skills in the sphere of vocal pedagogy. Conclusions. As a result of the investigation, it was concluded that the professional competence of the teacher of folk vocals at the higher school is an indicator of his maturity as a specialist in his professional activities, and is based on fundamental humanitarian education and emotional and value attitude to the specialty, on mastery of technology of work, readiness for creative decision of professional tasks and own self-realization. Implementation of the competence approach in the educational process of higher education and during the formation of the professional competence of the folk vocal teacher in the competency-structural aspect involves the selection of three components: emotional and motivational, cognitive-technological, and creative-activity competencies.

Key words: *higher school of Ukraine, folk vocal, professional competence, humanitarian education, musical education.*

УДК:79:[316.752:008]-048.67:159.923.2-027.542
<https://orcid.org/0000-0003-1552-0394>

Є. О. Короленко

КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ В КОНТЕКСТІ ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ: ДО ПИТАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ІВЕНТ-СЕКТОРУ

У статті розглядається роль та можливості івент-сектору у збереженні культурних цінностей та пропагуванні національної самосвідомості. В якості прикладу ефективного інструменту івент-сектору обиралися національні музичні фестивалі, котрі попри масово-розважальний контекст несуть в собі вагому виховну роль щодо збереження культурних цінностей та національної самосвідомості соціуму.

На прикладі різножанрових фестивалів вказується дотичність даного явища до внутрішнього та міжкультурного національного діалогу, що є особливо важливим в умовах військових дій.

Ключові слова: культурні цінності, національна самосвідомість, івент-індустрія, музичний фестиваль.

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-25-46-52

Постановка проблеми. Івент індустрія може відігравати важливу роль у збереженні культурних цінностей та сприяти їх популяризації. Організація культурних заходів та фестивалів може допомогти зберегти та відновити традиції, належні культурні райони, мистецькі школи та інші елементи, що складають культурну спадщину нації. Івенти можуть також привертати увагу до національної культури та допомагати у поширенні та популяризації унікальності та неповторності культури нації. Організація виставок, концертів, мистецьких проєктів та інших культурних заходів може відігравати важливу роль у залученні до культури нових аудиторій. Крім того, івент індустрія може сприяти розвитку та поширенню нових форм культурної

творчості. Наприклад, організація музичних фестивалів може сприяти розвитку нових музичних напрямів та субкультур. Проте, важливо враховувати, що івенти повинні бути організовані з максимальною пошанувагою до культурної спадщини та традицій. Організатори повинні враховувати національні особливості та культурні норми, дотримуватись культурного підходу та визначати стратегію організації подій з урахуванням місцевої культурної спадщини. Так, івент індустрія може відігравати важливу роль у збереженні та популяризації культурних цінностей. Проте, успіх таких заходів залежить від пошанування культурної спадщини та необхідності врахування культурних особливостей під час організації подій і заходів.

Актуальність статті. Дослідження культурних цінностей є актуальним у контексті виховання національної самосвідомості, оскільки культура є ключовою складовою національної ідентичності. Збереження та розвиток культурних цінностей допомагає зберегти традиції народу, захистити його ідентичність та сприяє підвищенню національної самосвідомості. Дослідження культурних цінностей дозволяють у науковій формі збирати, аналізувати та систематизувати інформацію про національні культурні цінності. Відповідні дані можуть бути використані як матеріал для створення різноманітних народознавчих та етнографічних комплексів, які сприяють збереженню національних культурних цінностей. Однак, дослідження культурних цінностей повинні не тільки збирати дані про самі цінності, але й використовувати їх для формування національної свідомості та національної ідентичності.

Мета статті полягає у спробі аналізу можливостей івент-сектору (а саме сектору національних музичних фестивалів) в контексті виховання національної самосвідомості та культивування культурних цінностей в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізована нами проблема є доволі розробленою в науковому дискурсі, проте динамічність подій сьогодення залишає простір для подальшої дослідницької розробки. велике значення для збереження культурних цінностей та популяризації народної музики та мистецтва в Україні. Розглядаючи статті Гавеля (2014), Давидовського (2011) та Донченка, можна зробити висновок про важливість фестивалів як інтернаціональної платформи для обміну досвідом між музикантами та культурними діячами з різних країн. Такі заходи не тільки підтримують високий рівень культурного та музичного мистецтва, але й стимулюють його розвиток та просування на міжнародному рівні.

На думку Давидовського К. (2022) та Донченка І. , міжнародний фестивальний рух в Україні має значний вплив на формування культурно-мистецького середовища та на популяризацію української культури на світовому рівні. Організація таких фестивалів стає платформою для співпраці з музикантами та мистецькими організаціями з інших країн, що сприяє культурній різноманітності та обміну досвідом. Це також допомагає підвищити міжнародний престиж та визнання України як культурної держави з багатим музичним спадщиною.

У статті Кошикова Д.О. (2022) досліджується проблема захисту культурних цінностей в умовах збройного конфлікту, спричиненого Російською Федерацією. Автор звертає увагу на те, що війна загрожує руйнуванню та втраті культурної спадщини, і підкреслює, що захист культурних цінностей в умовах війни має правовий характер. У статті розглядаються будь-які речі або артефакти, що володіють історичним, культурним або науковим значенням для держави чи громади. Умови війни важко переоцінити, оскільки вони викликають велике значення для захисту культурних цінностей. Війна може призвести до знищення історичних будівель та пам'яток, а також до викрадення та розграбування музейних колекцій. Автор переконує, що захист культурних цінностей від збройної агресії Російської Федерації може бути забезпечений шляхом створення національної та міжнародної правової бази, що містять

норми, що регулюють захист культурної спадщини в умовах збройних конфліктів. Такі норми повинні визнавати право кожної держави на захист власної культурної спадщини, а також включати в себе процес викладання інформації про культурні цінності, підтримку пам'яток культури з боку держави та нерухомого майна, що володіє культурним значенням.

У статті Лещенка Н. А. (2022) акцентується увага на ціннісно-смысловій взаємодії учасників освітньо-дозвілєвого івенту, що забезпечує формування національної свідомості та збереження культурних цінностей . У статті Свирида І. (2022) відзначається, що застосування event-технологій і спеціальних подій забезпечує інноваційний розвиток культурно-дозвілєвої галузі . Аспекти збереження культурних цінностей в умовах збройних конфліктів досліджуються в статті Мазур Т. В. (2022) у контексті імплементації міжнародно-правових норм у законодавство України. У статті Філіної Т. В. та Врайта Г. Я. (2023) розглядається інноваційний культурний менеджмент та збереження культурних цінностей у контексті розвитку інформаційного суспільства. У цьому контексті, використання івент-індустрії може бути одним з інструментів пропагування національної культури та збереження культурної спадщини. Отже, всі ці статті досліджують роль івент-індустрії у збереженні культурних цінностей та пропагуванні національної свідомості. Використання івент-технологій та спеціальних подій може допомогти в формуванні національної ідентичності та підвищенні культурного рівня населення. Крім того, імплементація міжнародно-правових норм у законодавство може допомогти в збереженні культурної спадщини в умовах збройних конфліктів.

Вклад основного матеріалу. Культурні цінності – це унікальність та неповторність культури кожної нації, що репрезентує її історію, мистецтво, традиції та інші аспекти, які є важливими для нею. Вони відображають спільну ідентичність, культурний код та знаки, традиції та цінності, закладені у нас в народі. Культурні цінності є тим, що робить нашу культуру неповторною та особливою у порівнянні з іншими культурами. Вони зробили великий вклад у формування історії та розвиток нашої культури, а також зберегли нашу спадщину протягом багатьох століть (Кошиков Д.О., 2022). Варто зазначити , що культурні цінності приймають різноманітні форми, такі як музика, кіно, театр, музеї, література та інші форми мистецтва та культурної діяльності. Вони зберігаються та передаються з покоління у покоління, що забезпечує збереження універсальних норм, які відображають культурну спадщину народу. В умовах сьогодення важливо звернутись до більш націоналістичного трактування поняття культурних цінностей. Національні культурні цінності – це елемент національної культури, що зберігається поколіннями, втілені у творах мистецтва, літературі, музиці, танцях, обрядах та інших культурних виявленнях народу. Ці цінності відіграють невід'ємну роль у формуванні ідентичності нації та забезпечують посилення її позицій в глобальному світі. Важливим аспектом збереження та розвитку культурних цінностей є їх збереження, навчання та передача наступним поколінням. Це може зробити кожен, що має бажання та інтерес до культури своєї нації та інших етносів, не є виключенням і індустрія розваг.

Одним із найбільш потужних інструментів збереження та культивування культурних цінностей в контексті національної самосвідомості є музичні фестивалі. Такі івенти можуть відігравати важливу роль у збереженні національних культурних цінностей. Ці заходи залучають людей з різних вікових та соціальних груп, допомагаючи зберегти і еволюціонувати національні традиції в контексті сучасного культурного життя. Національні музичні фестивалі дозволяють представити різні музичні традиції та виконавців. Це допомагає зберегти та популяризувати національний музичний досвід та сприяє його передачі наступним поколінням

(Донченко І.). Такі фестивалі можуть змішувати старі й нові форми музики, що сприяє зміні національної музичної традиції та втіленню нових ідей і рішень. Окрім того, музичні фестивалі можуть стати платформою для поширення національних цінностей серед інших народів та культур. Якщо музичний фестиваль організований в основу свого заходу поставив популяризацію національної культури, то він може ще більш ефективно сприяти збереженню культурних цінностей. Такі фестивалі можуть розповісти про національну культуру, національні звичаї та традиції, що допомагає зміцнити національну свідомість та самовизначеність (Кошиков Д.О., 2022).

Один з прикладів національних музичних фестивалів України є фестиваль "РадіоШоу UA", який проводиться з 2015 року. Цей фестиваль присвячений вітчизняній поп-музиці та має на меті сприяти збереженню та популяризації українських зірок та музичної культури українського народу. В рамках фестивалю відбуваються музичні виступи, майстер-класи, зустрічі з виконавцями, а також вручення нагород та відзнак українським музикантам за їх внесок у розвиток національної музичної культури. Іншим показовим прикладом є фестиваль "Faine Misto", який проводиться з 2008 року. Цей фестиваль присвячений рок-музиці та відбувається на території житлового комплексу "Чайка" поблизу Тернополя. В рамках фестивалю виступають рок-гурти з України та з інших країн, а також проводяться дискусії, майстер-класи і різні розважальні заходи. Фестиваль "Faine Misto" допомагає зберегти та популяризувати рок-музику та культуру українського народу, сприяє створенню національної музичної індустрії та відкриває багато можливостей для національної музичної сцени.

Інший не менш показовий приклад – це міжнародний фестиваль сучасної музики «Kyiv Music Fest», який проводиться з 2014 року. Цей фестиваль присвячений сучасній музиці та поєднує у собі різні жанри та стилі. Фестиваль допомагає привернути увагу до сучасної української музики та сприяє розвитку молодих музикантів. Для виконавців з України це є можливістю продемонструвати свої таланти, а також знайомитися з музикантами з інших країн та обмінюватися досвідом. Крім того, Міжнародний джазовий фестиваль "Jazz Bez" є ще одним прикладом фестивалю, який пропагує національні культурні цінності. Фестиваль проводиться з 2005 року в місті Рівне та присвячений джазовій музиці. В рамках фестивалю виступають як українські, так і зарубіжні виконавці, що надає можливість привернути увагу до джазової музики як частини української культури. Усі ці приклади національних музичних фестивалів України є інструментом збереження та пропагування культурних цінностей та національної самосвідомості. Вони допомагають зберегти національну музичну традицію, привернути увагу до вітчизняних та іноземних виконавців, співпрацювати з культурними організаціями й громадськістю, створювати нові творчі зв'язки та співпрацю, разом популяризувати національну музичну культуру та зміцнюючи національну свідомість. Загалом, національні музичні фестивалі України - це важливі заходи для збереження та пропагування культурних цінностей та національної самосвідомості. Вони можуть допомогти привернути увагу до української музичної традиції та розвивати музичну культуру, що за своєю суттю є невід'ємною частиною національної культури. Крім того, ці фестивалі можуть допомогти молодим виконавцям отримати досвід, публічно виступати та спілкуватися з музикантами з інших країн, разом популяризувати вітчизняну культуру на світовій арені.

Національні музичні фестивалі можуть стати ефективним інструментом івент-індустрії в контексті пропагування національної самосвідомості та збереження культурних цінностей (Лещенко Н.А., 2022). Ці заходи залучають значну кількість відвідувачів, що дає можливість привернути увагу до важливих культурних подій, зміцнює національну свідомість та формує позитивне уявлення про національну

культуру. Організація музичних фестивалів потребує певного рівня професіоналізму та креативності з боку івент-менеджерів. Вони повинні вміти забезпечити високу якість виконання музичних номерів, організувати локацію та транспортування виконавців, здійснювати маркетингові заходи, залучати спонсорів та медіа-партнерів. Професійна підготовка та грамотна організація фестивалю допомагають забезпечити максимальну ефективність заходу та подолати можливі труднощі (Філіна Т.В., Врайт Г.Я., 2023).

Музичні фестивалі можуть допомогти привернути увагу до національної музичної культури та зберегти традиції, що передаються з покоління в покоління. Організатори фестивалів здатні відібрати найкращі вітчизняні та зарубіжні виконавців та сформувати ексклюзивну музичну програму, яка б вразила і залишила незабутні враження у відвідувачів (Свидрин І., 2022). Україна має різноманітні традиції та культурні цінності, які музичні фестивалі можуть підкреслити та зробити більш чіткими для людей. Національні музичні фестивалі можуть привернути відвідувачів з інших країн, що дозволяє пропагувати національну культуру, сприяє культурному обміну і зміцнює духовні зв'язки між народами (Мазур Т.В., 2022). Отже, національні музичні фестивалі можуть вважатися ефективним інструментом івент-індустрії в контексті пропагування національної самосвідомості та збереження культурних цінностей. Вони допомагають привернути увагу до національної музичної культури, створюють унікальну атмосферу, сприяють культурному обміну та зміцнюють духовні зв'язки між народами.

Висновки. Культурні цінності можуть бути використані івент індустрією як інструмент виховання національної самосвідомості. Організація культурних івентів, таких як виставки, концерти, фестивалі та інші заходи, може бути використана для підвищення інтересу до культурних цінностей та збереження культурної спадщини нації. Такі івенти є важливими для залучення громадськості до культурних дійств, вони можуть привертати увагу до тих аспектів культури, які майже забулися або зникають. Наприклад, виставки традиційного народного ремесла та національної художньої творчості можуть привернути увагу до дійсно важливих речей у культурі нації. Це може сприяти збереженню цих культурних вмінь та навичок для майбутніх поколінь. Дитячі конкурси малюнків та інші мистецькі заходи можуть сприяти вихованню любові та поваги до мистецтва нації та її традицій. Організація івентів, спрямованих на відновлення традицій та звичаїв нації, може допомогти підтримати і зберегти унікальність національних культур. Наприклад, концерти з виконанням вітчизняної музики або традиційних танців можуть сприяти збереженню національних традицій та культурних цінностей. Також, івент індустрія може бути використана для розвитку нових культурних цінностей. Організація івентів на підтримку молодих музикантів, поетів або художників що може сприяти виникненню нових форм культурного життя та сприяти розвитку культурної рефлексії нації. Отже, івент індустрія може бути ефективним інструментом виховання національної самосвідомості, пропаганди і збереження культурних цінностей та суспільного розвитку у контексті культури та національної ідентичності.

Перспективи подальшого вивчення. Одним з напрямів наукової розробки можливостей івент-індустрії є дослідження історії та культурного спадку країни і створення заходів, які б відображали національну культуру і допомагали зберегти традиції. Наприклад, заходи, присвячені святам та релігійним подіям, можуть зберігати та популяризувати унікальні культурні традиції та костюми різних народів. Організація тематичних музичних фестивалів з українською та зарубіжною музикою також може забезпечити популяризацію української музичної культури серед національної та іноземної аудиторії. Нові технології можуть бути використані для створення онлайн-трансляцій заходів або для створення віртуальних просторів, де користувачі можуть

відчувати все, що відбувається на якомусь заході. Такі технології можуть забезпечити масовість та дальність популяризації події, здійснити її доступність для людей з обмеженими можливостями або для тих, хто не може бути на місці. Також, наукова практика може досліджувати ефективні інструменти залучення спонсорів та партнерів для підтримки культурних подій. Фестивалі та інші культурні заходи можуть бути підтримані з боку спонсорів, що дозволить забезпечити високу якість заходу, знизити вартість для відвідувачів, та залучити нових інвесторів.

Бібліографічний список

- Гавеля, О. М. (2014). Діяльність творчої молоді України як реалізація культурних цінностей та духовних надбань сучасної цивілізації. *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство*, (2), 42-49.
- Давидовський, К. (2011). Міжнародний фестивальний рух у формуванні культурно-мистецького середовища України (на прикладі міжнародних музичних фестивалів "Київські літні музичні вечори" та "Віртуози планети"). *Культурологічна думка*, (3), 94-100.
- Донченко, І. Фестивальний рух в контексті сучасних культурних перетворень.
- Кошиков, Д. О. (2022). Правові аспекти захисту культурних цінностей в умовах збройної агресії Російської Федерації.
- Лещенко, Н. А. (2022). Ціннісно-сміслова взаємодія учасників освітньо-дозвілєвого івенту. *Рекомендовано до друку рішенням кафедри педагогіки (протокол № 10 від 21 лютого 2022 р.) та Вченої ради (протокол № 2 від 23 лютого 2022 р.) Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії Рецензенти: Зданевич Лариса Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор*, 118.
- Мазур, Т. В. Імплементція міжнародно-правових норм щодо захисту культурних цінностей у випадку збройних конфліктів у законодавство України. *Правничий Часопис*, 152.
- Свирид, І. (2022). Спеціальні події та event-технології як чинники інноваційного розвитку культурно-дозвілєвої діяльності: організаційно-методичний аспект. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку (напрям: культурологія)*, (43), 72-77.
- Філіна, Т. В., & Врайт, Г. Я. (2023). Секція 5. Інноваційний культурний менеджмент культурно-мистецької спадщини та збереження культурних цінностей в умовах розвитку інформаційного суспільства. *Редакційна колегія*, 193.

References

- Havelia, O. M. (2014). Activities of creative youth of Ukraine as realization of cultural values and spiritual assets of modern civilization. *International Bulletin: Cultural Studies. Philology. Musicology*, (2), 42-49.
- Davydovskyi, K. (2011). The international festival movement in the formation of the cultural and artistic environment of Ukraine (on the example of the international music festivals "Kyiv Summer Music Evenings" and "Virtuosos of the Planet"). *Cultural thought*, (3), 94-100.
- Donchenko, I. Festival movement in the context of modern cultural transformations.
- Koshykov, D. O. (2022). Legal aspects of the protection of cultural values in the conditions of armed aggression of the Russian Federation.
- Leshchenko, N. A. (2022). value-meaningful interaction of participants of the educational and leisure event. Recommended for publication by the decision of the Department of Pedagogy (protocol No. 10 dated February 21, 2022) and the Academic Council (protocol No. 2 dated February 23, 2022) of the Khmelnytskyi Humanities and

- Pedagogical Academy. Reviewers: Zdanevich Larisa Volodymyrivna—Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, 118.
- Mazur, T. V. implementation of international legal norms regarding the protection of cultural values in the event of armed conflicts in the legislation of Ukraine. Legal Journal, 152.
- Svyrid, I. (2022). Special events and event technologies as factors of innovative development of cultural and leisure activities: organizational and methodological aspect. Ukrainian culture: past, present, paths of development (direction: culturology), (43), 72-77.
- Filina, T. V., & Wright, G. J. (2023). Section 5. Innovative cultural management of cultural and artistic heritage and preservation of cultural values in the conditions of the development of the information society. Editorial Board, 193.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2023.

Korolenko Y.

CULTURAL VALUES IN THE CONTEXT OF EDUCATION OF NATIONAL SELF-AWARENESS: TO THE QUESTION OF ATTRACTING OPPORTUNITIES OF THE EVENT SECTOR

The article examines the role and opportunities of the event sector in preserving cultural values and promoting national self-awareness. As an example of an effective tool of the event sector, national music festivals were chosen, which, despite the mass-entertainment context, have an important educational role in preserving cultural values and national self-awareness of society. The organization of cultural events, such as exhibitions, concerts, festivals and other events, can be used to increase interest in cultural values and preserve the nation's cultural heritage. Such events are important for involving the public in cultural activities, they can draw attention to those aspects of culture that are almost forgotten or disappearing. For example, exhibitions of traditional folk crafts and national artistic creativity can draw attention to really important things in a nation's culture. This can contribute to the preservation of these cultural skills and abilities for future generations. Children's drawing contests and other art events can contribute to fostering love and respect for the art of the nation and its traditions. Organizing events aimed at restoring the traditions and customs of the nation can help support and preserve the uniqueness of national cultures. New technologies can be used to create online broadcasts of events or to create virtual spaces where users can experience everything that happens at an event. Such technologies can ensure the mass and range of popularization of the event, make it accessible to people with disabilities or those who cannot be there. Also, academic practice can explore effective tools for attracting sponsors and partners to support cultural events. Festivals and other cultural events can be supported by sponsors, which will ensure the high quality of the event, reduce the cost for visitors, and attract new investors. Using the example of multi-genre festivals, the relevance of this phenomenon to internal and intercultural national dialogue is indicated, which is especially important in the conditions of military operations.

Keywords: cultural values, national self-awareness, event industry, music festival.

УДК 726.8(477.62)".../1917":94(477.7=411.16)

І.Г. Луковенко

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ НЕКРОПОЛЬ ДОРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ЄВРЕЙСЬКОЇ ГРОМАДИ ПРИАЗОВ'Я

У статті представлено комплексний аналіз Маріупольського некрополя як феномену етнорелігійного та соціокультурного життя єврейської громади Маріуполя та Приазов'я дорадянського періоду.

На основі даних реєстрових книг Маріупольської синагоги підраховано статистику смертності єврейської громади Маріуполя та частково Приазов'я. Ці дані порівнюються з уривчастими даними статистики кількісного розвитку громади протягом 1860-х – початку 1920-х років. Зроблено висновок, що ці дані корелюють із процесом зростання єврейської громади в другій половині XIX ст.

Зроблено висновок, що у місті поступово формуються необхідні умови та відповідні установи для забезпечення цієї важливої сторони духовного життя єврейської громади. У статті відображено результати авторського аналізу Маріупольського єврейського кладовища, історії його виникнення та функціонування, розчитано та вперше введено в науковий обіг написи на надгробках як пам'ятках лапідарної епіграфіки. Це дало змогу доповнити дані про маріупольську єврейську громаду, її дорадянський стан, зокрема в аспекті соціальної стратифікації єврейської громади.

Ключові слова: *маріупольська єврейська громада, дорадянський період, поховальна практика та ритуали, єврейський некрополь, Приазов'я.*

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-25-53-67

Постановка проблеми. Поліетнічність та поліконфесійність Маріуполя визначала специфіку існування єврейської спільноти. З одного боку, вимагала організації функціонування власних етнокультурних, релігійних та соціальних традицій і інституцій в умовах іноетнічного та інокультурного середовища з метою етнокультурного самозбереження. З іншого, сприяла включенню у етнокультурну та соціально-економічну структуру міста та регіону в цілому, його соціально-економічного та культурного простору.

Враховуючи той факт, що єврейська традиційна етнічна культура базується на релігійних засадах, які охоплюють та регламентують увесь спектр життя людини у всіх його проявах, то створення організацій та структур, що повинні були забезпечувати єврейський життєвий цикл, підтримка функціонування кожного елемента общинного механізму належним чином, була сутнісно необхідною потребою існування єврейської спільноти.

Одним з важливих елементів єврейської традиції з числа звичаїв, ритуалів та обрядів життєвого циклу («обрядів переходу», за А. ван Геннепом), його завершення, є поховальні практики, ритуали та традиції. Відношення до смерті та поховальна культура були та є дуже важливим елементом у системі ритуалів життєвого циклу в єврейській культурі та має, серед інших, і певний соціальний та соціо-культурний вимір.

Маріупольський єврейський некрополь як соціальний, культурний, релігійний

феномен не досліджений. Довгий час єдиним джерелом була вкрай незначна інформація з книги «Мариуполь и его окрестности» (1892 р.). У час незалежності до теми звертався Л. Яруцький (Яруцкий. Евреи Приазовья, 1996). Але, ані дані метричних книг, ані старий єврейський цвинтар (написи та епітафії на надгробках) так і не стали предметом повноцінного дослідження. Певним виключенням є стаття О.В. Кригіної, де, серед іншого, згадуються метричні книги мариупольської синагоги саме в частині реєстрації померлих (Кригіна, 2014, с. 147-156). Базове дослідження єврейських цвинтарів України Ю. Ходорковського («Єврейські некрополі України») про Мариуполь, нажаль, не згадує взагалі (Ходорковський, 1998).

Джерелами для аналізу некрополя є старе єврейське кладовище на «Правому березі» та метричні книги мариупольської синагоги за 1866-1920 рр., в які вносилися дані про померлих членів громади.

Метою статті є комплексний аналіз мариупольського некрополя як явища етно-релігійного та соціо-культурного життя єврейської громади Мариуполя та Приазов'я дорадянського періоду.

Виклад основного матеріалу. Підрахунки записів про смерть у метричних книгах мариупольської синагоги за період 1866-1920 рр., зроблені автором, показують, що упродовж всього цього часу було внесено записи про смерть 3 879 осіб. Не всі з них у Мариуполі, адже існувала практика, орієнтовно починаючи з першої половини - середини 1880-х рр., коли у мариупольській синагозі реєстрували смерті євреїв, що мешкали в інших місцевостях: єврейських колоніях та навколишніх українських та грецьких селах, таких нами пораховано 110 осіб. Безпосередньо в Мариуполі було поховано 3 760 осіб.

Нажаль, частина метричних книг не збереглася. Заповнити ці лакуни можливо, якщо додати приблизні середні показники по відповідних періодах. Так можна орієнтовно вийти на загальну цифру у приблизно 4 200 осіб, а по Мариуполю десь орієнтовно у 4 000 - 4 100, приблизно саме стільки євреїв загально померло у Мариуполі за період з 1866 по 1920 р. (записи про смерть у метриці за 1921 р. відсутні). Щоправда, варто зазначити, що запис про смерть людини вносилася у метрику не завжди.

Якщо представити ці дані у порічній динаміці, то ситуація виглядає наступним чином:

№ з/п	рік	Кількість	
		всього померло	з них у Мариуполі
1	1866	16	16
2	1867	23	23
3	1868	15	15
4	1869	15	15
5	1870	20	20
	1871	25 (приблизна середня цифра за період 1-ї пол. 70-х рр.)	25
	1872	25 (приблизна середня цифра за період 1-ї пол. 70-х рр.)	25
	1873	25 (приблизна середня цифра за період 1-ї пол. 70-х рр.)	25
	1874	25 (приблизна середня цифра за період 1-ї пол. 70-х рр.)	25
	1875	25 (приблизна середня цифра за період 1-ї пол. 70-х рр.)	25
6	1876	31	31
	1877	25	25

7	1878	20	20
8	1879	24	24
	1880	30 (приблизна середня цифра за першу половину 80-х рр.)	27
	1881	30 (приблизна середня цифра за першу половину 80-х рр.)	27
	1882	30 (приблизна середня цифра за першу половину 80-х рр.)	27
	1883	30 (приблизна середня цифра за першу половину 80-х рр.)	27
9	1884	35	29
10	1885	42	39
11	1886	40	37
12	1887	48	45
13	1888	47	45
14	1889	61	58
15	1890	45	41
16	1891	60	54
17	1892	75	73
18	1893	52	50
19	1894	59	55
20	1895	108	104
	1894	70 (приблизна середня цифра за період 2-ї пол. 90-х рр.)	65
21	1897	69	65
22	1898	77	73
23	1899	108	107
24	1900	95	93
25	1901	102	100
26	1902	97	93
	1903	100 (приблизна середня цифра за період перших рр. XX ст.)	95
27	1904	113	112
28	1905	129	125
29	1906	92	90
30	1907	108	101
31	1908	81	79
32	1909	95	92
33	1910	113	106
34	1911	102	99
35	1912	95	93
36	1913	98	88
37	1914	109	105
38	1915	183	178
39	1916	155	153
40	1917	151	147
41	1918	216	213
42	1919	268	267
43	1920	387	387

	всього	3879 (з урахуванням доданих середніх показників, приблизно 4200-4230)	3760 (з урахуванням доданих середніх показників, приблизно 4 100-4200)
--	--------	---	--

Якщо зіставити ці дані із обривчастими даними загальної кількості єврейського населення та узагальнити статистику по певних періодах, визначивши середні показники, то ситуація в цілому буде корелюватися із процесом зростання чисельності єврейської громади.

Так, бачимо, що у другій половині 1860-х рр., коли кількість єврейської спільноти була орієнтовно 400-450 осіб, у місті в середньому помирало 17 осіб. Тобто в середньому за рік помирало 4% спільноти.

Певне зростання кількості населення припускаємо у другій половині 1870-х рр. В цей період середня смертність складає вже 25 осіб. Якщо зберігається приблизний відсоток смертності у 4%, то у цей час загальна кількість єврейської громади могла становити вже 600-700 осіб.

На початку 1880-х рр., коли кількість єврейської громади становила вже 1 691 особу (Авдеева, 2013, с.76), суттєво зростає і смертність: у 2-й половині 80-х рр. помирало в середньому вже 42 особи, або приблизно 2-3% від загальної кількості. Тобто, фіксуємо певне зменшення відсотку смертей порівняно із загальною чисельністю громади: чисельність громади зростає, а кількість смертей відносно неї зменшується.

Різке зростання чисельності єврейського населення спостерігається у 1890-і рр., і, відповідно, зростає і кількість померлих: у ці роки у середньому помирає вже 69-70 осіб, хоча, знову ж таки, порівняно із загальною чисельністю спільноти, рівень смертності знижується ще більше: при тому, що станом на 1897 р. загальна чисельність євреїв складає 5 013 осіб, у відсотковому плані смертність становить ще менший відсоток – 1,4% (Перепись, 1904, с. 90-91).

У перші півтора довоєнні десятиліття ХХ ст. смертність в цілому є стабільною та становить в середньому приблизно 100 осіб на рік. Опосередковано це також свідчить про зростання чисельності населення.

З початком Першої світової війни ситуація із смертністю значно погіршується. Лише за період з 1915 по 1917 рр. (до початку революційних подій та громадянської війни) середня смертність становила вже 160 осіб. А з 1918 р. ситуація погіршується ще більше: за останні три передрадянські роки (1918-1920 рр.) середня річна смертність встановила абсолютний середній рекорд у 290 осіб, причому за ці три роки кожного року збільшувалася спочатку на 55 (з 213 у 1918 р. до 268 у 1919 р.), а потім на 119 осіб (з 268 у 1919 р. до абсолютно рекордних 387 річних смертей у 1920-му, особливо узимку - початку весни 1920 р., у січні - 51, у лютому - 57, у березні - 41 смерть).

Пояснити це можна наслідками війни та іншими соціальними потрясіннями, які були тоді, що впливало на смертність. Адже подібного роду стреси та катаклізми впливають на загальне зниження стресостійкості, що знижує імунітет, а несприятливі умови життя, відсутність чи обмеженість базових умов гігієни та медичної допомоги, завжди супроводжує поширення та зростання інфекційних хвороб.

Вже з другої половини 1915 р. починають поки що не масово, але з'являтися повідомлення про смерть від азіатської холери, черевного та висипного тифу (останній особливо взимку-весною 1920 р., коли вирувала епідемія тифу), туберкульозу («чахотки»), дизентерії, через зниження імунітету зростає кількість смертей від хвороб, які були і раніше. Згодом, під час революційних подій, коли у Маріуполі вирували військові дії, до звичайних і «військових» хвороб додаються і насильницькі смерті, смерті солдат та біженців. Насильницькі смерті поодинокі починають з'являтися з

кінця 1917 р. Фіксуємо записи: «умер от ран, нанесенных ему злоумышленниками» (смерть маріупольського 2-ї гільдії купця, керуючого маріупольським відділенням Азово-Донського Комерційного банку Давида Григоровича Розенталя), «от огнетрельной раны» (загалом за 1917 р. 2 насильницькі смерті). У 1918 р. фіксуємо таке: «убит во время разоружения кр. гв.», «застрелен», «расстрелян большевиками по распоряжению Варганова [Василь Варганов - комісар з військових та морських справ міста Маріуполя та повіту, учасник встановлення радянської влади - прим. авт.]», «убит» (3 випадки), «нечаянно застрелился» (загалом за 1918 р. 7 насильницьких смертей). А ось у 1919 р. спостерігаємо сплеск насильницьких смертей: «расстрелян разбойниками» (4 записи - родина маріупольського 2-ї гільдії купця Хаїма Абрамовича Фреймана, він, його дружина та дві доньки були убиті у с. Павлівка), «убит» (всього 16 записів), «огненной раны», «ранений в живот», «расстрелян по распоряжению властей» (4 випадки), «убит снарядом» (загалом за 1919 р. 25 насильницьких смертей). У 1920 р. фіксуємо спад насильницької смертності: «ранений голени», «убит от неосторожного случая», «убит» (4 випадки), «огнетрельного ранения» (загалом за 1920 р. 7 насильницьких смертей). Хоча у порівнянні із загальною кількістю смертей по відповідних роках - не так вже і багато: максимум у 1919 р. - 9%. (25 з 268-ми).

Поховальні ритуали та взагалі відношення до померлого займають надзвичайно важливе місце в єврейській традиції. Вважається, що участь у похованні людини є дуже важливою заповіддю (міцвою) - хесед шель емет, тобто істинним милосердям, оскільки людина, яка виконує заповідь поховання, в принципі не може нічого очікувати в якості нагороди від померлого та здійснює це служіння абсолютно безкорисливо. Отже турбота про похорон зараховується як добра справа, вчинена з найчистіших та найблагочестивіших спонукань. Бажаною є участь у цьому процесі всіх членів громади, що можна трактувати як важливий фактор та елемент соціальної солідарності.

Існувала спеціальна група людей на яких, серед інших обов'язків, покладалися обов'язки організації поховань - «Хевра кадиша» («Святе братство»). Ця організація становила необхідну належність єврейської общини. Члени поховального братства були шанованими членами спільноти, як правило, людьми забезпеченими та достатньо високого соціального статусу. На чолі братства стояв голова та три помічника, які щотижнево змінювали один одного, для вирішення особливо важливих питань, але не менше ніж як один раз на місяць, повинні були бути зібрання задля підведення фінансової звітності. Також повинен був бути штат службовців: могильщиків, сторожів, спеціальних набожних людей, які повинні були опікуватися важкохворими, омивати тіла померлих тощо.

За інформацією книги «Маріуполь и его окрестности» в Маріуполі це братство існувало з 1847 р. Опосередковано це можна рахувати як доказ часу приблизного початку маріупольської єврейської громади. Зазвичай братство виконувало функції не тільки пов'язані із організацією поховань, а виконувало достатньо широкий спектр соціально-значущої діяльності. Зокрема це і відвідування хворих, як заможних, так і бідних, останніх лікували за рахунок братства (гроші збиралися з усієї громади), турбота про важкохворих, завідування цвинтарем, надання допомоги бідним, надання тимчасового притулку мандрівникам.

У обов'язки членів братства, які безпосередньо торкалися поховальних ритуалів, входило виконання над вмираючим відповідних напутних обрядів, релігійних церемоній під час похорон, відрядження міньяну (десяти чоловіків) для супроводу тіла на цвинтар та прочитання відповідних молитов (псалми, поховальний кадиш, кадиш сироти тощо) під час похорону, ранкових та вечірніх молитов упродовж семи днів після поховання (періоду шива - семи днів трауру).

Через відсутність інформації по Маріуполлю, важко сказати, чи була діяльність

членів братства їх основною діяльністю, але взагалі у невеликих общинах і містечках, де не було великого обсягу роботи, «Хевра кадиша» не була їх основним місцем праці. У потрібний момент їх викликали, а потім вони поверталися до основної роботи. Навпаки, у великих громадах такі люди перебували на зарплатні, а «Хевра кадиша» була їхнім робочим місцем. Певні відомості щодо цього можна знайти у вже згадуваній книзі «Мариуполь и его окрестности», де сказано, що до числа членів братства могли потрапити члени громади, що перебували кілька років у званні шамеса (синагогального служки, відповідального за адміністративну та господарську діяльність синагоги), або ті, хто вносив певну суму грошів на братство.

Коли людина помирала, всі турботи з поховання брала на себе «Хевра кадиша»: «после смерти какого-либо члена еврейской общины служба Погребального братства, с кружкой в руках, обегает всех евреев с возгласом: «благотворение спасает от смерти» и каждый еврей бросает в кружку монету. Затем, к покойнику являются старшины Братства и, если он бедный человек, то хоронят его за счет братства; если же он человек состоятельный, то по получении от родственников известного гонорара; члены же, внесенные в «Пинкус», освобождаются от платежа. Погребальное Братство обмывает покойников и, по облачении их в саваны, уносит на кладбище, где и погребает» (Мариуполь и его окрестности, 1892, с. 290).

Цвинтар, поряд із постійно діючою синагогою (чи молитовним будинком), був одним з головних атрибутів осілого общинного єврейського життя. Єврейська традиція вимагає поховання небіжчиків окремо від представників інших етносів. Вважається, що душа померлого єврея проходить великі страждання, якщо людина похована у неправильному місці, на неєврейському цвинтарі. За єврейським законом має бути окремий єврейський цвинтар (чи як мінімум окремий сектор на загальному цвинтарі), на якому мають ховати лише євреїв. На івриті цвинтар називають по-різному: «бейт кеворот» («місце гробниць»), «бейт олам» («дім миру»), «бейт хаїм» («дім життя»), «бейт альмін» («дім вічності»), або на ідиші «хейліке орт» («святе місце»). Територія єврейського цвинтаря символізує Землю Ізраїлю. У країнах діаспори ця територія належала єврейській громаді і сприймалася так би мовити своєю (не стільки в юридичному, скільки у духовному сенсі), територією «свого» простору в «чужому» оточенні. Задачею живих і було забезпечити покійному і після смерті зв'язок із своєю культурою та традицією, коли сама людина вже була не в змозі виконувати заповіді та потурбуватися про своє тіло та посмертну долю. Для єврейського народу цвинтар - особливе місце, значуще, шановане, місце зв'язку з історією свого народу, своєю сім'єю, громадою, національною та духовною культурою. Відповідно, єврей, похований на єврейському цвинтарі, залишався з громадою та з усіма поколіннями свого народу, як живими, так і мертвими (Лау, 1996, с. 400-405). Тобто, і у посмертному існуванні людина мала бути забезпечена зв'язком із своєю спільнотою.

Територія цвинтаря вважається священною, тіла небіжчиків не повинні бути потривожені (за винятком особливих випадків: перенесення праху на Святу Землю, ліквідації цвинтаря та ризику осквернення могил тощо). Цвинтар, навіть у занедбаному стані, навіть вже не діючий, має бути недоторканим та убезпеченим від наруги, принаймні до того часу, поки відомо про точне його місцезнаходження.

Інформація, що міститься у книзі «Мариуполь и его окрестности» та автором якої є А. Петрашевський, повідомляє про заснування першого єврейського цвинтаря у 1865 р. неподалік від села Новомиколаївка Маріупольського повіту (тепер це історичний район Маріуполя Волонтерівка). Там само вказується, що «оставлено оно 20 лет тому назад». Тобто, якщо врахувати публікацію книги у 1892 р., та відняти 20 років, то виходить, що перше кладовище проіснувало недовго та було ліквідовано орієнтовно на початку 1870-х рр. Приблизно тоді ж, згідно цього ж тексту, засновується

нове кладовище «в пяти верстах от города» на території, виділеній «мариупольским городским самоуправлением» (Мариуполь и его окрестности, 1892, с. 151-152).

Разом з тим, в іншому розділі цієї ж книги, авторства Г. Тимошевського, повідомляється про зовсім іншу інформацію, а саме про те, що єврейське кладовище було засновано у 1867 р. «за подгородным оврагом» (Мариуполь и его окрестности, 1892, с. 87).

Проблема ідентифікації цвинтаря поблизу с. Новомиколаївка і досі залишається «білою плямою». Втім, якщо врахувати протиріччя у поданні інформації щодо цвинтарів, не зовсім зрозумілу послідовність гіпотетичного заснування наступного кладовища майже відразу після заснування першого (навіщо засновувати нове кладовище, якщо від заснування першого пройшло всього кілька років?), а також той беззаперечний факт, що у наявних метричних книгах точно вказується, що у 60-х рр. євреї ховали своїх одновірців на міському кладовищі, то інформацію про існування цвинтаря поблизу Новомиколаївки варто поставити під сумнів.

А щодо цвинтаря на «Правому березі», то за інформацією Р.І. Саенко, яка, очевидно. Повторює інформацію, подану Г. Тимошевським, він був заснований рішенням міської думи у 1867 р. (Саенко, 2010. с. 182). Причому вона підкреслює, що мова йде саме про той самий цвинтар, де він є дотепер - на «Правому березі». На той момент і у подальші роки це була замиська незаселена територія. Щоправда, згадуваний Г. Тимошевським «подгородный овраг», що також буде відомий як «мултихова балка», а нині як «кленова балка», розташовувався західніше від єврейського цвинтаря та відділяв від міста не єврейське, а загальноміське кладовище. Щоправда, також і «пять верст от города» викликають певні питання, адже, якщо вимірювати від тогочасного центру міста до кладовища, то виходить дещо менше, ніж «пять верст».

Так чи інакше, але найстарішим похованням з тих що збереглися та які можна ідентифікувати, є могила міщанки Рози Лідської на надгробку якої міститься дата поховання за єврейським календарем 22 швата 5635 року, або 16 (28) січня 1875 р. Більш ранніх надгробків знайти автору не вдалося. Загалом за нашими підрахунками на цвинтарі збереглося трохи більше 50-ти надгробків дореволюційного часу із збереженими надписами, які можна прочитати. Тобто до нашого часу збереглося всього лише щось близько 0,01 відсотка.

Щодо інформації з метричних книг, а їх структура передбачала зазначення де саме помер та був похований небіжчик, то можна побачити, що в метриках за 1866-1870 рр. використовувалися формули «умер(ла) в Мариуполе и погребен(а) на кладбище, состоящем близ города», або «погребен на городском кладбище». На поверхні лежить припущення про загальноміський цвинтар, і тоді виходить, що принаймні до 1870 р. власного цвинтаря у євреїв не було і небіжчиків ховали на загальноміському цвинтарі або, принаймні деякий час на виділеній ділянці поховання через якісь причини не здійснювалися. Адже лише тільки починаючи з серпня 1870 р. стало вказуватися, що покійний похований саме на єврейському цвинтарі: «умер(ла) в Мариуполе и погребен(а) на еврейском кладбище», або «умер(ла) в Мариуполе и похоронен(а)/погребен(а) на местном еврейском кладбище», або «на еврейском кладбище в Мариуполе». З 1885 р. вказувалося тільки місце: «в Мариуполе» без вказівки на кладовище. Інколи вказувалося більш конкретно, де помер небіжчик, наприклад, «в земской больнице», або «в еврейской больнице».

Єврейський цвинтар був вагомим елементом у структурі іудейської ідентичності навіть і після смерті людини. Згідно приписів єврейського закону і традиції етнічна та релігійна ідентичність є нерозривними: якщо людина змінювала релігійну належність, то вона переставала бути частиною етнічної спільноти. Єврей, який приймав іншу релігію, переставав бути євреєм (це обґрунтовується відповідними світоглядними та

духовними підставами), а відповідно і членом громади. Причому це не обмежувалося земним життям людини: вона втрачала право бути похованою саме на єврейському цвинтарі. В реаліях Маріуполя можна знайти як мінімум один такий приклад. На загальноміському цвинтарі є принаймні одне поховання – Мойсея Огуза, померлого у 1873 р. Причому, скоріш за все, мова йде не про рядового члена громади, а про одного з її тодішніх керівників: у метричних книгах за 1870 та 1871 рр. та у книзі «Маріуполь и его окрестности» фігурує такий собі Мойсей Огуз, один з ініціаторів відкриття Талмуд-Тори, скарбник молитовного будинку на вул. Харлампіївській (майбутньої хоральної синагоги). Можна припустити, що це одна й та ж людина. Припускаємо, що незадовго до смерті він приймає хрещення, і, відповідно, перестає бути членом громади. Що цікаво, його дружина померла через 31 рік (у 1904 р.) та була похована разом з чоловіком, але запис про її смерть знаходиться саме у метриці синагоги. Очевидно, що, маючи повне право бути похованою на єврейському цвинтарі, вона бажала бути похованою разом із своїм чоловіком, хоча можливо це було бажання їх дітей.

Мойсей Огуз був не єдиним євреєм, похованим на міському цвинтарі. Нам відомий принаймні ще один єврейський надгробок початку ХХ ст. – підлітка Х.М. Швейделя (1894-1908), але жодних даних, чому він був похований не на єврейському цвинтарі, ми, на жаль, не маємо. Записи про його народження та смерть у метричних книгах відсутні. Його надгробок (точніше задня сторона каменю, на яку було нанесено новий надпис) був використаний для могили радянського часу.

Маріупольський некрополь - важливе джерело інформації щодо аналізу соціального стану євреїв міста. Своєрідний, специфічний, але наочний зріз єврейського суспільства. На маріупольському цвинтарі можна знайти поховання представників трьох станів міських обивателів.

Зберігся надгробок потомственого почесного громадянина, лікаря Елезара Гершевича (Лазаря Григоровича, Еліезера бен Цві-Гірша) Ейнгорна. Почесні громадяни - особливий привілейований прошарок міських обивателів, а потомственне почесне громадянство поширювалося на усіх низхідних членів сім'ї (існувало також особисте почесне громадянство, яке у спадок не передавалося). Євреї могли клопотати про почесне громадянство з 1849 р., на цей статус могли претендувати лікарі, фармацевти, вчені-агрономи, інженери-технологи, ветеринари. Родина Ейнгорнів займала важливе місце в єврейській спільноті міста та була у родинних зв'язках зі знаменитою маріупольською купецькою родиною Трегубових. Рідний брат Елезара Григоровича Леопольд (Липа, Йогошуа(?)-Липман) Григорович Ейнгорн у 1876-1877 рр. займав посаду помічника казенного рабина Маріуполя. Діти Елезара Григоровича та його дружини Юлії Григорівни (Герцевни) були одружені на дітях купця 1-ї гільдії Михайла Трегубова: донька Амалія була дружиною маріупольського 1-ї гільдії купця Абрама Михайловича Трегубова, а син Леон (Лев) чоловіком Єлизавети Михайлівни Трегубової.

Вагому частку серед міського єврейського населення складало гільдійське купецтво. На цвинтарі збереглися надгробки маріупольських 2-ї гільдії купців Ісаака (Іцко) Ізраїлевича Копелевича (пом. 1900 р.), братів Соломона Самуїловича (пом. 1901 р., на пам'ятнику помилково 1900 р.) та Ісаака Самойловича (Самуїловича) Брона (пом. 1909 р., щоправда, на момент смерті він вже не був купцем), Мойсея Євсейовича Кауфмана (пом. 1905 р.), Михайла Вульфовича (пом. 1912 р.), Йосипа Ілліча Вайнерова (пом. 1917 р.) та Давида Григоровича (Гедалевича) Розенталя (пом. 1917 р.).

На цвинтарі були поховані також і інші маріупольські купці, але могили яких не збереглися. Зокрема, купці 1-ї гільдії: родоначальник відомої маріупольської купецької династії харківський першої гільдії купець Михайло Григорович Трегубов (бл. 1832 - 1902, помер 3 липня у Австро-Угорщині у місті Марієнбад, тепер Маріанські Лазні у

Чехії, похований 9 липня у Маріуполі) та маріупольський першої гільдії купець, директор Повітового відділення губернського тюремного комітету, гласний міської думи, член Присутствія у портових справах Ісай Єхильович Матецький (пом. 1916 р.). А також купці 2-ї гільдії: Ізраїль Копелевич (пом. 1866 р., батько вищезгаданого купця Іцка Копелевича), Борис Семенович Ласкін (пом. 1878 р.), Мойсей Аронович Хмельницький (пом. 1886 р.), Шмуль Волькович Брон (пом. 1890 р.), Меїр Єкусієлович Чертков (пом. 1895 р.), Борух Абрамович Лівшиц (пом. 1897 р.), Мотель Іоселевич Вайберг (пом. 1897 р.), Йосип-Лейб Нісонович Бродський (пом. 1898 р.), Мойсей-Лейб Самойлович Береговий (пом. 1898 р.), олександрівський 2-ї гільдії купець Бер Абрамович Ліфшиц (пом. 1902 р.), Меїр Янкелевич Кучерський (пом. 1911 р.), Бер (Берко) Давидович Чертков (пом. 1914 р.), Лейб Хононович Горелов (пом. 1914 р.), Меїр Найговзен (пом. 1918 р.) та бахмутський купець Еліезер Залманович Шнеур (пом. 1920 р.). Також зареєстровано смерть 2-ї гільдії купця Хаїма Абрамовича Фреймана, який разом із дружиною та двома доньками був розстріляний у с. Павлівка у січні 1919 році.

Окрім того треба сюди ж віднести і купців, що в різні роки були в числі керівництва громади, а саме члена духовного правління хоральної синагоги 2-ї гільдії купця Бориса Наумовича Фалькевича (пом. 1905 р.), купця 2-ї гільдії, габбая першого молитовного будинку Соломона (Шломо) Ароновича Рисс (пом. 1919 р.) та вченого єврея хоральної синагоги, купця 2-ї гільдії Зельмана Ізраїлевича Сегана (пом. 1920 р.).

Втім, чисельно переважаючими є надгробки осіб міщанського стану, що не є дивним, враховуючи їх левову частку серед єврейського населення міста: станом на 1897 р. (за даними перепису населення) у місті проживало 4 192 особи міщанського стану, що вказали єврейську мову як рідну (або 89% від всього єврейського загалу). Зокрема, наприклад, збереглися могили косівського міщанина Єхиеля Шаєвича Матецького (пом. 1890 р.) та Гітель-Гені Матецької (пом. 1912 р.) - батька та дружини вже згадуваного 1-ї гільдії купця Ісає Матецького (могила самого купця не збереглася, хоча є припущення автора, що зруйнована могила поряд із могилою Гітель Матецької може бути могилою її чоловіка). Також на цвинтарі зберігся надгробок ще одного представника родини Матецьких - Веніаміна-Цві Матецького (пом. 1880 р.). Припускаємо, що мова йде про рідного брата Єхиеля Матецького та, відповідно, дядю купця Ісає Матецького Веніаміна Шаєвича Матецького.

Як окрему групу міщанського стану можна виділити колишніх кантоністів, відставних солдат та унтер-офіцерів, які після закінчення строку служби також записувалися у міщани. Єдиним таким прикладом, що зберігся, є надгробок на могилі миколаївського солдата, приписаного до міщан Ростова-на-Дону Якова-Шломо (Шлям-Янкеля) Цельникера (пом. 1906 р.).

Зафіксуємо також невелику групу представників духовного та адміністративного керівництва єврейської громади міста, його активу, що також належали до міщанського стану. Єдиним прикладом такого роду поховань, що збереглися, є могила чериківського, згодом маріупольського, міщанина Гершона Єхильовича Суцкіна (пом. 1899 р.), який упродовж довгих років був одним з маріупольських моелей (моель, це спеціально навчений чоловік, який здійснює обрізання).

На цвинтарі також було поховано і інших керманічів громади, але могили яких не збереглися. Найбільш високий статус, серед представників такої категорії, належав похованому тут духовному рабину Маріуполя з 1870 по 1914 роки Якову (Янкель-Копелю) Рувимовичу Епштейну, який помер 31 серпня 1914 р. (Синагога Мариуполь, Метрическая книга, 1914, с. 101).

Окрім того, у метричній книзі було зареєстровано смерть головного рабина єврейських колоній Якова Леонтіївича Брука, який помер від холери 12 вересня

1920 р. Де саме він був похований, не зазначено.

Також на кладовищі було поховано: бердянського міщанина Абрама Фреймана (пом. 1866 р., за його ініціативи було збудовано молитовний будинок, що згодом став хоральною синагогою на вул. Харлампіївській), маріупольського міщанина Олександра Ароновича Хмельницького (пом. 1905 р.) - багаторічного габбая (старости) хоральної синагоги (з 1870 р. і принаймні до 1895 р.), маріупольських міщан Еліяху (Іллі-Вульфа) Купріца (пом. 1879 р.) та Герца Хононовича Мовшовича (пом. 1902 р.) - у різні роки скарбників хоральної синагоги. Поховані були на цвинтарі і інші маріупольські моелі: колоніст колонії Веселої Олександрівського повіту, а згодом маріупольський міщанин Яків Аронович Іофіс (пом. 1905 р., його можна назвати головним моелем Маріуполя, його прізвище фігурує у метриках ще з середини 1860-х рр.) та могильовський міщанин Арон-Меєр Лейбович Альтшулер (пом. 1905 р.). Щодо родини Іофісів, то варто зазначити, що збереглася також могила сина Якова Ароновича - Рудольфа Яковича Іофіса, скарбника 2-го молитовного будинку «Хабад» (тепер вул. Митрополитська, 19), відомого підприємця та 2-ї гільдії купця (займався торгівлею зерном та був старшиною комерційного зібрання міста Маріуполя), але він помер вже за радянської влади у 1925 році

Серед надгробків, що збереглися, також можна знайти представників і інших маріупольських міщанських родин: Абрамович, Амбровський, Абугов (незвичне для регіону сефардське прізвище), Басс, Белянський, Берестецька, Богорідов, Брон, Геккер, Горелова, Гурович, Давидова, Закс, Кауфман, Коган, Кукс, Кулішевський, Лідська, Милитинська, Мовшович, Мойсеєвич, Найгауз, Потіхонов, Рабинович, Ротенберг, Сапальська, Слонімський, Соїфер, Тобер, Ходос, Ципляков, Шаліт, Штерензон.

Аналіз надписів на надгробках свідчить, що наприкінці ХІХ - початку ХХ ст. у місті проживало кілька потомків коенів. Доказом цього є спеціальна формула надгробного напису, а саме додавання до імені покійного (в написі єврейською мовою) імені батька із позначенням його належності до коенів: «...син ім'ярек-коена», або «...син рабі ім'ярек-коена». Наприклад: «хлопчик на ім'я Моше, син рабі Меїра-коена», «Меїр, син Іцхака-коена». Виділяється в цьому плані надгробок Лазаря (Еліезера) Слонімського, де, окрім відповідної формули написання імені («Еліезер син Якова-коена Слонімський»), зображено також і знак коенського благословення - долоні з пальцями, з'єднаними особливим чином. Серед дорадянських надгробків, що збереглися - це єдиний такий приклад. Є ще один такий надгробок, але радянського періоду (власне, також єдиний приклад в своєму проміжку часу) - надгробок на могилі Цві-Гірша сина Дов-Бера коена (1922 р.).

Для єврейської традиції належність до коенського стану є дуже важливою, причому як в особистісному, так і общинно-релігійному плані: коени, це стан іудейських храмових священнослужителів, що складається з нащадків роду Аарона, брата Мойсея, та першого священика. Вони виконували священнослужіння спочатку в Скінії, а згодом у Єрусалимському храмі. Якщо людина знала про свою належність до коенів, а це визначалося виключно по чоловічій лінії та повинно було точно підтверджуватися (щонайменше три попередні покоління повинні були точно знати про це), соціальний та духовний статус такої людини був надзвичайно високим. Хоча майже всі заповіді та обов'язки коенів є неактуальними в умовах відсутності Єрусалимського храму та неможливості здійснення храмових служб, тим не менше, такі заповіді, як здійснення благословення коена (т.зв. «Ааронове благословення») та викуп первенців, подовжують виконуватися. І наявність у громаді потомків коенів є великим здобутком для будь-якої єврейської громади.

Єврейська практика надгробків знає принаймні два варіанти намогильних пам'ятників, надгробків: мацева та оהель. Мацева (у перекладі - «пам'ятник», «те, що

поставлене») - надгробок у формі вертикальної плити (кам'яної, гранітної, вапнякової тощо). Охель (у перекладі - «намет») - надгробна споруда, саркофаг, «шатровий надгробок».

На єврейському кладовищі маємо обидва варіанти. У формі мацеви: надгробки Рози Абрамович, Веніаміна Амбровського, Абрама Геккера, Моше Когана, Естер Кукс, Меїра Когана, Абрама Мовшовича, Нухіма Потіхонова, Зусі Рабиновича, Рівки Давидової, Берка Абугова, Рози Лідської, Естер Сапальської, Юди Ходоса, Цві-Гірша Кулішевського, Естер Шаліт, Ашера-Цві бен Якова, Ішягу-Меїра Бас, Хани-Єнти Берестецької, Залмана Богорідова, Голди доньки Абрама-Авігдора, Мінці Мілітінської, Мойше-Іцхака бен Ісроеля, Мордехая Тобера, Хаї-Сори Штерензон.

У формі охеля – надгробок міщанки містечка Рясно Могильовської губернії Шейни-Хаї Йоселевни (Йосиповни) Горелової (1905 р.).

Окрім того були поширені і не специфічно єврейські, загальнопоширені, надгробки. Це надгробки: Давида Розенталя, Елеазара Ейнгорна та його дружини Юлії Григорівни, братів Ісака та Соломона Брона, Йосипа Вайнерова, Ісака Копелевича, Мордуха Соїфера, Вульфа Гуровича, Йосипа Закса, Ольги Кауфман (надгробок із відкритою книгою), Єхиеля Матецького, Гітель-Гені Матецької, Менделя Найгауза, Ізраїля Ротенберга, Лейба(?) Белянського, Сари (Сіми) Мойсеевич, Лейзера Слонімського, Гершона Суцкіна, Якова Цельнікера, Пейсаха Циплякова, Ісака Шаліта, Мойсея Кауфмана, Михайла Вульфовича, Веніаміна Матецького.

Маріупольський некрополь закарбував і трагічну сторінку єврейської громади міста: у 1905 р. на цвинтарі були поховані жертви погрому, що стався 20-21 жовтня (2-3 листопада) 1905 р., або 4-5 хешвана 5666 р. за єврейським календарем.

Хвиля погромів 1905-1907 рр. піднялася після опублікування маніфесту від 17 жовтня 1905 р. Ця хвиля вважається найсильнішою в історії царської Росії. Традиційні для імперії антисемітські прояви, які в певні періоди спалахували по тих чи інших причинах, на цей раз були спричинені оголошенням політичних свобод та позитивною реакцією на це саме значної частини єврейського населення, яке бачило для себе можливість розриву обмежень політичного, соціального, культурного гатунку, які були реальністю в тих умовах. Супротив цього була консервативна, монархічна, антисемітськи налаштована, здебільшого маргіналізована, але підтримувана владою, частина суспільства. В одному тільки жовтні 1905 р. погроми відбулися більше ніж у сотні міст імперії в межах смуги осілості під час яких загинуло щонайменше 800 євреїв (не рахуючи померлих незабаром від наслідків погромів).

Судячи із записів у метричній книзі, в місті загинуло 22-і особи. Найстаршій жертві було 62 роки (Софія Грінберг), наймолодшій 4 роки (Циля Рабинова). Загинуло дві родини – Грінберг (троє) та Рабинови (п'ятеро). Нижче ми подаємо повний, складений автором, мартиролог (список жертв) погрому, як він зафіксований у метричній книзі за 1905 р. (Синагога Маріуполь, Метрическая книга, 1905, с. 59–61):

20 жовтня (2 листопада) 1905 г. / 4 хешвана 5666 г.

1. Ногайський міщанин Бердянського повіту Яків Мордухов Гродзинський (22-й рік);
2. Маріупольський міщанин Герш Йосип Мовшев Азеф (28 років);
3. Маріупольський міщанин Іцко Борухов Беркович (37 років);
4. Маріупольський міщанин Марк Йосипов Грінберг (61 рік);
5. дружина Марка Грінберга Софія (62 роки);
6. донька Марка Грінберга Ольга (29 років);
7. Міщанин міста Лубен Полтавської губернії Лейзер Мордухов Рабинов (44 роки);
8. жінка Лейзера Рабинова Песя-Рахель, вона ж Рося (33 роки);

9. донька Лейзера Рабинова Циля (4 роки);
10. міщанин Могильовської губернії Рогачівського повіту Тихинічеського єврейського товариства Нісон-Абрам Ельєв Плоткін (18 років);
11. Мелітопольська міщанка Доба Фолева Жмудь (18 років);
12. Мелітопольський міщанин Довід Фолев Жмудь (9 років);
13. син Маріупольського міщанина Мендель (за метрикою Менахем) Самуїлов Каждан (8 років, син синагогального служки);
14. Катеринославський міщанин Лейба Гершков Горелік (18 років);
15. Борисівський міщанин Мінської губернії Йося Айзік Мовшев Бобров (18 років);
16. Маріупольський міщанин Рафаїл Борухов Лівшиц (22 роки);
17. Златопольський міщанин Київської губернії Нохум Гершов Пекар (28 років). Останній хоча і помер 20 жовтня, його смерть була зареєстрована пізніше: або пізно знайшли тіло, або родичі не змогли вчасно зареєструвати смерть.

21 жовтня (3 листопада) / 5 хешвана 5666 р.

18. Золотоношський міщанин Полтавської губернії Дова Абрамов Костюковський (20 років);
19. син Лубенського міщанина Лейзера Рабинова Абрам Лейзеров Рабинов (11 років);
20. син того ж Лубенського міщанина Зельман Лейзеров Рабинов (12 років) – помер від ран, отриманих під час погрому;
21. Катеринославський міщанин Герш Беньямінов Іофе (35 років);
22. Негинський міщанин Климовичського повіту Могильовської губернії Шмуель-Мендель Вельков Каганов (37 років).

Всі жертви погрому були поховані у братській могилі, яка зберіглася до нашого часу. Значно пізніше (але складно сказати, коли саме) могила була упорядкована, та на тепер представляє собою довгий, поділений на сектори, білий бетонний прямокутник. Щоправда, цих секторів 21. Можна зробити припущення, що Нохум Пекар, запис про смерть якого з'явилася на кілька днів пізніше від інших, був похований в іншому місці в окремій могилі.

Вірогідно, колись були і плити з зазначенням прізвищ похованих, які не збереглися. Самі імена жертв довгі десятиліття були невідомі громадськості та краєзнавцям.

Цвинтар продовжував функціонувати і в радянські роки. Євреї Маріуполя продовжували ховати там своїх родичів, етнічна ідентичність продовжувала бути важливою і в ті часи. Сучасні реалії цвинтаря такі, що він знаходиться у занедбаному стані. Дорадянська частина цвинтаря зосереджена в східній його частині, північніше знаходиться великий пустий простір з поодинокими надгробками (переважно знищеними), який можна ідентифікувати як найстаріша його частина. Поодинокі дорадянські надгробки трапляються і західніше, серед радянських могил. Останнє свідчить про те, що левова частка могил була знищена в радянський час, а місця використовувалися для наступних поховань. Сам цвинтар перестав використовуватися як єврейський на початку 1970-х рр. Власне, тоді він офіційно був закритий для поховань. Втім, його використовували для поховань неєврейського населення (західна, північна та північно-західна частина), що продовжувалося аж до останніх років. Майже всі надгробки через дії вандалів та часу або знищені та від них не залишилося жодного сліду (можливо якась частка з них знаходиться під землею), або суттєво пошкоджені. У якому стані цвинтар знаходиться станом на весну 2023 р., чи постраждав цвинтар під час бойових дій, нам невідомо.

Єврейська спільнота міста у попередні роки періодично проводила заходи з

впорядкування території. Громадськими активістами (ГО «Архі-місто» Андрія Марусова) у 2019 р. висувалася ініціатива оголосити частину дорадянських надгробків об'єктами культурної спадщини. У 2019 р. цвинтар обслідувався студентами Маріупольського державного університету. Наприкінці 2021 р. із органами влади єврейською громадою, зокрема і при участі автора, обговорювалося питання заходів із приведення території в порядок: громадою планувалися встановлення меморіального пам'ятника на братській могилі жертв погрому, реставрація старих мацев, відновлення огорожі. Втім, ці ініціативи були перервані початком відкритої агресії РФ.

Таким чином, поховальні практики та традиції, ритуали та культура смерті займали важливе місце в системі традиційної релігійної єврейської культури та були вагомим фактором етнокультурної ідентичності.

В місті поступово сформувалися необхідні умови та відповідні інституції для забезпечення цього важливого аспекту духовного життя єврейської спільноти (в першу чергу братство Хевра кадіша).

З кінця 1860-х рр. починає функціонувати єврейський цвинтар, який став важливим елементом повноцінного духовно-релігійного життя єврейської спільноти Маріуполя та Приазов'я упродовж як мінімум півстоліття у передрадянські часи. На ньому ховали як мешканців Маріуполя, так і навколишніх населених пунктів, де мешкали євреї. На сьогоднішній день від дорадянського цвинтаря збереглося лише трохи більше 50-ти надгробків різного ступеня збереженості, епітафії на яких повністю чи частково піддаються прочитанню, та ще деяка кількість надгробків повністю зруйнованих, «анонімних».

Надзвичайно важливим джерелом для дослідження маріупольського некрополя є метричні книги. Вони фіксують статистичні дані щодо щорічної смертності, соціальний зріз громади, відповідні соціально-демографічні показники.

Висновки. Загалом можна сказати, що старий маріупольський єврейський некрополь сьогодні є важливим фактором збереження культурної, етнічної, релігійної, соціальної пам'яті єврейської спільноти міста та регіону в цілому, особливо за умов, коли сама громада опинилася на межі існування.

Бібліографічний список.

- Авдеева Е. С. 2013. Еврейская община в контексте межконфессиональных отношений в Северном Приазовье (последняя четверть XVIII - XIX вв.). *Актуальные вопросы общественных наук : социология, политология, философия, история. Новосибирск : Изд. «СибАК». № 11 (31). С. 74-81.*
- Кригіна, О.В. 2014. Метричні книги як джерело демографічної інформації: частина третя «про померлих». *Історичні і політологічні дослідження, № 3-4 (57-58).*
- Лау, И.-М., 1996. *Практика иудаизма.* Израиль: Модан.
- Маріуполь и его окрестности. Отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии.* 1892. Мариуполь: Типо-Литография А. А. Франтова.
- Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.:* в 89 т., 119 кн. / под ред. Н. А. Тройницкого; Центр. стат. ком. М-ва внутр. дел. Санкт-Петербург: б.и., 1897-1905. Т. 13: Екатеринославская губерния. 1904.
- Саенко, Р.И. 2010. «*Маріуполь - мой любимый город...*» : очерки по истории города и края ; сост. Р. П. Божко. Мариуполь : ОАО «ММК имени Ильича».
- Синагога г. Мариуполь. Метрическая книга записей о рождении, браке, разводе и смерти за 1905 год.* F 211/1/24/fo1 59-61. Донецьк: Державний архів Донецької області.
- Синагога г. Мариуполь. Метрическая книга записей о рождении, браке, разводе и смерти за 1914 год.* F 211/1/33/fo1 101. Донецьк: Державний архів Донецької області.

області.

Ходорковський, Ю. І. 1998. *Єврейські некрополі України*. Київ : [б.в.].

Яруцкий, Л. Д. 1996. *Евреи Приазовья*. Мариуполь : [б. и.].

References

- Avdeeva E. S. 2013. Evrejskaya obshina v kontekste mezhkonnatsionalnykh otnoshenij v Severnom Priazove (poslednyaya chetvert XVIII - XIX vv.). *Aktualnye voprosy obshestvennykh nauk : sociologiya, politologiya, filosofiya, istoriya*. Novosibirsk : Izd. «SibAK». № 11 (31). S. 74-81.
- Kryhina, O.V. 2014. Metrychni knyhy yak dzherelo demografichnoi informatsii: chastyna tretia «pro pomerlykh». *Istorychni i politolohichni doslidzhennia*, № 3-4 (57-58).
- Lau, I.-M., 1996. *Praktika iudaizma*. Izrail: Modan.
- Mariupol i ego okrestnosti. Otchet ob uchebnykh ekskursiyah Mariupolskoj Aleksandrovskoj gimnazii*. 1892. Mariupol: Tipo-Litografiya A. A. Frantova.
- Pervaya vseobshaya perepis naseleniya Rossijskoj imperii 1897 g.*: v 89 t., 119 kn. / pod red. N. A. Trojnickogo; Centr. stat. kom. M-va vnutr. del. Sankt-Peterburg: b.i., 1897-1905. T. 13: Ekaterinoslavskaya guberniya. 1904.
- Saenko, R.I. 2010. «*Mariupol - moj lyubimyj gorod...*» : ocherki po istorii goroda i kraja ; sost. R. P. Bozhko. Mariupol : OAO «MMK imeni Ilicha».
- Sinagoga g. Mariupol. Metricheskaya kniga zapisej o rozhdenii, brake, razvode i smerti za 1905 god*. F 211/1/24/fol 59-61. Doneck: Derzhavnij arhiv Doneckoyi oblasti.
- Sinagoga g. Mariupol. Metricheskaya kniga zapisej o rozhdenii, brake, razvode i smerti za 1914 god*. F 211/1/33/fol 101. Doneck: Derzhavnij arhiv Doneckoyi oblasti.
- Khodorkovskiy, Yu. I. 1998. *Yevrejski nekropoli Ukrainy*. Kyiv : [b.v.].
- Yaruckij, L. D. 1996. *Evrei Priazovya*. Mariupol : [b. i.].

Стаття надійшла до редакції 12.05.2023.

I. Lukovenko

THE MARIUPOL NECROPOLIS OF THE PRE-SOVIET PERIOD AS A FACTOR OF THE PRESERVATION OF THE NATIONAL MEMORY OF THE JEWISH COMMUNITY OF PRIAZOVIA

The article presents a complex analysis of the Mariupol necropolis as a phenomenon of the ethno-religious and sociocultural life of the Jewish community of Mariupol and the Azov region before the Soviet period.

Based on the data contained in the register books of the Mariupol synagogue, the mortality statistics of the Jewish community of Mariupol and partly in the Azov region were calculated. These data are compared with fragmentary data on the statistics of quantitative development of the community during the 1860s and early 1920s. It was concluded that these data are correlated with the growth process of the Jewish community during the second half of the 19th century.

It was concluded that the necessary conditions and appropriate institutions were gradually formed in the city to ensure this important aspect of the spiritual life of the Jewish community (cemetery, burial brotherhood of Hevra Kadish).

Since the end of the 1860s the Jewish cemetery begins to function, which has become an important element of the full-fledged spiritual and religious life of the Jewish community of Mariupol and the Azov region. Residents of Mariupol and surrounding settlements where Jews lived were buried on it.

The article reflects the results of the author's analysis of the Mariupol Jewish cemetery, the history of its origin and functioning, the inscriptions on gravestones as monuments of lapidary epigraphy are read and brought into scientific circulation for the first time. This made it possible to supplement the data on the Mariupol Jewish community, its pre-Soviet state, in particular in the aspect of social stratification of the Jewish community.

Key words: *Mariupol Jewish community, pre-Soviet period, burial practices and rituals, Jewish necropolis, Azov region.*

УДК 37 (09).047

Ю. М. Нікольченко, В. В. Деліман

ОСТРОЗЬКИЙ КОЛЕГІУМ У ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НОВОГО ЧАСУ

Автори статті досліджують проблему освітньо-культурної діяльності Острозького колегіуму – визначного осередку національно-духовного поступу України помежів'я XVI–XVII ст.

Особлива увага авторів зосереджена на тих компонентах у діяльності вишу, що посіли визначне місце в українській національній освіті та культурі. Острозький колегіум перший серед європейських закладів означеного часу поєднав два типи культури: східнослов'янський та західноєвропейський. Назва колегіуму «слов'яно-греко-латинський» відображала не так мови навчання, як загальну культурну орієнтацію вишу, спрямовану на поєднання досягнень слов'яно-української духовності із здобутками культури Західної Європи.

Високий рівень викладання і класичний склад викладачів сприяв розвитку у студентів колегіуму світогляду Ренесансу, толерантності, неортодоксальності мислення, що забезпечувало органічність сприйняття європейських цінностей у поєднанні з дотриманням національної духовної традиції.

Матеріал, викладений у статті, сприяє формуванню реалістичного погляду на вітчизняну духовну спадщину національно-культурного відродження в Україні Нового часу. Виключного значення це питання набуває у драматичному сьогоденні військової агресії Росії проти України, адже на прикладі діяльності Острозького колегіуму вітчизняна національна культурна спадщина виступає важливим чинником у патріотичному вихованні.

Ключові слова: *історія української культури, м. Острог, князь Костянтин-Василь Острозький, Острозький колегіум, навчально-виховний процес, кирилична друкарня, національно-духовне виховання, патріотизм.*

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-25-67-78

Постановка проблеми. До закладів вищої освіти у суспільстві завжди були підвищені вимоги щодо підготовки фахівців високої кваліфікації різних галузей знань. А тепер, під час озвірілої російської агресії проти України, на вітчизняні виші покладена особлива відповідальність за збереження і зміцнення української державності.

Маріупольський державний університет не лише зміг вистояти, а й у складних умовах переміщення до Києва, продовжує нарощувати свій освітній і науковий потенціал. У драматичних умовах сьогодення колектив кафедри культурології

продовжує плідно працювати у значному обсязі наукових пошуків, зокрема з проблем історії української культури, серед яких особне місце посідає період національно-культурного відродження помежів'я XVI–XVII ст. в Україні, зокрема на Волині.

В означений період у м. Острозі діяла перша школа вищого типу східнослов'янських народів – слов'яно-греко-латинський колегіум (1576–1636), що відігравав важливу роль не тільки в культурі та освіті України, але й для усього православного світу на східних і південних теренах Європи Нового часу.

Із дивовижною майстерністю у програмах викладання Острозького колегіуму вперше серед європейських закладів вищої освіти того часу були поєднані два типи культури: східнослов'янський та західноєвропейський. У назві колегіуму були відображені не лише мови навчання, а й загальна культурна орієнтація вишу, спрямована на поєднання досягнень слов'яно-української духовності із здобутками культури Ренесансу Західної Європи. Це виглядало справжнім єднанням «слов'яно-греко-латинських» народів.

Діяльність Острозького колегіуму науковцями минулого і сьогодення досліджувалася під кутом зору значущості його для освіти і культури свого часу, того, як заклад визначив шлях у життя цілій низці знаних діячів у політиці та культурі України. Але головним аспектом виховання слухачів колегіуму було формування у них національної духовності.

Для актуальності дослідження великого значення набуває діяльність Острозького колегіуму в питанні національно-духовного відродження України, особливо в розвитку освіти і культури в останній чверті XVI–початку XVII ст. Аналізуючи джерельну базу дослідження, зазначаємо, що в часи соціальних потрясінь загублені архіви Острозького колегіуму, Острозького культурно-освітнього гуртка, друкарні, особисто князя Костянтина-Василя Острозького, судово-адміністративні книги Острога та підпорядкованих йому міст і монастирів. До нашого часу дійшли спогади сучасників навчальної діяльності колегіуму у незначній кількості.

Отже, титульною сторінкою щодо характеристики діяльності колегіуму була і лишається друкована та рукописна спадщина, створена його діячами або їхніми ідеологічними супротивниками. Завдяки цій скарбниці визначається час створення закладу, встановлюються імена викладачів, з'ясовується програма, наукова якість редагування перекладів, досліджуються філософські погляди авторів, укладачів.

Інші відомості відтворені у життєписах видатних мешканців Острога. Вони репрезентують рівень їхньої освіти, наукову, політичну, громадську і культурницьку діяльність. Звіти про офіційні та приватні контакти, міжнародні зв'язки створюють уявлення щодо колегіуму та Острозького культурно-освітнього осередку. Більшість цих документів знаходиться у різних фондах Центрального державного історичного архіву України (м. Львів) [Центральний державний історичний архів України (м. Львів)].

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження діяльності Острозького колегіуму було започатковане в XIX ст. і позначалося науковими студіями М. Костомарова, М. Максимовича, М. Грушевського, І. Франка, К. Харламповича, І. Огієнка. Суттєвий внесок у вивчення джерел з історії та культури Острога, діяльності князів Острозьких, Острозького колегіуму та Острозького культурно-освітнього осередку здійснили сучасні дослідники Я. Бондарчук, Т. Кемпа, М. Ковальський, І. Мицько, В. Микитась, М. Попович, Н. Яковенко. Роль і місце колегіуму в розвитку українського книгодрукування досліджували А. Дегтеренко, Я. Запаско, Я. Ісаєвич, О. Мацюк, Ю. Нікольченко, В. Стасенко. Стан філософської думки у друкованих працях викладачів колегіуму аналізували В. Литвинов, В. Нічик, Я. Стратій. Видання Острозької Біблії як непроминальної пам'ятки української культури дослідили П. Кралюк, І. Пасічник, Р. Торконяк (отець Рафаїл).

Кафедра культурології Маріупольського державного університету (завідувачка докторка культурології, професорка Ю. Сабадаш) приділяє значну увагу феномену книгодрукування у Острозькому колегіумі в курсі лекцій і практикумів із історії української культури та в наукових студіях студентки В. Деліман під керівництвом доцента Ю. Нікольченка.

Мета статті полягає у нагальній потребі вивчення феномену Острозького колегіуму як явища української гуманістики доби Ренесансу на тлі формування у середовищі містян Острога аристократичної культури. Вважаємо, що книгодрукування дало поштовх зародкам аристократичної культури на українських теренах. І тому висновки, зроблені у статті, вплинуть на формування реалістичного погляду на вітчизняну духовну спадщину національно-культурного відродження в Україні Нового часу, зокрема студентами спеціальностей культурологічного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Поступ української культури й освіти на зламі XVI–XVII століть за хронологією і творчими досягненнями багато в чому стикається з явищами Ренесансу. Це явище було досить своєрідним, багато в чому відмінним від західноєвропейського Ренесансу; розпочалося воно лише у першій чверті XVI ст. і продовжувалося до середини XVII ст.

Таке відставання культурно-філософської думки в Україні криється у трагедії, пов'язаній із надлюдською монголо-татарською навалою, зокрема Південно-Західних земель Київської Русі. У другій половині XV ст. в Італії та Франції квітнув Високий Ренесанс, а українська культура зазнавала на собі утисків католицької культури на заході; на сході нестерпна культура Московського царства чинила жорстокі асимілятивні дії відносно української культури; на півдні відбувалася експансія ісламської культури Османської імперії та Кримського ханства. Та, незважаючи на таке історичне тло, українська культура має творчі досягнення в різних галузях. Під час перебування українських земель у складі Польського королівства (після 1569 р. – Речі Посполитої) під впливом західних ренесансних традицій українська культура відзначається особливо у будівництві нових і розвитку старих міст, архітектурі, образотворчому та монументальному мистецтві (Грушевський, 1996, с. 423).

Ренесанс в українській культурі на зламі XVI–XVII ст. вирізнявся своїми суто національно-специфічними особливостями. Освіта і книжність формувалися на духовному підґрунті православ'я. Розповсюдження Ренесансу відбувалося внаслідок змін, що сталися в освіті. На помежів'ї XV–XVI ст. українська молодь, переважно із західних земель, торувала шляхи до знаних вищих шкіл Західної Європи, зокрема до університетів Польщі, Чехії, Італії, Німеччини тощо. У другій половині XV–початку XVII ст. студентами (студентами) Ягелонського університету в Кракові були близько сотні етнічних українців. Серед них ті, хто посів почесне місце серед видатних гуманістів Ренесансу Західної Європи: Юрій Дрогобич (1450–1494), Павло Русин (1470–1517) та Станіслав Оріховський (1513–1566)» (Микитась, 1994, с. 48).

Видатний внесок у розвиток освіти, культури, книгодрукування на українських теренах здійснюють братства, і цей процес став своєрідним розвитком національної духовності доби Ренесансу (Попович, 1998, с. 175–178). У навчальних програмах братських шкіл передбачалося викладання граматики, риторики, діалектики, що входили до складу класичного європейського тривіуму і арифметики, геометрії, астрономії, музики – класичного європейського квадривіуму; квадривіум слідував за тривіумом. Чільне місце посідало знання слов'янської граматики, грецької та латинської мов. Своєю чергою, латина давала можливість українській освіченій молоді знайомитися із величезним надбанням науки і літератури Західної Європи.

Визначну роль у розвитку освіти і культури Ренесансу в українських землях відіграла поява кириличного друкарства (Запаско, 2000). На зламі XVI–XVII ст.

кириличні друкарні зазвичай створювалися заходами українських братств. Вони забезпечували друк духовної літератури православного спрямування завдячуючи ставропігії. Власне друкарство сприяло освіті та полемічній сфері суспільного життя в Україні, де стикалися інтереси представників різних напрямів ренесансного гуманізму: православного грецького на чолі з Іваном Вишенським, Йовом Княгиницьким, Йовом Почаївським, Ісайєю Копинським та протестантського на чолі з Юрієм Рогатинцем, Герасимом і Мелетієм Смотрицькими, Захарієм Копистенським, Дем'яном Наливайком, Стефаном і Лаврентієм Зизаніями. У полемічному протистоянні на перше місце виходили не лише питання віри, а й проблема розвитку в означених умовах української мови, освіти і культури. Це був час першого українського національно-духовного відродження (Яковенко, 1997, с. 133–136).

Наслідуючи італійську та польську знать, українські шляхтичі почали займатися меценатством у освітянській та культурницькій галузях. Так став відомим не лише в Україні, а й у Європі центр освіти і культури в Острозі на Волині, створений у 1576 році завдячуючи діяльності князя Костянтина-Василя Острозького (1526–1608). Це був навчальний осередок, який складався з «триязичного ліцею» – слов'яно-греко-латинського колегіуму, друкарні та науково-літературного гуртка (Митрополит Іларіон, 1992, с. 120).

Назву цього закладу вищої освіти сучасники витлумачували по-різному: триязичний ліцей, колегіум, грецька школа, греко-слов'янська школа, училище греко-слов'янське, академія. К.-В. Острозький особисто звертався до короля Речі Посполитої Сигізмунда III з клопотанням надати колегіуму статусу академії, проте отримав категоричну відмову: монарх, фанатичний католик, не мав бажання цього дозволити з ідеологічних міркувань (Нікольченко, Деліман, 2022, с. 48–51).

Невипадковим для навчального закладу був вибір Острога. Це було родове місто князів Острозьких та їхньої головної резиденції. Це був культурно-освітній та видавничий центр православно-українського спрямування. За своїм статусом місто мало магдебурзьке право і відповідало вимогам щодо організації навчального закладу вищого типу відповідно є до європейських стандартів (Бондарчук, 2014, с. 53).

У Європі XVI століття почалися переслідування прихильників Реформації. Тому до Острога почали переселятися протестанти із різних країн Європи як до своєї осередкової Мекки, бо це були, перш за все, люди з освітою, з великим досвідом наукової, викладацької та публіцистичної діяльності. Острозький колегіум став прихистком і водночас трибуною для створення та діяльності культурно-освітнього центру, до якого входили відомі в європейській науці знавці слов'янської, грецької, латинської, давньоєврейської мов, відомі філософи, астрономи, математики. Під орудою колегіуму у 1577 р. була відкрита кирилична друкарня, а пізніше, у 1596 р., в Острозі була зафундована папірня.

Кошти на утримання культурно-освітнього центру, викладачів колегіуму, друкарів, матеріального забезпечення спудеїв, утримання та вдосконалення навчальної бази та гуртожитків виділяв К.-В. Острозький. Гальшка Іллівна (Єлизавета, Євдокія) Острозька, племінниця князя, була меценаткою навчального закладу (Бондарчук, 2014, с. 172).

Високий рівень викладання у стінах колегіуму зробив йому добру славу. Для цього, К.-В. Острозький запросив до навчального закладу відомих українських і закордонних вчених. Першим ректором академії був письменник і педагог Герасим Смотрицький. Тут працювали філософ і математик із Речі Посполитої Ян Лятос, знавці класичних мов, історії і культури Греції і Риму Данило Наливайко (брат керівника селянсько-козацького повстання Северина Наливайка), Никифор і Кирило Лукаріси, друкар Іван Федоров (Федорович) .

Навчальний процес в Острозькому колегіумі був спрямований на формування національно-патріотичних, мотивованих ідеологів і захисників православ'я, налаштованих захищати інтереси української нації. У колегіумі навчалися не лише вихідці із шляхти, а й діти міщан і селян. Відомими у майбутньому стали випускники колегіуму: Йов Борецький (1560–1631) – український церковний, освітній і політичний діяч, митрополит Київський, Галицький і всієї Русі, викладач і ректор Львівської братської школи, один із засновників і перший ректор Київської братської школи; Гаврило Дорофейович (близько 1570–після 1624) – давньоукраїнський вчений, учитель і перекладач; Мелетій Смотрицький (1577–1633) – український мовознавець, автор «Граматики слов'янської» (1619), в якій була систематизована церковнослов'янська мова; Петро Конашевич-Сагайдачний (1582–1622) – український політичний діяч, гетьман Війська Запорозького.

Колишній учень академії – ієромонах Кипріан – став відомим перекладачем. Являючись стипендіатом К.-В. Острозького, він після закінчення академії навчався у Венеціанському та Падуанському університетах (Мицько, 1990, с. 94). Після закінчення навчання він переклав на церковнослов'янську мову низку богословських творів. Особливо він любляв перекладати твори Іоанна Златоуста. Випускник колегіуму Стефан Смотрицький, особистий секретар К.-В. Острозького, також працював із текстами Іоанна Златоуста (Мицько, 1990, с. 81). За приблизними підрахунками, впродовж 60-річного існування навчального закладу (1576–1636) його закінчили близько 500 осіб (Микитась, 1994, с. 53).

Окатоличення нащадків Костянтина-Василя Острозького та діяльність єзуїтів призвели до закриття Острозького колегіуму. Після смерті князя у лютому 1608 р. його онука католичка Ганна-Алоїза (у заміжжі Ходкевич) припинила матеріальну допомогу для діяльності колегіуму, намагаючись звести її до рівня церковно-приходської школи, та відкрила в Острозі у 1624 р. єзуїтський колегіум [Бондарчук, с. 410–412]. Остаточно ліквідувати слов'яно-греко-латинський колегіум, запровадити в Острозі та інших маєтках Острозьких греко-католицьку церкву замість православної Ганні-Алоїзи вдалося у пасхальні дні 1636 р. Цей рік вважають останнім роком його існування (Мицько, 1990, с. 65–71).

Взірцем для побудови наукової діяльності Острозького колегіуму була традиція середньовічної Європи у вивченні не лише семи класичних дисциплін (вільних наук) – астрономії, музики, геометрії, арифметики, діалектики, риторики, граматики, а також філософії, богослов'я, медицини. Створення колегіуму було ніби своєрідним містком між діячами східнослов'янського просвітництва та «латинської науки». Власне з пропозиції К.-В. Острозького в навчальному закладі поетапно спудеї студіювали слов'янську, польську, грецьку та латинську мови на професійному рівні. Вважається, що в колегіумі навчання відбувалося від першого до сьомого класу (Мицько, 1990, с. 25–27).

Навчання в науковому закладі починалося у початкових класах із паралельного вивчення церковнослов'янської та грецької мов, Святого Письма і молитви. Такий вибір навчального матеріалу був спричинений тим, що ці тексти були основними текстами у «Букварі», виданому в друкарні колегіуму в 1578 р. Потребу вивчення грецької та церковнослов'янської мов переконливо доводила учням надрукована у кінці «Букваря» пам'ятка давньоболгарської писемності – трактат ченця X ст. Храбра «Казання, як склав святий Кирило Філософ азбуку слов'янською мовою та переклав книги з мови грецької на слов'янську». Це спонукало учнів до перекладацької діяльності, до вивчення філософії, яка уособлювала релігійну мудрість. Грецькі тексти молитов, що були подані без жодної помилки, на думку Я. Ісаєвича, підготував для дітей один із викладачів колегіуму – Діонісій Палеолог (Раллі) (Ісаєвич, 1983, с. 79). На

вивчення латинської мови як державної у Речі Посполитій в Острозькому колегіумі зверталася особлива увага.

Із розповідей про світову історію, викладених у книгах Старого і Нового Заповітів, спудеї молодших класів вивчали історію християнства, при цьому користуючись поетичним церковним календарем, надрукованим в Острозі у травні 1581 р. під назвою «Которого ся мѣсяца што за старих вѣков дѣло короткое описаніе». Церковній музиці у викладанні в Острозькому колегіумі приділялася велика увага. Значна частина вихованців навчального закладу були центром церковного хору кафедрального Богоявленського собору в Острозі. До церковного музикування додавалося ретельне вивчення мов, релігійної літератури, молитов, церковного календаря, що давало можливість учням Острозького колегіуму з перших днів перебування у стінах навчального закладу долучитися до атмосфери високої духовності православної церкви, яка ставала невід'ємною часткою їхньої душі (Харлампович, 1897, с. 363–388).

Вихованців колегіуму у старших класах долучали до духовності через пізнання вищих наук того часу – філософії та богослов'я. Учні старших класів академії, які добре володіли церковнослов'янською, грецькою та латинською мовами, могли читати й вивчати оригінальні Старозавітні та Новозавітні біблійні тексти. Завдячуючи зусиллям викладачів та учнів колегіуму в Острозі на зламі XVI–XVII ст. були видані книги на потребу православної церкви: «Молитовник» (Требник), «Часослов із місяцесловом», «Часослов», «Номоканон или Книга церковных правил», «Октоїх», «Патерик или Отечник Печерский». Це перші православні видання, перекладені з грецької мови на кирилицю, мали за честь найраніше в Україні з'явитися в Острозі.

Допускається, що викладачі колегіуму Даміан Наливайко, Гаврило Дорофейович та Іов Борецький могли бути укладачами двох збірок, присвячених християнській етиці (1609, 1611). Базуючись на творах знаних богословів східного християнства, викладачі та учні колегіуму спрямовували свої зусилля на формування поборників українства, зростання морального та культурного рівня української спільноти, прищеплювання вірянам православної церкви духовного озброєння в ідеологічному протистоянні з ворогами православ'я - католиками і греко-католиками.

Заснування у 1577 р. Острозької друкарні також відбулося завдячуючи князю К.-В. Острозькому. Він добре розумів, що поборникам духовного розвитку українства необхідна література як навчального, так і суспільно-громадського спрямування. Видання повного тексту Біблії церковнослов'янською мовою, зрозумілою всім верствам слов'янського населення Східної і Південної Європи стало на часі. Перш за все, її потребували православні віряни, які жили на українських землях у складі Речі Посполитої.

«Буквар» вважається першою друкованою книгою, виданою Острозьким культурним осередком у 1578 р. До кінця 1580 р. у друкарні Острозького колегіуму були видані Новий Заповіт і Псалтир та на 52 окремих аркушах видрукуваний предметний покажчик до Нового Заповіту (Нічик, 1997, с. 178–183).

Серед видань друкарні Острозького колегіуму були виготовлені справжні книжкові шедеври. Один із них є національною святинею України – Острозька Біблія 1581р. [Кралуок, Торконяк (о. Рафаїл), Пасічник, 2006]. Князь К.-В. Острозький був палким прибічником боротьби за українську національну культуру та посилення позицій православ'я на українських теренах. Тому видання повного тексту Біблії він уважав першочерговим завданням. Це при тому, що на той час ще не існувало у східних слов'ян повного тексту головної богослужбової книги. Упорядники нового видання підійшли до справи досить прискіпливо. Обстежувалися і досліджувалися багато біблійних текстів різними мовами: Болгарії, Греції, Константинополя, Сербії, Риму.

Було з'ясовано, що у різних виданнях наявні значні відмінності між текстами. Після порівняння текстів редактори зупинилися на грецькому перекладі т. зв. «Септуагінті», або Перекладі сімдесяти перекладачів», де тексти Старого Заповіту були перекладені на грецьку зі старослов'янської та арамейської мов в Александрії ще в I ст. до н.е. (Ісаєвич, 1983, с. 98–99). Окрім того, використовувалася й «Вульгата» – латинський переклад Біблії IV ст.

Слід відзначити справді титанічну роботу, проведenu редакторами та упорядниками Острозької Біблії. Вочевидь, для цього були зібрані різноманітні біблійні тексти і проведений їхній порівняльний аналіз. Дослідники Острозької Біблії вважають, що головним модератором із підготовки, редагування і видання книги був ректор колегіуму Герасим Смотрицький. Його перу належить віршований текст передмови до Біблії «На герб князів Острозьких» (Ісаєвич, 1983, с. 95–96). Ймовірно, він є і автором передмови, яка укладена від імені князя-мецената.

Серед упорядників Острозької Біблії має посісти своє почесне місце і Тимофій Михайлович. 1580 року ним був виданий твір «Книжка, собраніє верей нужнійших въ кратці скорого обрiтєнiя в Книзе новаго завіта» (щось на зразок паралельних місць у книзі, що сприяють швидкому пошуку в Новому Заповіті потрібної інформації). Перед нами є алфавітно-предметний покажчик до Нового Заповіту. Вочевидь, працювали над Острозькою Біблією Михайло Гарабурда, королівський секретар, відомий у той час дипломат, греки Діонісій Палеолог (Раллі) та Євстахій Натаніель, яко допомагали перекладати «Септуагінту». Зустрічаються й інші імена сподвижників видання цієї книги, та, на жаль, не збереглися документальні підтвердження їхнього внеску.

Беззаперчна роль К. В. Острозького у першому повному виданні Біблії старослов'янською мовою. Здійснивши цей перший, повний випуск корпусу біблійних книг слов'янською мовою, видавці Острозької Біблії, всупереч заявам католицьких богословів (вислови Петра Скарги), довели, що «Слово Боже» має всі законні права звучати різними мовами, тим паче, що володіли цими мовами віруючі християни. Це була реальна підтримка українських книжників кінця XVI–початку XVII ст. – утвердити старослов'янську мову як «божественну» (Нічик, 1997, с. 185–186). Величезна плеяда українських полемістів втілювала в життя це гасло, що яскраво відбилося у творах І. Вишенського, в азбуках, граматиках, словниках, зокрема – «Граматиці» Мелетія Смотрицького.

Біблія, видана в 1581 р. в Острозі, наголосила на існуванні та розвитку своєї рідної слов'янської говірки, специфічної щодо вживання суто в українських землях слов'янського світу. На це звернув увагу Іван Франко, наголошуючи, що Біблія написана новітньою, українізованою, слов'янською мовою, а не мовою «Кирила й Мефодія» (Франко, 1982, с. 388–404). Згодом це суттєво вплинуло на становлення і розвиток православного богослужіння та богослов'я в українських землях – воно набувало національних ознак, відмінних від православних канонів у Московському царстві, Болгарії, Сербії тощо. Острозька Біблія була своєю рідною прелюдією для появи наприкінці XVI–початку XVII ст. полемічної православної літератури, написаної тогочасною українською книжною мовою (Яковенко, 1997, с. 133–134).

Невідома подальша доля друкарні Острозького колегіуму. Інформація з цього приводу досить суперечлива: існує декілька версій: за однією з них, друкарня була передана донькою князя. княгинею Ганною-Алоїзою єзуїтам у 1636 р.; інша версія сповіщає, що початок Лаврської друкарні у Києві фундується на друкарні Острозького колегіуму. Достеменно відомо, що під час Національно-визвольної війни у серпні 1648 р. козаки, розбивши польський загін Д. Заславського, взяли Острог. Після штурму міста були знищені костел, єзуїтська колегія та друкарня, вочевидь, її залишки.

Дозволимо собі навести хронологію острозьких друків, складену Іваном

Огієнком: 1580 р. – «Новий Завіт з Псавтирем»; Тимоха Михайловича покажчик до Нового Завіту «Собранієвещейнужніших»; 1581 р. – Острозька Бібліята Хронологія Римші; 1584 р. – Листи Патриарха Єремії; 1587 р. – «Какоподобаетзнаменоватися», Герасим Смотрицький «Ключ Царствія Небеснаго» та Ставленича грамота; 1588 р. – «Исповиданіє о исхожденіиСв. Духа» та «О единойистиннойПравославной Вірі»; 1594 р. – «Книга о постнічестві»; 1595 р. – «Маргарит» таКостянтин-Василь Острозький «Обвіщаніє (про православність Грецької церви)»; 1598 р. – Филалет«Апокризис», «Книжиця в 10 розділах», «Часослов» та «Псавтир слідування»; 1599 р. – «Отпис Клирика Острозького» та «Друга відповідь Клирика Острозького»; 1602 р. – «Часослов»; 1603 р. – «Лямент»; 1606 р. – «Требник» та «Молитвослов»; 1607 р. – «Лікарство на оспальний умисл»; без дати – «Житіє Марії Єгипетської» (Огієнко, 1994, с. 200–201).

Острозький культурно-освітній осередок знаходиться на вістрі особливої популярності у другій половині XVI–першій третині XVII ст. Завдяки його діяльності серед освіченої людності в західноукраїнських землях відбувалося осмислення життя і традицій православної церкви, що сприяло зміцненню православ'я; розвивалася література з ознакою україномовності, зокрема таке її явище, як література полемічна. Саме за підтримки К.-В. Острозького культурно-освітній осередок учених займався редакційною підготовкою до друку канонічного тексту Біблії церковно-слов'янською мовою; майже всі члени осередку займалися чи то викладацькою діяльністю у колегіумі, чи то друкарством. Серед «ученої дружини» Острозького колегіуму зустрічаємо багато імен полемістів, які плідно боролися проти наступу на православну церкву католиків та греко-католиків. Славна когорта перекладачів церковних творів з грецької на церковно-слов'янську мову знаходилася саме тут. Багато хто з них уславився авторською літературною діяльністю (Бондарчук, 2008, с. 54).

Не лише захист православ'я був на меті у діячів Острозького культурно-освітнього осередку. Відбувалася свідомо орієнтація та наслідування високим взірцям європейської освіти та культури. У надрах традицій східного християнства відбувалося в учнів формування гуманістичного світогляду. Цьому сприяв бездоганний рівень викладання; склад викладачів колегіуму був багатонаціональним, що сприяло розвитку у стосунках слухачів толерантності, відсутності ортодоксальності мислення. На ґрунті національної духовної традиції органічно сприймалися європейські цінності. Вихованці Острозького колегіуму відбувалися як визначні особистості: вони були вчителями, письменниками, майстрами друкарської справи, проповідниками, секретарями в державних установах, впливовими релігійними діячами і здійснили значний внесок у справу розвитку освітницького рівня українського суспільства. Це був прояв національного академізму, який так вперто не хотіли помічати супротивники зростання духовності українського народу.

Діяльність Острозького колегіуму маємо розглядати як первістка у великому поході українського народу за власну освіту і культуру. Адже саме у його діяльності постала ідея про роль духовності у розбудові нації. Погоджуємося із думкою О. Зілинського: «Ніколи ще така інтенсивна боротьба не велася в такій драматичній обстановці. Навколо падали матеріальні фортеці, на які можна було досі спирати свою віру в перемогу над обставинами, денаціоналізувалися цілі суспільні верстви, які несли до того часу прапор ідеї, падали разом із тим матеріальні засоби ведення боротьби, зменшувався гурт не вігнутих під натиском сильнішого ворога, але прапор рідної культури, що мав вести націю, підносився над тим гуртом непідкупних оборонців, підтриманий все новими руками. Він плив через час і яснів все новими барвами духовних знайдень» (Зілинський, 1993, с. 280).

Висновки. Острозький колегіум розглядаємо як особливий чинник важливого

етапу становлення української духовності у складній культурно-освітній ситуації в Україні Нового часу. Він є «першою ластівкою» української системи навчальних закладів, які могли б конкурувати із західноєвропейськими, протидіяти католицькій і греко-католицькій експансії, об'єднувати кращих вітчизняних та закордонних діячів науки, культури, православної церкви задля підготовки української національної еліти, здатної вистояти у складних умовах «лютого часу», готувати справжніх практиків для цієї справи - видавців релігійних богослужбових книг, перекладів, діячів полемічної літератури, яка буйно розквітла саме в часи діяльності Острозького колегіуму.

Неперевершеним здобутком Острозького колегіуму був класичний багатонаціональний склад викладачів, що забезпечив високий рівень викладання та сприяв розвитку у студентів колегіуму світогляду Пізнього Ренесансу: толерантності, відсутності ортодоксальності мислення, а це забезпечувало органічність сприйняття європейських цінностей у поєднанні з використанням надбань національної духовної традиції.

Авторами статті були систематизовані опубліковані матеріали, що стосувалися різних аспектів діяльності Острозького колегіуму, здійснений комплексний аналіз цього феномену в українській культурі доби Ренесансу.

Із початком діяльності Острозького колегіуму українська культура здійснила значний крок до частково зорієнтованої на Захід системи освіти, до справжньої аристократичності світосприйняття дійсності, до появи авторської літератури, порівняльного мовознавства, перекладознавства, філософії та теології. Автори статті мали змогу проаналізувати становлення української полемічної літератури, автори творів якої фундувалися навколо Острозького культурно-освітнього осередку, що діяв під патронатом та меценатством князя К.-В. Острозького. Загалом полемічну літературу як явище можна порівняти зі спалахом яскравої блискавки на похмурому тлі повсякдення тогочасного культурного і політичного життя на українських теренах.

Острозький навчальний заклад вищого типу відродився відповідно до Указу Президента України від 12 квітня 1994 року як державний університет «Острозька академія». Через шість років плідної діяльності у галузі підготовки висококваліфікованих фахівців та наукових кадрів в Україні був оприлюднений Указ Президента України від 30 жовтня 2000 року про надання університету «Острозька академія» статусу національного.

У передмові до Острозької Біблії Герасим Смотрицький написав: «Время люто и плача достойно». Ці слова виявилися пророчими і в наш час – час жажливої російської агресії проти України. Спадщина славнозвісного Острозького колегіуму переконує нас у тому, що у такі непевні часи для держави слід кинути всі сили на формування національно-державної свідомості. В умовах героїчного опору українського народу російській агресії у сьогоднішні часи слід використовувати неоціненний досвід Острозького колегіуму у формуванні духовної особистості та виховання патріотизму. Ця теза стверджує актуальність проблеми дослідження і необхідності її подальшого наукового студіювання.

Бібліографічний список

- Бондарчук Я.В., 2008. Боротьба К.-В. Острозького з Берестейською унією 1596 року. *Наукові записки. Серія «Філософія». Матеріали науково-практичної конференції «Віра і розум в історії слов'янської філософії (до 430-річчя з дня народження М. Смотрицького)»*. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія».
- Бондарчук Я.В., 2014. *Історія Острозької академії: навчальний посібник*. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія».

- Грушевський М.С., 1996. Історія України-Русі: у 11 т. 12 кн. Т.6. К.: Наукова думка.
- Запаско Я., 2000. Початки українського друкарства. Львів: Центр Європи.
- Зілинський О., 1993. Духова генеза першого українського Відродження. *Європейське відродження та українська література XIV–XVIII ст.: збірник наукових прац.* К.: Наукова думка. 1993.
- Ісаєвич Я.Д., 1983. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. Видання друге, перероблене і доповнене. Львів: Вища школа.
- Кралуєк П.М., Торконяк Р. (о. Рафаїл), Пасічник І.Д., 2006. Острозька Біблія в контексті української та європейської культур. Острог: Острозька академія.
- Мицько І.З., 1990. Острозька слов'яно-грецько-латинська академія (1576–1636). К.: Наукова думка.
- Микитась Василь, 1994. Давньоукраїнські студенти і професори. К.: Абрис.
- Митрополит Іларіон, 1992. Князь Костянтин Острозький і його культурна праця. Історична монографія. Луцьк: МП «Світязь».
- Нікольченко Ю.М., Деліман В.В., 2022. Щодо назви і статусу славетного Острозького вишу 1576–1634 років – ««Острозька слов'яно-грецько-латинська школа», «Острозький колегіум, «Острозька академія»: Quod non estin actis? Non est in mundo» (Чого не існує в документах, того не існує взагалі). *Феномен культури постглобалізму: Збірка наукових матеріалів, III Міжнародна наук.-практ. конф. м. Київ, Маріупольський державний університет, 22 листопада 2022 р.* Київ : МДУ.
- Нічик В.М., 1997. Петро Могила в духовній історії України. К.: Український Центр духовної культури.
- Огієнко І.І., 1994. Історія українського друкарства. К.: Либідь.
- Попович М.В., 1998. Нарис історії культури України. К.: «АртЕк».
- Франко І.Я., 1982. Причинок до студій над «Острозькою біблією». *Франко І.Я. Зібрання творів у 50 томах. Том 37.* К.: Наук. Думка.
- Харлампович К., 1897. Острожская православная школа (историко-статистический очерк). URL: <https://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe>
- Центральний державний історичний архів України (м. Львів). URL: <https://tsdial.archives.gov.ua>
- Яковенко Н.М., 1997. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст.: Навч. посібник для учнів гуманіст. гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак. вузів., вчителів. К.: Генеза.

References

- Bondarchuk Ya.V., 2008. Borotba K.-V. Ostrozkoho z Beresteiskoiu uniieiu 1596 roku. Naukovi zapysky. Seriiia «Filosofiiia». Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii «Vira i rozum v istorii slovianskoi filosofii (do 430-richchia z dnia narodzhennia M. Smotrytskoho)». Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia».
- Bondarchuk Ya.V., 2014. Istoriia Ostrozkoii akademii: navchalnyi posibnyk. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia».
- Hrushevskiy M.S., 1996. Istoriia Ukrainy-Rusi: u 11 t. 12 kn. T.6. K.: Naukova dumka.
- Zapasko Ya., 2000. Pochatky ukrainskoho drukarstva. Lviv: Tsentr Yevropy.
- Zilynskiy O., 1993. Dukhova geneza pershoho ukrainskoho Vidrodzhennia. Yevropeiske vidrodzhennia ta ukrainska literatura XIV–XVIII st.: zbirnyk naukovykh prats. K.: Naukova dumka. 1993.
- Isaievych Ya.D., 1983. Pershodrukar Ivan Fedorov i vynyknennia drukarstva na Ukraini. Vydannia druhe, pereroblene i dopovnene. Lviv: Vyscha shkola.

Kraliuk P.M., Torkoniak R. (o. Rafail), Pasichnyk I.D., 2006. Ostrozka Bibliia v konteksti ukrainskoi ta yevropeiskoi kultur. Ostroh: Ostrozka akademiia.

Mytsko I.Z., 1990. Ostrozka sloviano-hretsko-latynska akademiia (1576–1636. K.: Naukova dumka.

Mykytas Vasyl, 1994. Davnoukrainski studenty i profesory. K.: Abrys.

Mytropolyt Ilarion, 1992. Kniaz Kostiantyn Ostrozkyi i yoho kulturna pratsia. Istorychna monohrafiia. Lutsk: MP «Svitiaz».

Nikolchenko Yu.M., Deliman V.V., 2022. Shchodo nazvy i statusu slavetnoho Ostrozkoho vyshu 1576–1634 rokiv – ««Ostrozka sloviano-hretska-latynska shkola», «Ostrozkyi kolehium, «Ostrozka akademiia»: Quod non estin actis? Non est in mundo» (Choho ne isnuie v dokumentakh, toho ne isnuie vazhali). Fenomen kultury posthlobalizmu: Zbirka naukovykh materialiv, III Mizhnarodna nauk.-prakt. konf. m. Kyiv, Mariupolskyi derzhavnyi universytet, 22 lystopada 2022 r. Kyiv : MDU.

Nichyk V.M., 1997. Petro Mohyla v dukhovnii istorii Ukrainy. K.: Ukrainskyi Tsentr dukhovnoi kultury.

Ohienko I.I., 1994. Istoriia ukrainskoho druzarstva. K.: Lybid.

Popovych M.V., 1998. Narys istorii kultury Ukrainy. K.: «ArtEk».

Franko I.Ia., 1982. Prychynok do studii nad «Ostrozkoiu bibliieiu». Franko I.Ia. Zibrannia tvoriv u 50 tomakh. Tom 37. K.: Nauk. Dumka.

Kharlampovych K., 1897. Ostrozhskaia pravoslavnaia shkola (ystoryko-statystycheskyi ocherk). URL: <https://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe>

Tsentrnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (m. Lviv). URL: <https://tsdial.archives.gov.ua>

Yakovenko N.M., 1997. Narys istorii Ukrainy z naidavnishykh chasiv do kintsia XVIII st.: Navch. posibnyk dlia uchniv humanist. himnazii, litseiv, studentiv ist. fak. vuziv., vchyteliv. K.: Heneza.

Стаття надійшла до редакції 01.05.2023.

Y. Nikolchenko, V. Deliman

OSTROZ COLLEGE IN THE DISCOURSE OF MODERN UKRAINIAN CULTURE

The authors of the article investigate the problem of the educational and cultural activities of the Ostroh Collegium – an important center of the national and spiritual progress of Ukraine in the borderlands of the XVI-XVII centuries.

The special attention of the authors is focused on those components of higher education activities that occupy a prominent place in Ukrainian national education and culture. Ostroh Collegium was the first among European institutions of that time to combine two types of culture: Eastern Slavic and Western European. The name of the collegium «Slavic-Greek-Latin» reflected not so much the language of instruction as the general cultural orientation of the university, aimed at combining the achievements of Slavic-Ukrainian spirituality with the cultural achievements of Western Europe.

The high level of teaching and the classical composition of teachers contributed to the development of Renaissance worldview, tolerance, unorthodox thinking in the students of the collegium, which ensured the organic perception of European values in combination with the observance of the national spiritual tradition.

The material presented in the article contributes to the formation of a realistic view of the national spiritual heritage of national and cultural revival in modern Ukraine. This question acquires exceptional importance in the dramatic present day of Russia's military

aggression against Ukraine, because, as an example of the activities of the Ostroh Collegium, the domestic national cultural heritage is an important factor in patriotic education.

Key words: *the history of Ukrainian culture, the city of Ostrog, Prince Konstantin-Vasyl Ostroh, Ostroh Collegium, educational and educational process, Cyrillic printing, national and spiritual education, patriotism.*

УДК 338.4:008]-026.15-044.92(100)
ORCID ID: 0000-0002-8179-7896

Х. В. Плещан

СВІТОВИЙ ДОСВІД ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті досліджено культурологічні аспекти світового досвіду трансформаційних змін розвитку креативних індустрій. Визначено специфіку та креативні інструменти розвитку креативних індустрій у світі. Обґрунтовано особливості культурологічних аспектів дослідження світового досвіду трансформаційних змін розвитку креативних індустрій. Виокремлено основні глобальні тренди і фактори, що впливають на розвиток креативних індустрій. Проаналізовано технологічні інновації та їх вплив на трансформаційні зміни розвитку креативних індустрій. Встановлено відповідність впливу культурних цінностей, традицій та ідентичності на розвиток креативних індустрій. Доведено, що синергетична взаємодія секторів креативних індустрій у кластерних моделях забезпечить досягнення значних результатів у збереженні культурного розмаїття, цінностей, традицій, унікальності, розвитку культурного туризму та креативних індустрій загалом. Досліджено та обґрунтовано можливості й перспективи адаптації кращих практик закордонних країн розвитку секторів креативних індустрій в Україні на сучасному етапі. Наукова новизна характеризується культурологічним аналізом світового досвіду трансформаційних змін розвитку креативних індустрій та можливості їх адаптації в Україні.

Ключові слова: *культура, креативні індустрії, світовий досвід, інновації, людський ресурс, креативні інструменти, креативний простір, кластер, сталий розвиток.*

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-25-78-93

«Єдиною межею наших завтрашніх звершень стануть наші сьогоднішні сумніви» Франклін Рузвельт

Постановка проблеми. Креативні індустрії в сучасному світі відіграють ключову роль у формуванні культурного, економічного і соціального розвитку, що стимулюють інновації, залучення туристів, збагачення культурного спадку та забезпечення конкурентоспроможності. Відповідно важливим драйвером розвитку сучасного суспільства є взаємозв'язок між культурою і креативними індустріями. Ця тема набуває все більшої актуальності в контексті висхідної ролі культури як катализатора та джерела інновацій. Адже культура, як сукупність цінностей, норм, традицій і способів життя, створює основу для розвитку креативності. Беручи за основу кращий світовий досвід підкреслимо, що креативні індустрії є ефективним втіленням креативності, яка

проявляється у створенні творчих продуктів та послуг, що надають суспільству нові ідеї, естетичне задоволення і культурний саморозвиток. Значну роль креативні індустрії відіграють у збереженні культурної спадщини, промоції та відновленні традиційних форм мистецтва, ремесл і культурних практик. Водночас культура створює попит на різноманітні креативні продукти та послуги, формує їх споживацьку цінність і змістовне наповнення. Отже, культурні цінності, тренди та попит визначають напрями розвитку креативних індустрій, спонукають до інновацій, пошуку нових креативних проєктів, ідей і форм самовираження. Щодо ситуації в Україні, то виклики сьогодення відіграють троїсту роль, а саме: *ризик* – знищення українського народу і культури української культурної спадщини, інфраструктури, економіки, державності загалом внаслідок російсько-української війни; *можливості* – формування єдності і незламності українського народу, відновлення коду нації, прискорення процесу диджиталізації української культури, формування і розвиток креативних ініціатив, активізації міжнародної співпраці та ефективної культурної дипломатії, оновлення бренду і відновлення справедливої історії української держави у світі; *перспективи* – інноваційний спектр діяльності секторів креативних індустрій, ефективна міжнародна співпраця та обмін досвідом як драйвер забезпечення конкурентоспроможності України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дає можливість узагальнити, що динаміка сучасних наукових пошуків відзначається широким спектром досліджуваної проблематики. Науково-теоретичну базу дослідження становлять офіційні джерела, праці вітчизняних і закордонних дослідників. Зокрема, основні проблеми та виклики культури у розвитку креативних індустрій у світі висвітлюють М. Мадаршахі, С. Міхель, Дж. Хоукінс, Р. Флоріда; розвиток креативних індустрій в контексті культурологічного дискурсу в Україні розкривають І. Петрова, К. Фарінья; у своїх дослідженнях С. Давимука, М. Проскуріна, М. Скиба, Л. Федулова, А. Холодницька, А. Чмут виокремлюють актуальні тенденції розвитку креативних індустрій в умовах глобалізації, переймаючи кращий закордонний досвід розвитку креативних послуг і продукції, креативного потенціалу, культурних і креативних просторів, синергетичну взаємодію культура-креатив-бізнес-економіка. Автори на прикладах країн аналізують можливість розвитку креативних індустрій в Україні на основі ефективної креативної економіки, високого рівня зайнятості та інновацій; виокремлюють та розкривають розвиток культури через діяльність секторів креативних індустрій у контексті державно-громадського партнерства на основі закордонного досвіду для України Н. Драгомирецька, С. Дружинін, С. Думинська, Р. Жилавська, Ю. Ковальова; акцентують увагу на актуальних проблемах реалізації розвитку креативних індустрій на прикладах закордонного досвіду Н. Гарнхем, І. Дронюк, Ф. Капоне, Л. Лацеретті, С. Парк, Л. Де Пропріс, С. Рудхаус; та інші. Утім світовий досвід трансформаційних змін для розвитку креативних індустрій в Україні крізь призму культурологічних аспектів не було предметом дослідження.

Мета статті. Метою розвідки є висвітлення світового досвіду трансформаційних змін розвитку креативних індустрій крізь призму культурологічних аспектів дослідження та можливості їх адаптації в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сучасні закордонні тенденції розвитку креативних індустрій здійснюються з акцентом на культуру. Оскільки є нескінченним джерелом натхнення та інновацій, відображенням гуманності та естетики, спільної мови і спадщини, фундаментальною частиною світової ідентичності та спільнот; невіддільним елементом сталого розвитку й позитивної суспільної трансформації; свободою вираження поглядів і творчості. Зауважимо, що Радою Європейського Союзу (далі – ЄС) чітко визначено необхідність прискорення трансформаційної сталості, яку культура може забезпечити шляхом підвищення обізнаності, креативності та інновацій. Нагадуючи про важливість включення культурного виміру в усі відповідні сфери, програми та

ініціативи, а також потреби в посиленні синергії і кроскультурної взаємодії (European cultural heritage strategy, 2023). Зокрема, Робочий план ЄС у сфері культури ґрунтується на таких керівних принципах, як: культура, включаючи культурну спадщину, має невід'ємну цінність і сприяє зміцненню європейської ідентичності; культурне та мовне розмаїття є фундаментальним надбанням ЄС; свобода художнього вираження та творчості є основою для людської значущості вирішувати виклики, критично мислити, створювати інновації та винаходи; культурне розмаїття та міжкультурний діалог є важливим інструментом для просування та захисту прав людини; культура важливий драйвер сталого розвитку (Council resolution on the EU, 2022). Відповідно виокремлені пріоритетні напрями ЄС у сфері культури є основою розвитку креативних індустрій, зокрема розширення можливостей культурного та креативного секторів, підвищення культурної участі та ролі культури в суспільстві, вивільнення сили культури, посилення культурного виміру спільного творчого партнерства. Цікавим досвідом та можливістю взаємодії є розширенням траєкторії для культурного і креативного сектору від ЄС, зокрема створення онлайн-платформи для надання інформації про умови праці митців, культурних і креативних фахівців у державах-членах ЄС. Платформа базуватиметься на цінних даних і матеріалах, зібраних у співпраці з соціальними партнерами, представниками креативних секторів також постійне оновлення і врахування різноманітних заходів (European cultural heritage strategy, 2023; European cultural heritage strategy, 2023). Важливо й те, що чітко виокремлені дії для реалізації основних пріоритетів зацентровано на розвитку креативного потенціалу, розширенні можливостей для креативних індустрій крізь призму культури. Впровадження такого досвіду онлайн-платформи забезпечить безперервний обмін інформацією, новаціями, досвідом та сприятиме кроссекторальній взаємодії.

Теоретичні осмислення світового досвіду трансформаційних змін розвитку креативних індустрій з позиції культурологічного підходу дає можливість аналізувати проблематику у тривимірному аспекті, зокрема: як потребу, як вимогу і як рушійну силу інновацій в культурно-креативному просторі, крізь призму людиноцентризму. Загалом, культурологічний підхід у дослідженні світового досвіду формування і розвитку креативних індустрій розглядатимемо як науково-методологічну платформу пізнання культурно-креативного простору, в основі якої людиноцентризм у сприйнятті творчого середовища, успішність культурної активності, саморозвитку і самовизначення у світі культурно-творчих цінностей (Плебан, 2022b). У контексті зазначеного, роль культурологічного підходу у розумінні та аналізі проблематики полягає у декількох векторах дослідження, а саме: розумінні культурного контексту, у якому функціонують креативні індустрії у світі; розкритті сутності креативних індустрій як феномену, що має не тільки економічний, але й соціальний та культурний контекст; осмисленні значення культури, її впливу на суспільство та індивідів; виявленні взаємодії між культурою, мистецтвом, креативом і економікою; з'ясуванні впливу креативності на формування культурних цінностей, традицій та ідентичності суспільств; аналізі світового досвіду розвитку креативних індустрій з позиції культурних процесів і динаміки; виявленні еволюції культурного виробництва, зміни в сприйнятті креативних продуктів та їх вплив на розвиток суспільств. Загалом, культурологічний підхід потребує системного підходу до дослідження, враховуючи різні аспекти та підходи (історичний, соціологічний, психологічний, державний, економічний тощо). Оскільки реалізує можливість здійснювати дослідження світового досвіду розвитку креативних індустрій у багатоаспектному вимірі.

Ретроспективний аналіз дослідження дає можливість виокремити основні хронологічні аспекти розвитку креативних індустрій у світі (Boix&etc., 2016; Cultural Heritage in Action, 2023; Dronyuk&Moiseienko, 2019; Palanivel, 2019; Szakálné&etc., 2023). Зокрема, 18-19 століття – початок індустріальної революції, поява перших

промислових галузей (видавництво, фотографія, друк, дизайн); початок 20 століття – розвиток кінематографа, що сформувало основу діяльності кіностудій і кіноіндустрії; 1920-1930 рр. – розквіт радіоіндустрії, поява перших радіостанцій як платформи нових можливостей для музики, розваг та масової комунікації; 1950-1960 рр. – зародження телебачення та телевізійної індустрії, збільшення кількості телевізійних каналів та програм; 1970-1980 рр. – розвиток комп’ютерної технології та інформаційних технологій, що сприяло розвитку комп’ютерної графіки, дизайну й інтерактивних медіа; 1990-2000 рр. – поява мережі Інтернет, розвиток цифрових медіа, що забезпечило модернізацію інтернет-індустрії, візуального мистецтва, електронної комерції та онлайн-платформ; 2000-2010 рр. – зростання соціальних медіа та мережевої спільноти, розвиток діяльності креаторів, митців, відеохостингів і платформ для спільного споживання контенту; 2010-2020 рр. – розвиток мобільних технологій, застосунків, розширення стрімінгових платформ та цифрових сервісів; 2020-до нині – розвиток цифрових медіа та платформ для розповсюдження контенту (стрімінгові сервіси, застосунки, подкасти, відеоблоги та соціальні медіа), розширення спектра використання віртуальної реальності, штучного інтелекту та розумних технологій, збільшення ролі секторів креативних індустрій, розвиток маркетингу та реклами, використання новаторських підходів до створення контенту та взаємодії з аудиторією, зростання ролі сталого розвитку та екологічної усвідомленості, кроссекторальна взаємодія секторів креативних індустрій. При цьому підкреслимо, що розвиток креативних індустрій у світі є невинним процесом, в основі якого людиноцентризм та відповідність викликам часу відповідно до суспільних, технологічних та культурних змін.

Акцентуючи увагу у дослідженні на культурологічному підході підкреслимо, що мультиплікаційний характер креативних індустрій сприяє розвитку культури, економічному зростанню, формуванню позитивного іміджу країни і залученню міжнародних партнерів. При цьому, забезпечує модернізацію та інноваційну діяльність креативних секторів, вміння адаптуватись до викликів часу і шукати нові джерела ретрансляції культури. Цим самим сприяючи сталому розвитку соціокультурного середовища України (Плецан, 2022b). Наукова рефлексія у напрямі культурологічного підходу дає змогу стверджувати, що значний вплив на функціонування і розвиток креативних індустрій у світі потрібно відвести глобальним трендам та факторам. Оскільки трансформаційні зміни впливають на розвиток креативних індустрій, що постійно вдосконалюються, адаптуються і розвиваються, забезпечуючи нові можливості та відповідаючи на культурні потреби сучасного суспільства (див. табл. 1).

Таблиця 1. Глобальні тренди та фактори, що впливають на розвиток креативних індустрій*

Тренд/фактор	Основні характеристики
<i>Глобалізація та культурний обмін</i>	Зростання міжнародної торгівлі культурними продуктами, культурний обмін та вплив транснаціональних компаній і глобальних медіа на розвиток креативних індустрій.
<i>Економічні умови</i>	Стан економіки та фінансові ресурси, доступність фінансування й інвестиції, підтримка держави для розвитку креативних індустрій.
<i>Законодавче середовище</i>	Нормативно-правове забезпечення авторських прав, інтелектуальної власності, безпеки та якості, усіх правових аспектів у середовищі креативних індустрій.
<i>Зміна споживацьких звичок</i>	Перехід до індивідуальної та унікальної споживчої поведінки, популярність персоналізованих і унікальних продуктів та послуг, створення кроссекторальних проєктів, економіки вражень.
<i>Постійний</i>	Зростання швидкості змін у суспільстві, технологія, інноваціях і

<i>розвиток</i>	культури, що вимагає постійного оновлення та адаптації в секторах креативних індустрій.
<i>Демократизація творчості</i>	Розширення доступу до засобів виробництва та поширення культурно-креативного вираження через соціальні медіа, платформ для самовираження і співпраці між користувачами.
<i>Людські ресурси</i>	Наявність конкурентоздатних фахівців, що зберігають, створюють і популяризують культурно-креативне розмаїття.
<i>Освіта</i>	Освітні програми, інноваційне навчання спрямоване на формування і розвиток Hard, Soft, Digital і Meta-skills.
<i>Технологічні інновації</i>	Використання цифрових технологій, штучного інтелекту, доповненої та віртуальної реальності у створенні й поширенні культурно-креативних продуктів.
<i>Соціальні й культурні зміни</i>	Зміни уявлень про культуру та творчість, взаємодія креативних індустрій з іншими галузями, розвиток різноманітних культурних ідентичностей.
<i>Екологічна сталість</i>	Збільшення усвідомленості про екологічні питання, використання екологічно-орієнтованих підходів та відновлювальних матеріалів і енергії у виробництві та розповсюдженні культурно-креативних продуктів.
<i>Культурний контекст</i>	Культурні традиції, цінності суспільства, популярність та підтримка культурно-креативних продуктів і подій.
<i>Культурна політика</i>	Забезпечення вектора збереження і розвитку культурних надбань, творів і цінностей для майбутніх поколінь.

**сформовано автором на основі аналізу джерел (Драгомирецька&ін., 2019; Плецан, 2021a; Скиба, 2016; Стан культури та креативних індустрій під час війни, 2022; Plecsan&etc., 2021d; Culture and creative sectors in the European Union, 2023; European Cultural and Creative Industries Alliance, 2023)*

Виходячи з узагальненого поняття тенденцій в сучасному світі, де технологічний прогрес стрімко розвивається підкреслимо, що креативні індустрії є одним із найбільш динамічних та інноваційних секторів. Як показує аналіз кращих світових практик, застосування новітніх технологій у креативних індустріях має значний вплив на їх трансформацію та відкриває безліч нових можливостей. Доповненням вищезазначеного, як підтвердження тісного взаємозв'язку інновацій і діяльності креативних індустрій для розвитку країни, звернемось до результатів дослідження Global Competitiveness Report (UN Creative economy report, 2019). Зокрема, за результатами дослідження сформовано відповідний рейтинг країн, виокремимо перші три, а саме Великобританія (індекс конкурентоспроможності – 81,2 %, інноваційна здатність – 78, 2%), Японія (82,3 %, 78, 3%), Іспанія (75,2 %, 64,3%). Згідно з даними, формування індексу конкурентоспроможності безпосередньо залежить від показника інноваційності, тобто ефективній діяльності креативних індустрій. Науковий дискурс розширюється навколо питань можливостей реалізації інноваційності і креативності, що яскраво прослідковується у створенні й розвитку креативних просторів у світовій спільноті. Актуалізується платформа культурної, технологічної і креативної взаємодії, що відзначається унікальними особливостями, сприяє розвитку інновацій в сектори креативних індустрій, свідчить про розмаїття та розвиток креативних ініціатив і культури, створюють сприятливі умови для розвитку талантів, співпраці між професіоналами та стимулює креативний розвиток митців. Цікаві приклади для України та можливості їх адаптації проаналізовано у таблиці 2

Таблиця 2. Аналіз успішних креативних просторів у світі*

Креативни	Місцезнаходже	Основні характеристики
------------------	----------------------	-------------------------------

й простір	ння	
<i>Living Lab</i>	Сан-Франциско, США	Район, що є центром для технологічних інновацій, де розташовано великі технологічні компанії та стартапи.
<i>Sydney Cultural Incubator</i>	Сідней, Австралія	Культурний центр, де працюють художники, дизайнери, майстри ремесл та інші творчі фахівці.
<i>The Manchester Factory</i>	Лондон, Велика Британія	Сучасний культурний центр з креативними приміщеннями, що об'єднує театри, студії, коворкінги, концерти та резидентські програми для митців і креативних фахівців.
<i>Matadero Madrid</i>	Мадрид, Іспанія	Культурно-мистецький центр, культурний простір, що об'єднує креативні сектори літератури, відеомистецтва, дизайну, моди, кіно, живе мистецтво, радіо, музики, експериментальні мистецькі проєкти.
<i>Berlin Factory</i>	Берлін, Німеччина	Інноваційний культурний центр, симбіоз креативного простору і цифрової платформи, лабораторії інновацій і подій, що об'єднує технологію, політику, мистецтво та науку.
<i>Melbourne</i>	Мельбурн, Австралія	Місто як екосистема з офіційною стратегією зі збереження біорізноманіття та екологічного розвитку, а також квартали креативних індустрій, де розташовані дизайнерські студії, галереї, рекламні агентства, коворкінги.
<i>Stockholm Innovation Lab</i>	Стокгольм, Швеція	Інноваційний простір – центр культурного та технологічного розвитку, де поєднуються житлові простори, креативні студії, простір для роботи та соціальні майданчики.
<i>Cyberport</i>	Токіо, Японія	Інноваційний район в якому розташовані технологічні стартапи, дослідницькі центри та високотехнологічні компанії.
<i>798 Art zone</i>	Пекін, Китай	Фабрику перетворено на художню галерею і культурний комплекс, де працюють художники, фотографи, дизайнери та інші креативні фахівці.
<i>Tel Aviv Creative Center</i>	Тель-Авів, Ізраїль	Креативний простір відомий своїм значним впливом на розвиток культури, де проводяться різноманітні майстер-класи, навчальні програми та культурно-мистецькі заходи. Об'єднує художників, дизайнерів, програмістів, креаторів та новаторів.
<i>De Hallen Amsterdam</i>	Амстердам, Нідерланди	Простір для культури та бізнесу, моди, мистецтва і ремесл

**сформовано автором на основі аналізу джерел (Креативні простори: світовий досвід, 2021; Плецан, 2021с; Скиба, 2016; Creative Hubs, 2023; The Global Creativity Index, 2015, Pletsan&etc., 2021d)*

Своєю чергу зазначимо, що Україна, переймаючи кращий світовий досвід, постійно розширює спектр креативних просторів. Це не лише створення робочих місць, це формування платформи для спілкування митців, обміну культурним досвідом, творчого розвитку, інновацій, освітніх лекцій, синергії культурних проєктів та генерації

креативних ідей. Водночас цікавим для українських митців та креативних підприємців також є розвиток культурно-креативного середовища, об'єднуючи зусилля у створенні, виробництві, поширенні та промоції культурних послуг і товарів шляхом створення кластерів. Нині найбільші креативні кластери розташовані в центральній частині великих міст світу. До основних характеристик цих кластерів віднесемо культурні і національні особливості, розмаїття культурної спадщини, культурні надбання і можливості креативного розвитку (Плецан, 2021с). Зауважимо, що для врегулювання і сприяння формування і розвитку креативних індустрій та їх кластеризації у 2007 році прийнято The European Cluster Memorandum (чітке регулювання діяльності кластерів); у 2008 році сформовано Комісію з питань європейської кластерної політики. При цьому, пріоритетну роль у розбудові креативних індустрій відводять реалізації програми підтримки європейського культурного та креативного сектору «Creative Europe». Аналіз науково-практичної літератури дає можливість виокремити такі кращі закордонні практики у створенні креативних кластерів, як це наведено у таблиці 3.

Таблиця 3. Кращі закордонні практики креативних кластерів*

Креативний кластер	Країна	Місто/регіон	Креативні сектори
Внутрішній Лондон (<i>Inner London</i>)	Велика Британія	Лондон	Медіа, реклама, відеоігри, кіно, музика, дизайн, музеї, театри, сучасне мистецтво, мода, видавнича справа, TV та радіомовлення, ремесла
Берлінський креативний кластер (<i>Berlin</i>)	Німеччина	Берлін	Медіа, музика, кіно, TV та радіомовлення, ремесла, модельний дизайн, IT, сучасне мистецтво, видавнича справа, мода, проєктний простір (<i>project-spaces</i>)
Цольферайн (<i>Zollverein</i>)	Німеччина	Рурська обл.	Дизайн, культурна спадщина, музика, видавництво, сучасне мистецтво, мода, театри, музеї. Об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.
Барселона (<i>Barcelona</i>)	Іспанія	Каталонія	Архітектура, кіно, реклама, відеоігри, література, мода, дизайн, IT
Trans European Hall	Швеція	Лунд	Кластерна мережа, що об'єднує мистецтво, культура, креативні індустрії та соціальний активізм
CreativeClusters	Велика Британія	Ліверпуль, Манчестер, Шеффілд	Сучасне мистецтво, дизайн, музика, мода, ремесла, медіа
Кремнієва Долина (<i>Silicon Valley</i>)	США	Каліфорнія	Технології, IT, інновації, стартапи
Design District Helsinki	Фінляндія	Гельсінкі	Дизайн, музеї, технології, IT, інновації, стартапи
Greenwich village	США	Нью-Йорк	Сучасне мистецтво, дизайн, музика, мода, ремесла, медіа, театр,
Креативний кластер Токіо	Японія	Токіо	Мода, дизайн, архітектура, IT, медіа

*сформовано автором на основі аналізу джерел (Драгомирецька&etc., 2019; Плецан, 2021с; Скиба, 2016; Cultural Heritage in Action, 2023; Dronyuk&Moiseienko, 2019; Zhou&etc., 2020)

З даних таблиці резюмуємо, що такі країни як США, Велика Британія, Австралія, Канада, Данія, Китай, Німеччина Швеція, Японія, Іспанія, Фінляндія формують платформу розвитку креативних індустрій, де в основі людиноцентризм, культура і мистецтво, інноваційні технології. Найуспішніший з кластерів «Внутрішній Лондон» є яскравим прикладом синергетичної взаємодії креативних талантів, креативних підприємств та розвитку культурного туризму. На підтвердження зазначено, підкреслимо що особливість культури Великобританії, її різностороннє креативне вираження і наповнення, високий рівень моральних і духовних цінностей сприяють розвитку креативних індустрій, а також забезпечують конкурентоспроможність. Адже Велика Британія входить у десятку країн за кількістю працівників, залучених у креативних індустріях (Leung, 2019). Важливо й те, що креативні індустрії ефективно взаємодіють з державними інституціями, забезпечуючи успіх розвитку та генерування доходу у Великій Британії, що забезпечує економічний резонанс на основі симбіозу культури, креативу і їх комерціалізації. Водночас підкреслимо, що креативний кластер Trans Europe Halles є загальноєвропейською мережею незалежних культурних центрів та входить до однієї з експертних груп Європейської комісії. Ініційована громадянами та митцями і заснована й 1983 році як представник 127 багатопрофільних культурно-мистецьких центрів та інших культурних організацій по всій Європі, що розташовані в будівлях промислової спадщини, а напрями діяльності є різними з точки зору географічного положення, розміру, джерел натхнення, моделей фінансування, культурно-мистецьких практик і проєктів (Official site, 2023). Місія Trans Europe Halles полягає у сприянні сталого розвитку недержавних культурних і креативних організацій, що сприяє міжнародній співпраці, надає можливості для навчання та обміну, забезпечує застосуванню впливу та цінності мистецтва і культури. Це передбачає рівне, вільне та інклюзивне суспільство, де культура, мистецтво і креатив мають трансформаційну силу (Official site, 2023). У контексті розгляду зазначимо, що з 2010 року до Мережі доєдналися і українські культурні центри, а саме: Центр сучасної культури у Дніпрі, Ізоляція, Jam Factory Art Center, Арт-завод Платформа, переймаючи досвід кращих закордонних практик розвитку креативних індустрій. Загалом креативні кластери, хаби, простори, мережі та асоціації притягують талановитих фахівців, інвестиції та формують симбіоз культура – мистецтво – креатив для розвитку креативних індустрій реалізуючи амбітні креативні проєкти та ініціативи. Висвітлені приклади кращих практик діяльності креативних кластерів у світі можуть бути основою для розвитку креативних індустрій в Україні.

Так, нові виклики сьогодення потребують нестандартних рішень. Зокрема, у дослідженні Global Creativity Index 2015 стверджено три основні пріоритети – «3Ts» (талант, технологія та толерантність), що формують нову модель креативних індустрій і тісно пов'язані з глобальним економічним розвитком. У дослідженні Martin Prosperity Institute класифікують 139 націй за кожним із показників, а також їх загальний показник. Цікаво, що відповідно до цього дослідження у топ-5 Global Creativity Index увійшли такі країни, як: Австралія (0.970), США (0.950), Нова Зеландія (0.949), Канада (0.920), Данія (0.917) та Фінляндія (0.917) (Global Creativity Index, 2015; Official site Culture&Creativity, 2015). Водночас проаналізуємо технологічні інновації та їх вплив на трансформацію креативних індустрій, що використовуються у таких країнах як: США, Данії, Китаї, Німеччині, Великій Британії, Швеції, Японії, Нідерландах, Австралії, Японії, Італії, Туреччині, Канаді та інших. Одним із основних напрямів технологічних інновацій є використання штучного, що сприяє автоматизації діяльності, розширює межі творчості та забезпечує персоналізований підхід до споживачів (напр., створення

графічних композицій та візуалізацій). Доцільно також виокремити успішне використання у секторах креативних індустрій доповненої реальності (AR) та віртуальної реальності (VR), що змінюють спосіб сприйняття культурних продуктів, сприяють створенню унікальних віртуальних середовищ, де користувачі мають можливість взаємодіяти з мистецтвом, дизайном, музикою та іншими креативними проявами (напр., виставки мистецтва можуть бути перетворені на цифрові простори, де відвідувачі матимуть можливість досліджувати та взаємодіяти зі створеними творами). До технологічних інновацій, що активно застосовується у секторах креативних індустрій віднесемо і такі як інтернет речей (IoT), машинне навчання та аналіз даних, цифрову дистрибуцію, digital-платформи, цифрові медіа, digital-інструменти (хмарні технології, QR-код, blockchain, scrum-технології, 3D скульптинг, Quik, Bring your own device, BYOD, Near Field Communication, NFC, AppStore, Google Play Market, Amazon, Appstore, Opera, Mobile Store, GogolFest_LSD), соціальні мережі, YouTube-канали, Telegram-канал, подкасти, застосунки, сайти тощо (Dronyuk&Moiseienko, 2019; European cultural heritage strategy, 2023; Madarshahi, 2023; Massi&etc., 2020). Як показує аналіз, технологічні інновації сприяють розвитку секторів креативних індустрій, розширюючи можливості творчості і кроскультурної взаємодії, популяризації культурного розмаїття, змінення способів творення, споживання і поширення культурних продуктів, розширення аудиторії. Водночас створюють нові виклики та можливості для митців, креаторів і творчих особистостей, вимагаючи постійного вдосконалення та адаптації до швидкозмінного цифрового середовища.

Проведені культурологічні дослідження дають можливість високо оцінити потенціал креативних індустрій у Європейському Союзі, основною характеристикою яких є кількісні і якісні зміни. Моделі розміщення креативних індустрій в різних країнах відрізняються між собою. До прикладу, у Франції існує значна концентрація креативної зайнятості навколо міста Париж, а решта представлена в поодинокому варіанті; в Іспанії діяльність креативних індустрій зосереджена навколо Мадриду і Барселони; просторова структура креативних індустрій в Британії зосереджена навколо Манчестера, Лідса, Глазго, Лондона; в Італії концентрація креативної зайнятості характеризується з трьох основних полюсів: Мілана, Риму та Турину (Voix&etc., 2016). Аналізуючи світовий досвід зацентруємо, що креативні індустрії з символічною базою знань мають вирішальне значення для регіональної стійкості, а регіональна синергія значно впливає на довгострокову здатність інноваційних систем розвиватися. Відповідно виділяючи три виміри, які діють в інноваційних системах такі як: географія, технології, організація, можна стверджувати про локальний рівень інноваційних систем синергії креативних інструментів діяльності секторів креативних індустрій. Таким чином, у випадку креативних індустрій із символічною базою знань найбільша частина синергії генерується на місцевому рівні (Szakálné&etc., 2023). Зростання кількості креативних підприємств та кількості працівників у креативних індустріях свідчить про зростання значення креативних секторів завдяки розвитку культурного різноманіття, комунікації та глобалізму (Dronyuk&Moiseienko, 2019). Отже, важливість розвитку креативних індустрій як на регіональному, так і на державному рівнях не викликає сумнів і підтверджує унікальність культури. Важливо й те, що креативні інструменти розвитку секторів мають бути адаптовані до місцевого контексту.

Узагальнюючи аналіз закордонного досвіду доцільно сформулювати основні інструменти розвитку креативних індустрій, а саме: інноваційні лабораторії, освіта та навчання у сфері креативних індустрій, кластерні ініціативи, креативні простори, культурний обмін досвідом, технологічний прогрес, гранти та стипендії, стартапи, міжнародні фестивалі та культурні події, культурні обмінні програми тощо. У підтвердження думок звернемось до звіту дослідження KEA European Affairs на запит Комітету Європейського Парламенту з питань культури та освіти «Культура та креативні

сектори в Європейському Союзі». У звіті виокремлено пріоритетні напрями розвитку креативних індустрій Європейського Союзу до 2030 року, зокрема: цифровізація та інновації в умовах глобалізації, культурне розмаїття, різноманітність, інклюзивність, стійкість підприємств і організацій, ринок праці у сфері креативних індустрій та культури, роль мистецтва та культури в європейських демократіях, охорона й збереження культурної спадщини (Culture and creative sectors in the European Union, 2023; Dronyuk&Moiseienko, 2019). Важелем розвитку креативних індустрій визначено законодавчу базу для ефективної діяльності установ культури і мистецтва.

Відзначаючи результати культурологічних рефлексій, виокремимо основні напрями закордонного досвіду збереження і розвитку культури за допомогою діяльності креативних індустрій. Сюди віднесемо, законодавчі і нормативно-правові ініціативи для ефективної діяльності креативних секторів; формування за методологією кластеризації мережі розвитку креативних індустрій; фінансова підтримка музичних проєктів, організація фестивалів різних напрямів та концертів, сприяння співпраці; створення й розвиток кіностудій, надання фінансової підтримки діяльності, проведення кінофестивалів та конкурсів; організація літературних конкурсів і фестивалів, видавництв та літературних агентств для підтримки письменників; створення і підтримка модних просторів, дизайнерських студій та шкіл, організація модних показів і ярмарок; збереження, відтворення та промоція культурної спадщини; фінансова та експертна підтримка культурно-мистецьких проєктів, створення мистецьких центрів та галерей, проведення виставок і резиденцій; створення кулінарних центрів, продовження і відтворення автентичних рецептів і культурних звичаїв; розвиток інфраструктури, організація культурних маршрутів, створення інтерактивних музеїв, виставкових просторів і центрів, створення ігрових середовищ та віртуальних реальностей для залучення аудиторії; підтримка стартапів в мистецтві і культурі, реалізація креативних ініціатив та підтримка молодих талантів, митців і креативних професіоналів тощо. Відповідно пріоритетні напрями сформуємо в кейс успішного розвитку креативних індустрій в Україні на основі закордонного досвіду, що включає такі складові, як це зображено на рисунку 1.

Рис.1. Кейс

успішного розвитку креативних індустрій в Україні на основі закордонного досвіду (сформовано автором)

Як результат, актуалізується платформа розвитку креативних індустрій.

Розглянемо більш детально. Зокрема, *застосування кластерного підходу* до розвитку креативних індустрій, що сприятиме синергетичному ефекту та кроссекторальній взаємодії; *залучення інвестицій*, зокрема залучення приватних інвестицій у креативні проекти, створення спеціальних фондів, програм та стратегій для підтримки креативних ініціатив і стартапів; *формування культурно-креативної інфраструктури*, а саме створення і підтримка креативних просторів (культурні центри, коворкінги, митецькі галереї, майданчики для проведення культурних подій), що забезпечить сприятливе середовище для зустрічей, культурного обміну, генерування креативних ініціатив, співпраці та інновацій; *розвиток освітньої траєкторії*, що забезпечить формування спеціалізованих освітніх програм та курсів у вищих навчальних закладах для підготовки фахівців для креативних індустрій, а також стажування і міжнародні обміни для професійного розвитку та формування актуальних компетенцій у секторах креативних індустрій; *підтримка та просування креативних підприємств*, на основі кращих закордонних практик надавати фінансову, консультативну та маркетингову підтримку, промоцію (створення спеціальних грантових програм, інвестиційних фондів, лояльних кредитних програм для підтримки креативних підприємств); *стимулювання інновацій та досліджень*, а саме створення інноваційних лабораторій, спільних проектів досліджень нових технологій в середовищі креативних індустрій, впровадження диджиталізації, можливості створення і реалізації інноваційних продуктів та послуг; *залучення громадності та підтримка культурного споживання*, реалізувати закордонний досвід залучення громадності до культурного життя і підтримки креативних індустрій через організацію культурних заходів, фестивалів, ярмарок, виставок, концертів тощо; *ефективна державна підтримка*, створення спеціальних програм, законодавчих актів та політичних ініціатив для розвитку креативних індустрій, розробка і реалізації стратегії розвитку креативних індустрій в Україні; *залучення міжнародних експертів та консультантів*, що забезпечить впровадження кращих практик, нових ідей та підходів розвитку секторів креативних індустрій в Україні. Шлях до успіху і розвитку креативних індустрій в Україні полягає у поєднанні виокремлених складових та впровадженні кращих практик закордонного досвіду, адаптувавши для потреб і особливостей українського контексту. Це сприятиме створенню стійкого та конкурентоспроможного сектору креативних індустрій, що забезпечить культурний, соціальний та економічний розвиток, розкриття культурного розмаїття та підвищення привабливості України у світовій спільноті.

Резюмуючи, ствердимо що пріоритетні напрями розвитку креативних індустрій в Україні у повоєнній відбудові і починаючи вже нині. Україна є країною зі значним потенціалом в сфері креативних індустрій. Так, культурна спадщина, історія, пам'ятки архітектури, митці, та креативні професіонали створюють унікальну платформу розвитку креативних індустрій, адаптуючи кращий світовий досвід. Культурні трансформації стимулюють залучення фахівців, експертів та громадності, сприяння освітнім та культурним ініціативам, підтримка креативних підприємства, розвиток кластеризації креативних секторів, підтримка й сприяння держави, залучення інвестицій, забезпечення належного правового і фінансового середовища, формування культурно-креативної інфраструктури та сприяння міжнародній співпраці – це лише кілька ключових напрямів розвитку креативних індустрій в Україні на основі закордонного досвіду. Основний виклик сьогодення – вистояти і перемогти! Беручи до уваги ці пріоритети, ініціативи та кращі світові практики, Україна зможе сформувати сприятливі умови для відновлення секторів креативних індустрій нині і після Перемоги, що підсилить культурну ідентичність країни, стимулюючи творчість, креативні ініціативи, інновації та культурний розвиток з метою створення стійкої та процвітаючої креативної екосистеми в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, культурологічні аспекти дослідження забезпечили системний підхід до аналізу проблематики у багатоаспектному

вимірі. Підкреслено, що дослідження світового досвіду трансформаційних змін розвитку креативних індустрій з позиції культурологічного підходу забезпечило можливість аналізу у тривимірному аспекті, зокрема: як потреби, як вимоги і як рушійної сили інновацій в культурно-креативному просторі. Обґрунтовано, що розвиток креативних індустрій у світі є постійним процесом, який базується на принципі людиноцентризму і адаптації до суспільних, технологічних та культурних змін, що відповідають викликам часу. Дослідження показало, що значний вплив на функціонування і розвиток креативних індустрій у світі потрібно відвести глобальним трендам та факторам. Оскільки трансформаційні зміни впливають на розвиток креативних індустрій, що постійно вдосконалюються, адаптуються і розвиваються, забезпечуючи нові можливості та відповідаючи на культурні потреби сучасного суспільства.

На основі аналізу доцільно сформулювати напрями стратегії розвитку креативних індустрій у світі, зокрема: *створення сприятливого середовища; інвестиції в дослідження та розвиток нових технологій і інновацій в креативних індустріях; створення освітніх траєкторій та підтримка освіти в сфері креативних індустрій*, що сприятиме залученню і збереженню талановитих працівників, а також інноваційному потенціалу; *збереження, презентація та промоція культурної спадщини; забезпечення ефективного захисту авторських прав*, що сприятиме створенню стимулів для творчих працівників та підприємців у креативних сферах; *стимулювання і підтримка творчого підприємництва*, ефективна взаємодія між державними інституціями та креативним бізнесом, спільнотами; *залучення творчої молоді; ефективна грантова система; цифрова трансформація*: впровадження цифрових рішень та інноваційних технологій, що забезпечить модернізацію процесів творчого виробництва, поширення і споживання креативних продуктів; *крос-секторальна взаємодія*, що забезпечить створення новаторських проєктів і продуктів, появу креативних ініціатив і зростання креативного потенціалу; *створення кластерів та інноваційних екосистем; створення інфраструктури та підтримка мистецьких і культурних центрів; підтримка соціальної відповідальності та сталого розвитку в креативних індустріях*, шляхом впровадження екологічно чистих практик, соціального підприємництва та розвитку інклюзивних ініціатив; *моніторинг та дослідження*, що забезпечить систематичний моніторинг і аналіз реалій і перспектив розвитку креативних індустрій; *співпраця та культурний обмін між країнами*, що сприятиме розвитку нових ідей і перспектив, розширенню аудиторії для творчих продуктів та ствердженню глобального впливу креативних індустрій. Резюмуючи підкреслимо, розвиток креативних індустрій безпосередньо залежить від ефективних програм і стратегій, що допоможуть забезпечити стале зростання та інновації в креативних індустріях, стимулюючи креативний потенціал. Проведене дослідження стане основою майбутніх досліджень формування стратегій і програм для розвитку креативних індустрій в Україні.

Бібліографічний список

- Драгомирецька Н. М., Дружинін С. С., Жилавська Р. П. & Ковальова Ю. В. (2019). Сучасний сталий розвиток в сфері культури: зарубіжний досвід для України: монографія./за заг. ред. д. держ. упр., професора НМ Драгомирецької. *Одеса: ОРІДУ НАДУ*. 238.
- Креативні простори: світовий досвід. (2021, 1 листопада). *Офіційний сайт LEMstation*. URL: <http://lemstation.com/blog>. (дата звернення 15.03.2023).
- Плецан Х. В. (2022a). Актуальні проблеми дослідження розвитку креативних індустрій (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): культурологічний аспект. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Розділ II. Проблеми і суперечності сучасного культурного процесу*. Вип.

- 40-41. С. 22-36. URL:<https://kulturologiya.rv.ua> (дата звернення 15.03.2023).
- Плецан Х. В. (2022b). Культурологічний підхід до формування і еволюції креативних індустрій в Україні. *Питання культурології*, (40), 254–265. URL: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.40.2022.269383> (дата звернення 15.03.2023).
- Плецан Х. В. (2021c). Теоретико-методологічні основи формування і розвитку креативних кластерів в Україні: культурологічний підхід. *Науковий Вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І.К. Карпенка-Карого*. Вип. 29. С. 98-108. URL: <http://nv.knutkt.edu.ua/article/view/248792> (дата звернення 14.04.2023)
- Скиба М. (2016). Креативна економіка в Європі: 5 кроків для злету. Українська правда. Культура. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/03/21/209710/> (дата звернення 15.03.2023).
- Стан культури та креативних індустрій під час війни – результати дослідження. (2022). *Громадський Простір*: веб-сайт. 15.08.2022. URL: <https://www.prostir.ua/?news=stan-kultury-ta-kreatyvnyh-industrij-pid-chas-vijny-rezultaty-doslidzhennya> (дата звернення 15.03.2023).
- Voix R., Capone F., De Propriis L., Lazzeretti L., & Sanchez D. (2016). Comparing creative industries in Europe. *European Urban and Regional Studies*. 23(4), 935-940.
- Council resolution on the EU work plan for culture 2023-2026 (2022/C466/01). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN> (дата звернення 14.04.2023)
- Creative Hubs: Understanding the New Economy. URL: www.britishcouncil.org/creativeeconomy. (дата звернення 16.04.2023)
- Cultural Heritage in Action <https://culturalheritageinaction.eu/event/project-clinic-greening-cities-and-regions-through-cultural-heritage-and-community-involvement/> (дата звернення 14.04.2023)
- Culture and creative sectors in the European Union. Policy Department for Structural and Cohesion Policies Directorate-General for Internal Policies. URL: https://keanet.eu/wp-content/uploads/IPOL_STU2019629203_EN.pdf (дата звернення 14.04.2023)
- Dronyuk I., & Moiseienko I. (2019). Analysis of creative industries activities in European union countries. *Procedia Computer Science*. 160, 479-484.
- European Cultural and Creative Industries Alliance: official site. URL: <http://www.eccia.eu/index.php?id=5> (дата звернення 14.04.2023)
- European cultural heritage strategy for the 21st century. URL: <http://www.patrimoniocultural.gov.pt/static/data/noticias/strategy21.pdf>. (дата звернення 10.04.2023)
- Leung G. L. (2019). Innovative and Creative Industries in Hong Kong: A Global City in China and Asia. *Routledge*.
- Madarshahi M. (2021). The role of digital economy in advancing creative industries. Creativity 2030 seminar. URL: <http://city.cri.cn/20210507/633e86e4-7cc0-92c5-a18c-439c6dec1d4b.html> (дата звернення 15.03.2023).
- Massi M., Vecco M. & Yi Lin. (2020). Digital Transformation in the Cultural and Creative Industries: Production. *Consumption and Entrepreneurship in the Digital and Sharing Economy*. Taylor&Francis Ltd. 276 p.
- Palanivel Th. (2019). How cultural and creative industries can power human development in the 21st Century. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/how-cultural-and-creative-industries-can-power-human-development-21st-century> (дата звернення 14.03.2023).
- Pletsan K., Kozlovskiy Y., Tkachenko T., Dmitrenko G, Verezhomska I, Irtyshcheva I. (2021d) Creative industries in the socio-cultural space. *Journal of Interdisciplinary Research*. № 11/02/XXII. (vol. 11, issue 2, special issue XXII.), Vol. 29. p. 124-128. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110222/papers/A_22.pdf (дата звернення 15.03.2023).
- Szakálné Kanó I., Vas Z., & Klasová S. (2023). Emerging synergies in innovation systems: Creative industries in Central Europe. *Journal of the Knowledge Economy*. 14(1), 450-471.

- The Global Creativity Index 2015. (2015). Martin Prosperity Institute. URL: <https://ec.europa.eu/futurium/en/content/global-creativity-index-2015-most-creative-countries.html> (дата звернення 14.04.2023)
- Top-25 countries on the global creativity index. (2015). Culture&Creativity: official site. URL: <https://www.culturepartnership.eu/en/article/global-creativity-index-2015> (дата звернення 14.04.2023)
- Trans Europe Halles: official site. URL: <https://encc.eu/about/partners/trans-europe-halles> (дата звернення 14.04.2023)
- UN Creative economy report «Creative Economy Outlook: Trends in international trade in creative industries». (2019). URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ditcted2018d3_en.pdf (дата звернення 14.04.2023)
- Zhou J., J. Li Jiao, Qiu H., Liu Z. (2020). The more funding the better? The moderating role of knowledge stock on the effects of different government-funded research projects on firm innovation in Chinese cultural and creative industries. *Technovation*. 92–93.

References

- Drahomyretska N. M., Druzhynin C. S., Zhylavska R. P. & Kovalova Yu. V. (2019). Suchasnyi stalyi rozvytok v sferi kultury: zarubizhnyi dosvid dlia Ukrainy: monohrafiia./za zah. red. d. derzh. upr., profesora NM Drahomyretskoi. Odesa: ORIDU NADU. 238. (in Ukrainian).
- Kreatyvni prostory: svitovyi dosvid. (2021, 1 lystopada). Ofitsiinyi sait LEMstation. URL: <http://lemstation.com/blog>. [in Ukrainian].
- Pletsan Kh. V. (2022a). Aktualni problemy doslidzhennia rozvytku kreatyvnykh industrii (kinets KhKh – pochatok KhKhI st.): kulturolohichniy aspekt. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. Rozdil II. Problemy i superechnosti suchasnoho kulturnoho protsesu. Vyp. 40-41. C. 22-36.* URL: <https://kulturologiya.rv.ua/> [in Ukrainian].
- Pletsan Kh. V. (2022b). Kulturolohichniy pidkhid do formuvannia i evoliutsii kreatyvnykh industrii v Ukraini. *Pytannia kulturolohii*, (40), 254–265. URL: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.40.2022.269383> [in English].
- Pletsan Kh. V. (2021c). Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia i rozvytku kreatyvnykh klasteriv v Ukraini: kulturolohichniy pidkhid. «Naukovyi Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu teatru, kino i telebachennia im. I.K. Karpenka-Karoho». *Vyp. 29. C. 98-108.* URL: <http://nv.knutkt.edu.ua/article/view/248792> [in Ukrainian].
- Skyba M. (2016). Kreatyvna ekonomika v Yevropi: 5 krokiv dlia zletu. *Ukrainska pravda. Kultura.* URL: <https://life.ppravda.com.ua/culture/2016/03/21/209710/> [in Ukrainian].
- Stan kultury ta kreatyvnykh industriy pid chas viyny – rezultaty doslidzhennia. *Hromadskyi Prostir: veb-sait.* 15.08.2022. URL: <https://www.prostir.ua/?news=stan-kultury-ta-kreatyvnyh-industrij-pid-chas-vijny-rezultaty-doslidzhennya>. [in Ukrainian].
- Boix R., Capone F., De Propriis L., Lazzeretti L., & Sanchez D (2016). Comparing creative industries in Europe. *European Urban and Regional Studies*. 23(4), 935-940. [in English].
- Council resolution on the EU work plan for culture 2023-2026 (2022/C466/01). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN> [in English].
- Creative Hubs: Understanding the New Economy. URL: www.britishcouncil.org/creativeeconomy. [in English].
- Cultural Heritage in Action <https://culturalheritageinaction.eu/event/project-clinic-greening-cities-and-regions-through-cultural-heritage-and-community-involvement/> [in English].
- Culture and creative sectors in the European Union. Policy Department for Structural and Cohesion Policies Directorate-General for Internal Policies. URL: https://keanet.eu/wp-content/uploads/IPOL_STU2019629203_EN.pdf [in English].
- Dronyuk I., & Moiseienko I. (2019). Analysis of creative industries activities in European union countries. *Procedia Computer Science*, 160, 479-484. [in English].

- European Cultural and Creative Industries Alliance: *official site*. URL: <http://www.eccia.eu/index.php?id=5> [in English].
- European cultural heritage strategy for the 21st century. URL: <http://www.patrimoniocultural.gov.pt/static/data/noticias/strategy21.pdf>. [in English].
- Leung G. L. (2019). Innovative and Creative Industries in Hong Kong: A Global City in China and Asia. *Routledge*. [in English].
- Madarshahi M. (2021). The role of digital economy in advancing creative industries. Creativity 2030 seminar. URL: <http://city.cri.cn/20210507/633e86e4-7cc0-92c5-a18c-439c6dec1d4b.html> [in English].
- Massi M., Vecco M. & Yi Lin. (2020). Digital Transformation in the Cultural and Creative Industries: Production. *Consumption and Entrepreneurship in the Digital and Sharing Economy*. Taylor&Francis Ltd. 276 p. [in English].
- Palanivel Th. (2019). How cultural and creative industries can power human development in the 21st Century. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/how-cultural-and-creative-industries-can-power-human-development-21st-century> [in English].
- Pletsan K., Kozlovskiy Y., Tkachenko T., Dmitrenko G, Verezomska I, Irtysheva I. (2021d) Creative industries in the socio-cultural space. *Journal of Interdisciplinary Research*. № 11/02/XXII. (vol. 11, issue 2, special issue XXII.), Vol. 29. p. 124-128. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110222/papers/A_22.pdf [in English].
- Szakálné Kanó I., Vas Z., & Klasová S. (2023). Emerging synergies in innovation systems: Creative industries in Central Europe. *Journal of the Knowledge Economy*, 14(1), 450-471. [in English].
- The Global Creativity Index 2015. (2015). Martin Prosperity Institute. URL: <https://ec.europa.eu/futurium/en/content/global-creativity-index-2015-most-creative-countries.html> [in English].
- Top-25 countries on the global creativity index. (2015). Culture&Creativity: *official site*. URL: <https://www.culturepartnership.eu/en/article/global-creativity-index-2015> [in English].
- Trans Europe Halles: *official site*. URL: <https://encc.eu/about/partners/trans-europe-halles> [in English].
- UN Creative economy report «Creative Economy Outlook: Trends in international trade in creative industries». (2019). URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ditcted2018d3_en.pdf [in English].
- Zhou J., J. Li Jiao, Qiu H., Liu Z. (2020). The more funding the better? The moderating role of knowledge stock on the effects of different government-funded research projects on firm innovation in Chinese cultural and creative industries. *Technovation*. 92–93. [in English].

Стаття надійшла 25.06.2023.

Kh. Pletsan

GLOBAL EXPERIENCE OF TRANSFORMATIONAL CHANGES DEVELOPMENT OF CREATIVE INDUSTRIES: CULTURAL ASPECTS OF RESEARCH

The article examines the cultural aspects of the world experience of transformational changes in the development of creative industries. The specifics and creative tools for the development of creative industries in the world are defined. The peculiarities of the cultural aspects of the study of the world experience of transformational changes in the development of creative industries are substantiated. The main global trends and factors affecting the development of creative industries are highlighted. Technological innovations and their impact on transformative changes in the development of creative industries are analyzed. The

relevance of the influence of cultural values, traditions and identity on the development of creative industries has been established. It has been proven that the synergistic interaction of the sectors of creative industries in cluster models will ensure the achievement of significant results in the preservation of cultural diversity, values, traditions, uniqueness, the development of cultural tourism and creative industries in general. The possibilities and prospects of adapting the best practices of foreign countries for the development of creative industries in Ukraine at the current stage have been investigated and substantiated. Scientific novelty is characterized by a cultural analysis of the world experience of transformational changes in the development of creative industries and the possibility of their adaptation in Ukraine.

Keywords: culture, creative industries, world experience, innovation, human resource, creative tools, creative space, cluster, sustainable development.

УДК 130.2: 791.2

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3613-9851>

Р. А. Полешук

ДЕКОДУВАННЯ СКЛАДОВИХ КОМПОНЕНТІВ КОМПЛЕКСУ КУЛЬТУРНИХ АРХЕТИПІВ У ХУДОЖНІЙ КІНОМОВІ О. ДОВЖЕНКА

У статті викладені результати культурологічного дослідження художньої кіномови О. Довженко, проведеного на базі сучасних методологічних розробок з декодування медійних артефактів, які реалізують науковий принцип міждисциплінарності. Дослідження ідентифікувало раніше не описані культурні архетипи фігурального плану художньої кіномови митця. Декодовані архетипи були застосовані українським режисером для трансляції культурогенних контекстів та мають логічний зв'язок між собою, всередині наративу, що дозволило їх об'єднати в єдиний комплекс культурних архетипів.

Наявність комплексу культурних архетипів, забезпечує оригінальну, не типову для радянського кіно, риторику автора з глядачем. Унікальність комплексу надає те, що він побудований на базі неовізантійської стилістики і візантійської риторики, наближених до окремих рис української культури. Важливо, що контексти, експліковані комплексом культурних архетипів в стрічках О.Довженко, містять власну світоглядну позицію автора і знаходяться в опозиції до офіційної радянської ідеології 30-40-х років ХХ ст., що руйнує міф про українського режисера, як рупора радянської пропаганди.

За даними дослідження, згаданий комплекс культурних архетипів був ідентифікований у стрічках О.Довженко «Земля» (1930), «Аероград» (1935), «Щорс» (1939), «Мічурин» (1948) і кіноповісті «Зачарована Десна» (1956). Результати проведеного культурологічного дослідження дозволяють відокремити творчість О. Довженко від кіношколи С. Ейзенштейна і кіношколи поетичного кіно П. Пазоліні в окрему оригінальну кіношколу. Дослідження висвітлило у творчості великого українського митця актуальні в наш час культурологічні контексти, корисні для збереження української культури.

Ключові слова: культурологічний аналіз кіно, кіномова О. Довженко, комплекс культурних архетипів, архетипи О.Довженко, культурні архетипи, філософія кіно, культурологія українського кінематографа.

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-25-93-107

Постанова проблеми. Західні дослідники культури вважають національний кінематограф вичерпним джерелом для вивчення етнокультури, побудованого на її базі суспільства і перспектив його розвитку. В книзі відомого американського дослідника культури і кінознавця Карло Челлі «Національна ідентифікація у національному кінематографі» (2011), вчений висловлює скептицизм щодо подальшого існування української культури, через її неспроможність побудувати демократичне громадянське суспільство і централізовану буржуазну державу на його базі.

Проблема спроможності української культури до побудови сучасного суспільства, шляхом демократичних трансформацій, потребує детального вивчення з боку культурологів.

З метою розвідки шляхів модернізаційної трансформації української культури, а через неї, за С. Ліпсетом, і суспільства, ми вважаємо за потрібне дослідити культурологічні аспекти творчості О. Довженка. Адже український режисер і мислитель, в статті «Моя метода» (1934) (Берест 1961, с. 108), писав про контекстуальну багатшаровість своїх робіт, що надає нам оптимізм у поглибленому дослідженні його творчості.

Мета статті: декодувати складові компоненти комплексу культурних архетипів, яку були застосовані, в якості засобів художньої кіномови, у кінострічках О. Довженка.

Наукова новизна. Дослідження комплексу культурних архетипів в творчості О. Довженка раніше не проводились, ні з точки зору мистецтвознавства чи кінознавства (як засобу художньої кіномови), ні з культурологічної точки зору. Не проводились, також, дослідження творчості О. Довженка, які б виходили за рамки конкретного плану світоглядної стилістики соцреалізму.

Методи дослідження. Застосовані системний підхід, структурний, діалектичний, причинно-наслідковий, порівняльно-історичний і системний методи. Структурний метод потрібен для позиціонування досліджуваного феномену відносно інших, через висвітлення синтагматичних і парадигмальних відношень між ними. Діалектичний, причинно-наслідковий і порівняльно-історичний методи дозволять знайти відповідь на питання: чому відбувається певний феномен. За допомогою системного методу, ми забезпечимо комплексність дослідження.

Крім перелічених методів, для всебічного дослідження творів О. Довженка, ми застосували методи різнопланового дослідження культурного артефакту, якими користуються окремі школи із дослідження культури: метод текстового аналізу, семіотичний і семіологічний методи та метод етнографічного опису.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив мистецтва на культуру і вплив культури на розвиток суспільства досліджувався у всі часи багатьма науковцями з різних країн. В ХХ ст. велику увагу цим питанням приділяли класики марксизму, марксистки радянської школи, платано-марксист Л. Троцький і неомарксистки, Л. Альтюссер і Ф. Джемесон, структуралісти Ф. де Соссюр та К. Леві-Стросс, пост-структуралісти Ж. Делез і Ф. Гваттарі, П. Бурд'є, етнографи і антропологи, а саме, американець британського походження Г. Бейтсон (1904-1980) та вчені Франкфуртської школи критичної думки, зокрема, Т. Адорно, який досліджував масову культуру.

Г. Бейтсон, у 1936 р, дослідив роль різновидів **етнокультури** у відтворенні кастового чи авторитарного суспільств у тому самому етносі, серед мешканців Індонезії. Його висновки, згадані в роботі Ж. Делеза і Ф. Гваттарі «Тисяча плато» (1980), де автори висвітлили окремий механізм впливу **культури** на розвиток суспільства, через феномен «різومي». Дослідження французьких філософів нам корисні методологічно, адже їх науковий підхід до культурогенних процесів, базується на практичних дослідженнях з антропології. Такий підхід доповнює класичні роботи

теоретиків культури, які базувалися на умоглядних припущеннях.

Роботи марксистів і неомарксистів стверджують, що економіка, одночасно, впливає і не впливає на культуру. Буржуазні соціологи знаходяться в опозиції до марксистів. Зокрема, відомий американський соціолог С. Липсет (1922-2006), в роботі «Деякі соціальні вимоги демократії: економічний розвиток і політична легітимність» (1959) пише, що культура, **навпаки**, має безпосередній вплив на економіку, через її складові компоненти, **освіту, право і мистецтво**, які створюють (або не створюють) **індустріальний середній клас**.

Синтагматично знаходячись всередині культури, мистецтво і культурні індустрії складають парадигму, тобто бінарну опозицію. Мистецтво, на відміну від культурних індустрій (так у Франкфуртській школі називають масову культуру), за розумінням британського теоретика культури Р. Уільямса (1921-1988), є одним із продуктів діяльності ліберального індивіда, який належить до середнього класу індустріальних виробників, як вказано в монографії «Культра і суспільство у 1780-1950 роках.»(1960) (Williams 1960, с. 112). На відміну від мистецтва, культурні індустрії, за словами О. Довженко в статті «Мистецтво живопису і сучасність» (1956) (Кошелівець 1980, с. 385) є безпосереднім продуктом ідеології. Функції ідеології були досліджені французьким філософом Л. Альтюссером (1918-1990), в роботі «Ідеологія та ідеологічний державний апарат» (1970). Ідеологія, як вважає автор, завжди присутня в суспільстві, навіть якщо вона не артикульована владою. Власне, ідеологія, теж входить до складу культури: вона виконує функцію відтворення існуючого суспільного ладу, за допомогою інструменту пропаганди.

З метою кращого розуміння культурологічних контекстів в стрічках О. Довженко, потрібно звернути увагу на відмінності громадянського суспільства від авторитарного, яким було суспільство СРСР. Дослідник культури Р. Уільямс не випадково звертає увагу на середній клас індустріальних виробників, як продукт відповідної культури і невід'ємну складову громадянського буржуазного суспільства. Адже, за роботою Г.В.Ф Гегеля «Філософія права» (1820), громадянське буржуазне суспільство є діалектично протилежним до авторитарного суспільства. Г.В.Ф. Гегель підкреслює, що умовою існування громадянського суспільства є наявність триєдиного компоненту: **свободи, права і приватної власності**. До такого висновку Г.В.Ф. Гегель прийшов за допомогою субсумпції як способу пізнання, який застосовує **загальні** концепції до **окремих** об'єктів і випадків із урахуванням особливостей культури та **історичного часу**:

«Таке застосування не є спекулятивною думкою чи розвитком концепції, а субсумпцією, зробленою із розумінням: через кінцеву природу рішення, яке стало [абсолютною] реальністю.» (Hegel 1952, с. 10)

Гегелів принцип пізнання використовував і О. Довженко, що привело його до оригінальних висновків, експлікованих у стрічках великого режисера. Окрім єдиного можливого принципу пізнання, субсумпція дозволила українському мислителю застосувати протилежний принцип **субстракції**, з метою збагатити етноінтелектуальну традицію (тобто, мудрість, яка накопичується) **розумінням** поняття українська культура, в певний проміжок часу, не виключаючи екстраполяцію цих поглядів на майбутнє.

Розуміння того, чим являється українська культура, в кожний історичний час, нам важливо тим, що культура, синтагматично, містить ідеологію, а вона, за Л. Альтюссером, є, безпосередньо, влада.

Ми розуміємо «загальне», як Дух світу, тобто все надбання всієї людської цивілізації за період її розвитку. «**окреме**», на нашу думку, це урахування конкретних завдань побудови громадянського суспільства, на базі певної культури (Дух нації) та з

урахуванням історичного часу (Дух часу).

Крім того, за Р. Уільямсом, важливою рисою середнього класу, потрібного створення громадянського суспільства, є його формування на базі приватного капіталу індустріальних виробників. Важливо, що середній клас, сформований не на базі ремісничого, сировинно-експортного чи торгового капіталу, не здатний створити громадянське суспільство, бо він тяжіє до актократії.

З точки зору культурометрії Г. Хофстеде (1928-2020) різниця між двома згаданими типами середнього класу полягає в довгостроковій чи короткостроковій орієнтації кожного з них.

Індустріально-орієнтований середній клас робить можливим побудову централізованої буржуазної держави і громадянського суспільства на базі етнокультури, як довгостроковий проект. Він унеможливує подальшу трансформацію громадянського суспільства в авторитарне, без проведення репресій, які б цей середній клас знищили.

Думки Р. Уільямса підтверджує американський соціолог іранського походження Єрван Абрамян (нар. у 1940 р.). Дослідивши роль середнього класу в історії Ірану в ХХ ст. він уточнює, в роботі «Іран між двома революціями» (1982), що середній клас, складений представниками торгового і ремісничого капіталу, не створює умови для переходу від феодального до буржуазного громадянського суспільства. Автор показує, що країна, створена на базі торгового і ремісничого капіталу, унеможливує побудову індустрії, інфраструктури і централізованої держави взагалі. Крім того, таке суспільство тяжіє до авторитаризму на базі релігійного етноцентричного або містичного фундаменталізму.

З культурологічної точки зору, фундаменталізм ми розуміємо як ідеологію модернізаційного скептицизму. На нашу думку, фундаменталізм, побудований навколо кастрованої суб'єктності індивіда, тобто, коли ціннісна оцінка феномену або відповідальність за прийняття рішення винесена за межі індивіда. Прикладом ідеології повної суб'єктності індивіда є Теорія соціальної відповідальності Ж-П Сартра (1905-1980), а прикладом кастрованої суб'єктності є, зокрема, ідеології побудовані на базі гегелянства, яке містить екстра-індивідний рушій у вигляді Абсолютного духу. До таких ідеологій відносяться, крім інших, етноцентризм нацистів, коли воля індивіда підпорядкована етнокультурним містичним або корпоративним інтересам та економічний детермінізм В.І. Леніна, ідеології східних деспотій, зокрема ті, що базуються на буддизмі.

Повертаючись до мистецтва кіно, зазначимо, що культурні архетипи в творчості О. Довженка досліджувалися мистецтвознавцями М.Фока, С. Максимчук-Макаренко, Г. Пасісниченко, Л. Дорошина, А. Матюшенко, та ін. Архетипи, землі, води, жінки в творах О. Довженка, вивчалися згаданими вченими, в контексті лише **конкретного** плану українського поетичного кіно, з точки зору сучасного бачення української ментальності і етнокультурності.

Наш підхід відрізняється від погляду згаданих вчених. Проведена нами ідентифікація архетипів в творчості О. Довженка базується виключно на **фігуральному** плані стрічок великого режисера, який містить абстрактні і символічні контексти риторики з глядачем. Фігуральна мова має на увазі НЕ те, що каже і становить собою риторичний код.

Символічна складова українського фольклору, сакрального і сучасного мистецтва, добре досліджена мистецтвознавцями і культурологами, зокрема, в працях С. Стоян, Н. Назарова, Л. Мушкетик, О.Тиховської, Л.Дунаєвської, О. Ануфрієва, І. Цуркана, та ін.

Особливо цікавим до нашої роботи був історичний ракурс дослідження

культуролога П.Герчанівської по взаємному впливу візантійського церковного канону і образотворчої традиції українського народного мистецтва і культури, яке знайшло своє втілення в оригінальному оздобленні церков і в ритуалах проведення релігійних свят: вони містять фольклорні елементи і символічні етнокультурні контексти.

Роботи С. Оляніної із дослідження художнього оздоблення іконостасів українських церков і мистецтвознавчої інтерпретації символічних елементів цього оздоблення, зокрема, Райського саду та Світового дерева, зображеного на Царських вратах, дозволили нам розглянути іконостас як поєднання сакральної і етнокультурної «картини світу» історичних українців у літеральному і фігуральному розумінні цього поняття.

Цікавою думкою Оляніної С. є те, що православна «картина світу», на відміну від католицького її еквіваленту, є риторичною і варіативною, тобто відкритою до дискурсу. Важливо, що православний іконостас, «картина світу», містить «образ майбутнього» у вигляді Райського саду. З культурологічної точки зору, ми розглядаємо іконостас цілісно: як носій етнокультурної «картину світу» і як носій знаків і кодів існуючої **ідеології**. Як ми писали вище, ідеологія спрямована на відтворення або динаміку суспільного ладу: модернізація (сучасне=майбутнє), консерватизм (сучасне=минуле), або деградація (майбутнє=минуле).

До розуміння іконостасу як етнокультурної «картини світу» нас привели роботи відомого британського філософа Л. Вітгенштейна (1889-1951), а саме, «Логіко-філософський трактат» (1921) та «Філософські дослідження» (1953). Людвіг Вітгенштейн ввів поняття «картини світу», яка **не** виходить за рамки існуючих в культурі (і мові) образів (архетипів). (Wittgenstein 1953, с. 45)

Крім філософської концепції «картини світу», Л. Вітгенштейн прийшов до висновку, що існують дві форми суспільного існування: висока культура і трудовий табір.

Л. Вітгенштейн вважав, що філософія «високої культури» є ліберально-індивідуалістичною і побудована навколо причинно-наслідкової опозиції суб'єкту-об'єкту. На його думку, об'єктність індивіду, який належить до високої культури, зазнає суб'єктного впливу з боку Бога, його власної особистості (тобто індивід є носієм суб'єктності) та навколишнього світу.

Філософія форми існування «трудового табору», по-перше, колективна, замість індивідуальної, по-друге, індивід позбавлений суб'єктності, а по-третє, логіка мислення для форми «трудового табору» кастрована навпіл, відносно логіки «високої культури», до **однієї** діалектичної єдності об'єкта та предмета.

У філософії «трудового табору», його об'єктно-предметна єдність діалектично протиставлена відповідній єдності іншого «трудового табору», всередині одного й того самого суспільства, що створює перманентний конфлікт, який руйнує це суспільство зсередини.

Подібним чином, протиставлені одна до іншої концепції французьких філософів: соціальні відповідальність Ж-П Сартра (1905-1980) і перманентне бунтарство А. Камю(1913-1960). Саме цей конфлікт, на нашу думку, мав на увазі К. Челлі, коли писав про штучно створений поділ української культури на два ніби то непримиренні табори. Через згаданий конфлікт, суспільство України, штучно поділено на діалектично протиставлені субкультури, в рамках однієї і тої самої етнокультури: ніби-то «російську» і «українську».

В результаті згаданого протистояння, в Україні сформовано суспільство трудового таборі із його атрибутами автоколонізацією і роздрібленістю країни, замість економічної централізації та **культурної експансії**, яка характерна для суспільств високої культури.

Погляди Л.Вітгенштейна, щодо різних форм суспільного існування, на нашу думку, пов'язані із його розумінням різного ступеню еволюційного розвитку суспільств, відповідними відмінностями їх логіки мислення та культурними особливостями самих суспільств.

До різновидів логіки мислення, вчені відносять: логоцентризм (і його різновид фалоцентризм), текстоцентризм, етноцентризм (який пов'язують із нацизмом), кармоцентризм, біоцентризм і інші.

Наша увага до логіки мислення пов'язана з тим, що, на нашу думку, О. Довженко запропонував оригінальну логіку філософського мислення, яку він експлікував у своїх стрічках, але її дослідження виходить за межі предмету даної статті.

Різновиди логіки мислення були глибоко досліджені, зокрема, французькими філософами Ж.Дерріда і Ф. Гваттарі. З їх точки зору, логоцентризм, містить метафізику яка, за допомогою інструменту Євангелій і християнства, прийшла на зміну логіці архаїчних суспільств. Архаїчна логіка, здебільше, заперечує метафізику і сфокусована на доданій вартості, що уособлено в персонажі Юди. Сама по собі, метафізика логоцентризму, прогресивна для архаїчного родо-племінного суспільства, але вона консервативна, відносно суспільства періоду індустріальної революції і зародження буржуазних відносин.

Таким чином, разом із лінійним і безперервним розвитком суспільства, більш модерна логіка мислення, кожен раз, приходить на зміну до застарілої логіки. Це відбувається подібно до того як текстоцентризм прийшов на зміну логоцентризму, із появою скрижалей реформатора церкви М.Лютера (1483-1546) і його послідовників: засновників причинно-наслідкової логіки І. Н'ютон (1643-1727), суспільного договору Ж.Ж. Руссо (1712-1778) і **раціоналізму** І. Канта(1724-1804).

В той же час, вірним є і зворотне ствердження, що, при деградації суспільства, його логіка мислення змінюється від більш складної до більш примітивної. Ж-Ф Ліютар (1924-1998) в роботах по лібідуальній економіці писав, що бажання індивіду в тоталітарній (і посттоталітарній) економіці повністю кастроване, а комунікація в таких суспільствах побудована, виключно, на базі логіки доданої вартості. Це означає деградацію суспільства і повернення його до архаїчної культури, що ми бачимо, зокрема, на прикладі тотальної корупції в пострадянських країнах.

Зазначимо, що **логоцентризм** побудований на світоглядній платформі, яка походить від **діалектики** колективної спрямованості **Аристотеля -Томи Аквінського** (раб-володар), а **текстоцентризм** базується на ліберальному індивідуалізмі, який походить від **Платона**.

Подібним чином, метою доктрини К. Маркса (1818-1983) і Ф. Енгельса (1820-1895) була трансформація світогляду феодального суспільства в буржуазне, із урахуванням негативного досвіду Німеччини часів О.Бісмарка (1815-1898), яку пережитки феодалізму привели до економічної і соціальної кризи 1880-х років. Прогресивним, ранній марксизм робило те, що він містив модернізаційний оптимізм, завдяки заміні консерватизму метафізики на матеріалістичну діалектику Ф. Енгельса, згідно його роботи «Діалектика природи»(1882).

Враховуючи культурні особливості суспільств країн Європи, на початку ХХ ст., марксизм розділився (шонайменше) на дві гілки: логоцентричну В. Леніна (1870-1924), і текстоцентричну Л. Троцького (1879-1940), яка (суто теоретично) зберегла модернізаційний оптимізм, через її ідейну наближеність до протестантизму.

Зазначимо, що бінарна логіка мислення, якою є логоцентризм, близька до російської культури, в той же час, триадичний платонізм близький до української культури, про що ми писали в попередніх статтях. Як писав у кількох своїх роботах

Микола Бердяєв (1874-1948), гегелівська діалектика має багато спільного із традиційно російським світосприйняттям яке походить від первісного ідеалу порядку, слухняності та підпорядкування, характерних для цього народу.

Типовим представником російської культури і носієм риторики логоцентризму є культурний архетип юродивого з бінарною логікою поведінки. Прикладом персонажу юродивого в кіно може бути головний герой стрічки «Андрій Рубльов» (1966) А.Тарковського. В той же час, характерним персонажем української культури є Тарас Бульба з однойменної повісті М.Гоголя (1809-1852) який, разом із двома синами, формує фігуру триадичної логіки.

Нагадаємо, що митці в СРСР 1930-х років, зазнали кровавих репресій. Ще раніше ніж представники мистецького авангарду, в 1931 р, репресій в СРСР зазнали філософи-механіцисти, тобто прихильники суб'єктно-об'єктної (причинно-наслідкової) світоглядної логіки мислення в науці, які вели відомий дискурс з філософами-діалектиками. Внаслідок волюнтаристської перемоги діалектиків як провідників логоцентризму, Радянський союз був трансформований до форми існування авторитарного «трудового табору». Природньо, що висвітлені культурологічні метаморфози знайшли своє відображення в радянському мистецтві, зокрема в кіно. Загальновідомо, що С. Ейзенштейн, під загрозою репресій з боку влади, відмовився від кантіанства (який в СРСР називали формалізмом) в творчості, чим позиціонував себе як пропагандиста провладної доктрини логоцентричного марксизму.

Радянські марксистки, з 1917 до 1953 р, бачили СРСР першою територією глобального «трудового табору» і роль Комінтерну вважали подібною до ролі Ватикану в католицькому світі. Комунисти наділяли Комінтерн функцією глобального **володаря** робітничого руху. Відповідно, радянське мистецтво, мало виконувати роль рупора колективної ідеології глобального проекту, з метою впливу на глобальних **рабів** із застосуванням **емоційних** важелів впливу.

В кіно, функцію пропаганди логоцентричної гілки марксизму, виконує стилістика кіношколи С. Ейзенштейна, яка містить колективну ідеологію і сфокусована на емоційному впливі на глядача, яка отримала іронічну назву «удар кінокувалдою».

В той же час, не дивлячись на репресії, радянське кіно 20-50-хх років ХХ ст не обмежувалось лише кіношколою С.Ейзенштейна. До нашого дослідження важливо те, що стилістика кіно О. Довженко була протилежною до творчості С.Ейзенштейна: кінориторика великого українського режисера була реалізована засобами оригінальної художньої кіномови, які містили **причинно-наслідкову** логіку мислення, **ідеологію індивідуалізму** і була виключно **раціональною**, тобто, належала до логіки **мислення «високої культури»**. Крім того кіномова О.Довженко містить модернізаційний оптимізм, що говорить про наявність оригінальної логіки мислення, запропонованої українським режисером і мислителем.

Годі казати, що це створювало неабияке протиріччя із радянською ідеологією.

Через безперервні репресії «інакомислящих» митців в СРСР, О. Довженко мав кодувати згадані контексти, застосовуючи художню кіномову, з метою їх приховати від влади. Безперечно, великий режисер сподівався на декодування прихованих контекстів глядачами майбутнього.

Після Другої світової війни, дослідження культури зробили великий крок вперед. В другій половині ХХ ст., роботи Л. Вітгейштена були розвинуті французьким соціологом і дослідником культури П. Бурд'є (1930-2002) в його теорії соціального капіталу, вперше згаданій у статті «Форми капіталу» (1983). На відміну від британської філософії, яка критикує діалектику і спирається на індивідуальний лібералізм, погляди французького філософа спираються на колективну філософію логоцентризму і сфокусовані на впливі вищих полей суспільства на нижчі, за допомогою мови знаків і

символів.

В той же період часу, разом із розвитком світової культури і технології мас-медіа, колапсом багатьох авторитарних режимів і ростом рівня освіти, значно ускладнилось і мистецтво (і масова культура), що змусило митців переглянути свою риторику з глядачем. Подальший розвиток теорії екранних мистецтв, зробив зображення засобом складної риторики між автором і глядачем.

Відомий теоретик медіа, Р. Барт (1915-1980), в книзі «**Риторика зображення**» (1964), стверджував, що, у фотозображенні, конотація (супутнє значення) може бути (аналітично) відмінною від денотації (буквальне значення). На його думку, риторика зображення використовує ті самі інструменти, або тропи, що і риторика дискурсивна: метафора, іронія та метонімія із синекдохою. Для їх безпомилкового декодування глядачем, візуальні риторичні тропи використовують різні типи архетипів, зокрема, **культурні архетипи**.

Глибоке кінознавче дослідження візуальних засобів кіномови «німої трилогії» О. Довженко було проведено канадським мистецтвознавцем українського походження Б. Небезьо. В роботі «Німі фільми О.Довженко: історична поетика» (1996), Б. Небезьо звернув увагу на подібність ракурсів зйомок персонажів крупним планом у стрічках О. Довженко, до зображень на православних іконах.

Ми значно доповнили доробки Б. Небезьо, підійшовши до фільмів О.Довженко із культурологічного ракурсу. Це дозволило нам зробити висновки щодо подібності кінострічок О. Довженка до іконостаса як носія багатопланової риторики. На нашу думку, іконостас і стрічки українського режисера обидва містять візуальні риторичні тропи, отже є інструментами **риторики** із глядачем.

Риторика - це окремий розділ філософії, який стосується вміння вести бесіду, переконувати співрозмовника або виступати публічно. Ми вважаємо, що парадигмальним до риторики феноменом є пропаганда. Риторика використовує раціональні аргументи для переконання глядача, а пропаганда використовує емоційний вплив.

Не зайвим буде нагадати, що раціональна риторика орієнтована на аудиторію, яка належить до середнього класу громадянського суспільства, а емоційний вплив – це інструмент пропаганди, через засоби масової культури, розрахований на представників нижчих класів, тобто таких, представники яких позбавлені приватної власності на засоби виробництва.

Розуміння риторики відрізняється у різних культурах. Звернемо увагу, що М. Хайдеггер (1889-1976), в курсі лекцій «Риторика Аристотеля» (1924), вказував, що риторика виходить за рамки вміння переконувати і містить **онтологічні** погляди, тобто слово не окремо від дії.(Gross 2017, с. 516)

Дослідник риторики Платона, американський класицист Гарві Юніс (нар. в 1956 р.), вважає, що вона містить етику і теорію політики. Філософ з США Дана Міллер в статті «Риторика в світлі епістемологічної критики Платона» (2012) пише, що риторика є **інструментом самовдосконалення та досягнення кінцевої соціальної і політичної мети**. Польський платоніст Миколай Домарадски вважає, що **риторика Платона раціональна**, тобто вона апелює до розуму і не містить емоційного компоненту впливу.

Візантійська риторика, на відміну від класичної, фокусується на глобальній місії, носієм якої виступає індивід який акцентує загальносуспільні проблеми. Відомим дослідником візантійської риторики був американський професор Г. Л. Кустас (1922-2016)

Як ми вказували вище, стрічки О. Довженка, ніби анімований іконостас, ведуть риторику з глядачем. Вони транслюють, «картину світу», запропоновану автором, яка

кодована, за допомогою зрозумілих глядачеві культурних архетипів: знаків і кодів, тих самих, що застосовані в іконостасі. Зрозуміти це нам дозволила теорія С. Холла (1932-1914) щодо сприйняття аудиторією медіа, через його декодування, тобто розпізнавання знаків і кодів та зв'язків між ними.

Наша думка не нова, адже подібність до іконостасу була поширена в СРСР 20-30-х років, в стилістиці авангарду і державній пропаганді. Зокрема, оздоблення кремлівської зали для проведення VII Конгресу Комінтерну (1935) було подібно до іконостасу.

На початку ХХ ст, запозичення знаків і кодів іконостасу до світських робіт, сформувало **неовізантійський** стиль живопису, заснований М. Бойчуком (1882-1937). Цей стиль добре досліджений українськими мистецтвознавцями але недостатньо вивчений культурологами. Подібно до іконостасу, композиція картин світського живопису неовізантійського стилю складається із **чотирьох** частин що дозволяє вести **раціональну риторичну з глядачем**. Прикладом є картина М. Бойчука «Нас мало, але ми знаємо, що прийде літо», або роботи його учня, монументаліста Григорія Довженко (1899-1980), зокрема, панно оздоблення фасаду Київського муніципального театру ляльок (1970), на якому зображені засновники Києва: Кий, Щек, Хорив та Либідь.

Зазначимо, що, крім неовізантійського стилю, принципи сакрального, зокрема, католицького живопису в світських картинах, наприкінці ХІХ ст. та початку ХХ ст., застосовували німецький художник, графік та скульптор Макс Клінгер (1857-1920), мексиканський мураліст Дієго Рівера (1886-1957), П. Пікассо (1881-1973), в картині «Герніка» (1937), і інші. Творчість М.Бойчука і Д.Рівери глибоко досліджувалась мистецтвознавцем з Харкова Л.Д. Соколюк та її колегами.

Засоби католицької сакральної риторичної відрізняються від православної і це створює відмінності в культурних конвергенціях. У католицькому храмі, як пише білоруський дослідник І.Р. Радзевич, вівтар складається з трьох частин: вівтарна опора, стільниця (менса), що лежить на опорі, і вертикальна настава для ікон – ретабло. Ретабло, в католицьких храмах, завжди, відповідно до канону, складений **трьома** іконами із євангелістськими сюжетами. Насправді вівтарний образ лише в Іспанії називається ретабло, і вівтарний образ зовсім не обов'язково – триптих. Тим більше саме іспанське ретабло 16-17 ст., композиція якого практично ідентична іконостасу, тож зображень там багато (скульптур переважно). Про нараду в Голівуді, щодо новітніх форматів широкоекранного кіно, яка відбулася в 1930 р., до речі, за участю С. Ейзенштейна і про зв'язок композиції кінокадру із сакральним живописом, пише німецький історик мистецтва Вольганг Кемп (нар. в 1946 р.)

Трисоставна композиція привівтарного триптиху, разом із символізмом який вона містить, була запозичена до кінематографу Голівуду. Така композиція враховувалась при розробці технології широкоекранного кіно. Прикладом можуть бути стрічки «Плащаниця» (1953) Г.Костнера або «Як вийти заміж за мільйонера» (1953) Д. Негулеско.

Крім того, класичний голівудський нарратив, подібно до нарративу Євангелій, містить 12 відповідних продій, що було досліджено, зокрема, в роботах знавця порівняльної міфології і релігієзнавства Д. Кемпбелла (1904-1987) і норвежця П. Монксена, який, в західному мистецтві (і суспільстві, що важливо для культурології), виділяє 12 архетипічних ролей.

Містична і світська стилістика соцреалізму в СРСР була значно простішою за католицьку і православну: вона була створена з метою її розуміння найпростішим глядачем. Соцреалізм **не** передбачав застосування символіки, складної композицію кадру і, тим більше, метафоричних відсилок до сакральних манускриптів. Радянське і пострадянське кіно базується на теоретичних доробках С. Ейзенштейна, з точки зору

композиції кадру, діалектичного нарративного шаблону і акценту на емоцій вплив.

На відміну від кіношколи Голівуду, композиція кадру кіношколи С. Ейзенштейна подібна до картин епохи Відродження. Їх композиція була **односкладною**, переважно, **позбавлена риторики**, і писались у форматі 4х3. Саме тому, С. Ейзенштейн, у своїх стрічках, використовував, так звані, візуальні метафори. Їх метою було донести до глядача сильну емоцію, експліковану у вигляді змонтованої один за одним послідовності кадрів, зміст яких був контрастним. Прикладом є стрічка С. Ейзенштейна «Старе і Нове» (1929).

Виклад основного матеріалу. Французький філософ і дослідник культури П. Бурд'є додав кінематограф до переліку із семи видів мистецтв, де переважну роль грає символічна складова. На його думку, кіно, подібно до поезії чи архітектури, належить до мистецтв, де риторика між автором і глядачем базується, переважно, на раціональному характері комунікації який зумовлений соціальним обмеженням, кодованим носієм яких є символічний капітал. (Bourdieu 1991, с.10)

Завдяки комплексності впливу, масовості і поширеності кіно, стрічки відомих режисерів, сприяють культурогенним процесам у суспільстві, через свій вплив на глядача (Кохан 2021, с. 40). Контексти, що містяться в стрічках класиків кіно С. Кубріка, Ж. Годара, А. Рене, П. Пазоліні змінюють світогляд глядача і, завдяки цьому, впливають на розвиток культури. Прикладами впливових кінострічок першої половини ХХ ст стали фільми «Народження нації» (1915) і «Авраам Лінкольн» (1930) Д. Гріффіта, «Війна і мир» (1915) В.Гардіна і Я. Протозанова, «Наполеон» (1927) А. Ганса, «Нібелунги» (1924) і «Метрополіс» (1927) Ф. Ланга, «Панцирник Потьомкін» (1925) С. Ейзенштейна, та інші.

З переліку українських режисерів, роботи яких вплинули на культурогенез, можна назвати О. Довженка і його ученицю, режисерку Л.Ю.Шепитько (1938-1979), яка відома стрічкою «Сходження» (1977).

Вплив стрічок О. Довженко на глядача не менший, ніж «удар кінокувалди» С. Ейзенштейна, але механізм цього впливу інший ніж у класика кіно соцреалізму. Відмінність стрічок українського режисера полягає у застосуванні комплексу культурних архетипів. Метою застосування згаданого комплексу є трансляція раціональної риторики від автора до глядача.

Великий український режисер наступними словами формулює принципи свого стилю: мистецькі персонажі мають зображати звичайних людей праці, наділених глибоким мисленням і внутрішнім самоспогляданням, які беруть участь у великих соціальних пристрастях. Зображати таких героїв потрібно багатопланово, із глибокими і тонкими підтекстами (в статті «Мистецтво живопису і сучасність» 1956) (Кошелівець 1980, с. 389)

Оригінальність кіностилістики О.Довженко полягає у особливій художній кіномові за допомогою якої експліковані світоглядні контексти автора у фігуральному плані його стрічок. Наше дослідження показало, що художня кіномова О. Довженко базується на візуальних і нарративних образах, які основані на комплексі культурних архетипів.

До розуміння культурологічних контекстів у роботах О.Довженко, нами було ідентифіковано складові частини комплексу культурних архетипів, які були застосовані режисером, у якості засобів художньої кіномови. Зробити це нам дозволив інструмент декодування.

Декодування – то процес розпізнавання логічних зв'язків між візуальними, вербальними культурними, інтертекстуальними, комунікативними та багатьма іншими знаками і кодами. Концепція коду є центральною в **семіології** Ф. де Соссюра(1857-1913). Коди організовують знаки у значущі системи, які поєднують означувачів і

означуваних у структурні форми, складені синтагмами і парадигмами. За американським філософом Ч. Пірсом (1839-1914) знак – то є об'єкт **логіки** мислення. Згадана логіка становить собою, в **семіотиці Пірса**, доктрину логічних зв'язків між знаками. (Chandler 2002, с. 32)

Методологія декодування художньої кіномови добре розроблена дослідниками культури, які розглядають мистецький артефакт з різних точок зору. Згадана методологія знаходиться поза фокусом даної статті.

Юнгіанське розуміння архетипу пов'язує колективне несвідоме суспільства і свідоме індивіда, через його персональне несвідоме. Архетипи Юнга є віддзеркаленням найближчого оточення індивіда - роду, сім'ї, але перелік архетипів для індивіда, який живе у соціумі, нічим не обмежений.

Британський психолог Мартін Боулз пише, що для послідовників К. Юнга (1875-1961),

«архетипи є засобом, за допомогою якого досвід, набутий організацією формується та каталогізується. Архетипи представляють собою «схему» яка лежать в основі мислення та здатності створювати сенси і контексти» (Bowles 1990, с. 408)

Вчені вважають, що архетипи різного синтагматичного рівня об'єднуються в комплекси архетипів. Несвідоме індивіда і колективне несвідоме - це вертикально інтегровані комплекси, які складаються з персональних і колективних архетипів, відповідно.

Поняття “комплексу архетипів культурного несвідомого” було впроваджено Й. Хендерсоном, учнем К. Юнга, в 1962 році, як

«область історичної пам'яті, що лежить між колективним несвідомим і явним зразком культури [і] має певну ідентичність, яка впливає з архетипів колективного несвідомого, що допомагає у формуванні міфу та ритуалу, а також сприяє процесу розвитку індивіда». (Thompson 2016, с. 17).

Комплекс архетипів культурного несвідомого досліджували послідовники К.Юнга: Й. Хендерсон, Т. Сінгер, С. Кімбелз, К. Карлінські, та інші.

Комплекс архетипів культурного несвідомого, згідно теорії Й. Хендерсона, складається з окремих архетипів, які називаються культурні архетипи. Дослідники роблять висновок, що те, ким собою являють індивіди, групи і суспільства, визначається персональними і колективними комплексами архетипів культурного несвідомого.

В мистецтві кіно, перелічені комплекси архетипів втілюються за допомогою художньої кіномови.

В стрічках О. Довженко, комплекс культурних архетипів втілений персонажами, які виконують роль раціональних риторичних тропів фігурального наративного плану і композиції кадру. Згаданий комплекс втілює наративний і контекстний задум автора.

До виявленого нами комплексу тропів входять наступні культурні архетипи:

- протагоніст, індивід протиставлений суспільству, носій архетипу майбутнього, мономіф, втілення історико-культурної **суб'єктності**
- антагоніст, кумедний злодій, носій застарілої ментальності
- дитина/юнак - носій сучасного етнокультурного світогляду, втілення історико-культурної **об'єктності**
- жінка, або контекст її згадування - Батьківщина
- старий - архетип минулого
- архетип світу – актуальний архетип тренду розвитку світового людства

- архетип зв'язку часів - суспільна динаміка консерватизму, деградації чи модернізаційного оптимізму, метафорично зображений через маніпуляції з часом.

- архетип культурної експансії - архетип колективної піднесеної мрії, невід'ємна частина візантійської риторики

- архетипи особистої свободи і творчості зображені в стрічках О.Довженко у вигляді птахів, тварин чи відповідних технічних засобів, які містять метафоричне навантаження.

До прикладу, комплекс культурних архетипів у стрічці «Земля» (1930) містить наступні персонажі, або контекст їх згадування: тракторист Василь, який гине – то **майбутнє** (в даному контексті його відсутність); жінка Василя, яка вимушено сходиться з комуністом – окупована комуністами **Україна**, батько Василя, який гонить попа – **сучасне**, дід Василя, який помирає, передаючи яблуко (мудрість, інтелектуальну традицію) дитині – **минуле**, немовля із кавуном в руках – малограмотний український **народ**, в стані відсутності національної свідомості.

Наративно, протиставленням сцен каяття кулака Хоми і масової народної ходи, під час поховання Василя, автор, транслює вибір громадою модернізаційного оптимізму, замість консерватизму кланово-корпоративних зв'язків у суспільстві.

Архетип індустріального світу О.Довженко експлікує в фільмі у вигляді трактору, **архетип зв'язку часів** показаний, через поєднання сучасного із модерновим майбутнім в кадрах флешфорварду індустріалізованого села, а розрив із минулим – в мізансцені, де батько Василя проганяє попа, який метафорично символізує темряву минулого. **Архетип культурної експансії** в стрічці показаний у кадрах оранки трактором куркульської межі, яка обмежувала життєвий простір розвитку сільської громади.

Оригінальний комплекс культурних архетипів О.Довженко було використано автором, зокрема, у стрічках: «Земля» (1930), «Аероград» (1935), «Щорс» (1939), «Мічури» (1948) і кіноповісті «Зачарована Десна» (1956). Контексти, які транслювались із застосуванням згаданого комплексу культурних архетипів, були кожного разу інші і відповідали сучасному ступеню розвитку культури і суспільства. Зокрема, тематика стрічки «Мічури» 1948 була актуальна під час наукової дискусії, навколо теорії трансмутації українського вченого Т. Лисенка (1898-1976).

Отже, ми прийшли до висновку, що кінострічки О.Довженко містять контексти які виконують культуротворчу функцію, через зміни суспільного світогляду, шляхом впливу кіно на масову аудиторію. Контексти індивідуалістичної, раціональної і причинно-наслідкової риторики стрічок українського режисера, яка містить модернізаційний оптимізм і усвідомлення необхідності культурної експансії, знаходились в принциповій опозиції до радянської ідеології відтворення суспільства «трудового табору». Цей факт заперечує трактовку творчості О. Довженко, виключно як радянського пропагандиста.

Художня кіномова стрічок О. Довженко містить два плани: конкретний і фігуральний. Фігуральний план стрічок українського режисера і мислителя містить комплекс культурних архетипів який використовується з метою ведення раціональної риторики з глядачем, в контексті оригінальної логіки мислення.

Декодування комплексу культурних архетипів в стрічках О.Довженко висвітлює те, що він, побудований на базі української культури і ментальності, із застосуванням причинно-наслідкової логіки мислення. Згаданий комплекс поєднує риси неовізантійського стилю живопису, візантійської риторики, гносеології Г.В.Ф. Гегеля, філософії Платона, та віддає перевагу раціональному підходу над емоційним.

В той же час, комплекс культурних архетипів, у стрічках українського режисера

і мислителя, заперечує метафізичні погляди (на користь матеріалістичної діалектики Ф. Енгельса), етноцентризм і теорію політики Аристотеля-Аквінського (побудовану на єдності володар-раб), на користь ліберально-демократичного суспільства, побудованого на базі індустріального середнього класу. Важливо також, що згаданий комплекс містить архетипи індивіда наділеного етичною і естетичною суб'єктністю.

Принципово те, що погляди О. Довженко, трансльовані в його стрічках, у кодованому вигляді, містять культурологічні контексти суспільства «високої культури». Згадані контексти протилежні до радянської (і пострадянської) ідеології, побудованої навколо авторитарної вертикалі суспільства «трудового табору».

Комплекс культурних архетипів, який застосовував великий український режисер, складений, по-перше, персонажами які грають наративну роль у фігуральному плані кінострічок та, по-друге, візуальною композицією мізансцени і перспективи кадру.

Оригінальність художньої кіномови О.Довженко та її принципову відмінність від стилістики С. Ейзенштейна та Голівуду, дозволяє нам виділити школу великого українського режисера і мислителя в окрему стилістичну кіношколу.

Світоглядні контексти, побудовані комплексом культурних архетипів О.Довженко, експлікують власні філософські думки автора які стосуються фундаментальних засад побудови української культури: окремої логіки мислення, способів національного відродження, теорії політики, шляхів реалізації модернізаційного оптимізму і т.і. Доробки великого українського мислителя мають бути застосовані для збереження української культури і модернізації суспільства України.

Безперечно, подальші дослідження перелічених культурологічних контекстів стрічок О.Довженко становлять неабиякий інтерес до сучасної української гуманістики.

Бібліографічний список

- Берест Б. Александр Довженко: монографія. Нью-Йорк: Видавництво бібліотеки українознавства наукового товариства ім Т.Г. Шевченко в США. 1961.132 с.
- Кохан Т. Г. Персоналізована історія європейського кіномистецтва: потенціал культурологічного аналізу: монографія. Київ: Інститут культурології НАМ України. 2021. 320 с.
- Кошелівець І. Олександр Довженко: спроба творчої біографії: монографія. Нью Йорк: Сучасність. 1980. 428 с.
- Bourdieu P. Language and Symbolic Power. монографія. переклад з фр. G. Raymond, M. Adamson, Кембрідж: Polity Press. 1991. 291 с.
- Bowles M. Recognizing deep structures in organizations. *Organization Studies*. №11(3). 1990. с. 395-412.
- Chandler D. Semiotics the Basics: монографія. Лондон: Routledge. 2002. 326 с.
- Gross D. Heidegger's 1924 Lecture Course on Aristotle's Rhetoric: Key Research Implications, Philosophy & Rhetoric. *Penn State University Press*. Vol. 50, №. 4. 2017. С. 509-527.
- Hegel G.W.F. Philosophy of Right: монографія. переклад з нім. Кнох Т. Нью-Йорк: Clarendon Press. 1952. 183 с.
- Thompson C. Complexes of the Cultural Unconscious: Trance States, and the Re-Creation of the Self. *Hakomi Forum*. № 27.2016. С. 15-23.
- Williams R. Culture and Society 1780-1950: монографія. Нью Йорк: Anchor Books Doubleday & Company, Inc. 1960. 412 с.
- Wittgenstein L. Philosophical investigations: монографія. переклад з нім. G. Anscombe. Оксфорд: Basil Blackwell Ltd. 1953. 250 с.

References

- Berest B. (1961). Aleksander Dovzhenko. New-York: Shevchenko Scientist Society Inc. 132p. [in Ukr.]
- Kohan T. G. (2021). Personalized history of European film art: the potential of cultural analysis. Kyiv: Institute of Cultural Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. 320 p. [in Ukr.]
- Kozseliwec I. (1980). Oleksander Dovzhenko a Biography. New-York: Sucasnist. 428 p. [in Ukr.]
- Bourdieu P. (1991). Language and Symbolic Power. (G. Raymond, Trans). M. Adamson, Cambridge: Polity Press. 291 p.
- Bowles M. Recognizing deep structures in organizations. *Organization Studies*. №11(3). 1990. pp. 395-412.
- Chandler D. (2002). Semiotics the Basics. London: Routledge. 326 p.
- Gross D. Heidegger's 1924 Lecture Course on Aristotle's Rhetoric: Key Research Implications, Philosophy & Rhetoric. *Penn State University Press*. Vol. 50, №. 4. 2017. pp. 509-527
- Hegel G.W.F. (1952) Philosophy of Right. (T. Knox, Trans). New-York: Clarendon Press.
- Thompson C. Complexes of the Cultural Unconscious: Trance States, and the Re-Creation of the Self. *Hakomi Forum*. № 27.2016. pp. 15-23
- Williams R. (1960). Culture and Society 1780-1950. New-York: Anchor Books Doubleday & Company, Inc. 412 p.
- Wittgenstein L. (1953). Philosophical investigations. (G. Anscombe, Trans) Oxford: Basil Blackwell Ltd. 250 p.

Стаття надійшла 19.05.2023.

R. Poleshuk

DECODING THE COMPONENT COMPONENTS OF THE CULTURAL ARCHETYPE COMPLEX IN ARTISTIC CINEMA LANGUAGE O. DOVZHENKA

The article presents the results of O. Dovzhenko's cultural study of artistic film language, conducted on the basis of modern methodological developments in mass media decoding, which implement the scientific principle of interdisciplinarity. The study identified new cultural archetypes of the figurative plan of the artist's film philosophy. The decoded archetypes were used by the Ukrainian film director to broadcast culturogenic contexts and have a logical connection between themselves, within the narrative, which allowed them to be combined into a single complex of cultural archetypes.

The presence of a complex of cultural archetypes provides an original, not typical for Soviet cinema, rhetoric of the author with the viewer. The uniqueness of the complex is given by the fact that it is built on the basis of neo-Byzantine stylistics and Byzantine rhetoric, related to certain features of Ukrainian culture. It is important, that the discourses explicated by the complex of cultural archetypes in O. Dovzhenko's films contain the author's own worldview position and it is opposed to the official Soviet ideology of the 30s and 40s of the 20th century, which destroys the myth of the Ukrainian director as a mouthpiece of Soviet propaganda.

According to the research, the mentioned complex of cultural archetypes was identified in O. Dovzhenko's tapes «Zemlya» (1930), «Aerograd» (1935), «Schors» (1939), «Michuryn» (1948) and the film story «Enchanted Desna» (1956). The results of the cultural research allow us to separate the work of O. Dovzhenko from the film school of S. Eisenstein

and the film school of poetic cinema of P. Pasolini into a separate original film school. The research highlighted cultural contexts that are relevant in our time in the work of the great Ukrainian artist, which are useful for development of Ukraine culture.

Key words: *cultural analysis of cinema, cinema language of O. Dovzhenko, complex of cultural archetypes, archetypes of O. Dovzhenko, cultural archetypes, philosophy of cinema, culturology of Ukrainian cinematography.*

УДК 316.72.2(477-04)

I. Sikorska

MULTICULTURALISM IN EDUCATION: NAVIGATING THE SHIFT FROM EDUCATION FOR MIGRANTS TO EDUCATION FOR GLOBAL UNDERSTANDING AND INCLUSIVITY

This article explores the concepts of 'multiculturalism' and its implications in education, emphasizing the importance of this concept for promoting cultural diversity in today's increasingly diverse and interconnected world. The article begins by examining the limitations of multiculturalism such as essentializing cultures and reinforcing cultural barriers. The author also analyses how the shift from multiculturalism to interculturalism has occurred and what the implications it has had in academic discourse and educational practices emphasizing the needs for educators to adopt a most appropriate approach in designing curricula, fostering inclusive classroom environments, and preparing students for living and working in a modern globalized world. The shift from an education model that focused primarily on meeting the needs of migrant students to ones that prioritize multiculturalism and global understanding is also presented. The author concludes displaying some of the key principles of multicultural education, including inclusivity, cultural awareness, equity, critical thinking, and a global perspective.

Keywords: *multiculturalism, interculturalism, multicultural education, intercultural education, education for migrants, globalized world*

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-25-107-115

Introduction. Today's society is characterized by a greater cultural, economic, and religious pluralism under increased flow of people and ideas which became even more interconnected and interdependent due to multimedia and newest technological systems. Modern context of globalization for the socio-cultural challenges for education as there is a process of ruining former hierarchical structures of order in turbulent streams of chaotic interweavement and mixing of changing values and appearing of new values which move through barriers of political national, cultural, ethnical localities (Sharma, 2012). Under these conditions there is an actual need of creating the corresponding education environment, where the interests of any person can be satisfied as well as national interests of the state.

Education always was a response to the challenges caused by culturally diverse society. Within the last decades the ideological agenda has been also developed around the concepts of *multicultural* in the field of education, which has been transforming into *intercultural*. These two concepts coexist nowadays.

Problem statement. Multiculturalism appeared to be the first concept that brings culture from a theory to practice, to real life of people with description of cultural, ethnic, racial, and religious diversity of a society. The phenomenon of multiculturalism was

abundantly investigated and analyzed in the works of international scholarship mostly in the domains of political and social sciences. Although the expression of multiculturalism varied according to local conditions, its spread and uptake was significantly aided by the global circulation of ideas, international ‘policy borrowing’ by nation-states, and the integration into multiculturalism into international law and international human rights legislation (Kymlicka, 2005). The idea of multiculturalism was to preserve the differences between cultures, and to search possibilities for tolerance and mutual understanding, reducing inequalities and mitigating conflicts. Multiculturalism as a concept means principles, ideas, ideologies, doctrines of public state policy at that, multiculturalism and societal cultural diversity should not be confused to avoid claims and critics towards the concept and politics of multiculturalism, which has no grounds for that. Sometimes multiculturalism as a term is used for description of the culturally diverse society, which comprises diverse ethno-cultural groups, which is not in line with its ideological characteristics, which is beyond its concept. Diverse cultural society bears the characteristics of plural cultural diversity, which reflects its ethno-cultural heterogeneity and presence different cultural groups in a society. The most prominent advocates of multiculturalism proclaims the humanistic ideals of this concept: Taylor’s (1994) in “*The Politics of Recognition*”, Young’s (1990) in “*Justice and the Politics of Difference*”, Parekh’s (2000) in “*Rethinking Multiculturalism*”, Benhabib (2002) in “*The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era*”, Modood’s (2007) in “*Multiculturalism: A Civic Idea*”, Kymlicka’s (1995) in *Multicultural citizenship*; Maclure’s (2010) in “*Multiculturalism and political morality*”. The authors assert that cultures can coexist within one societal context and by this can be a source of richness and democratic changes of society. They insist that it provides the best approach for living and managing culturally diverse societies. They emphasize on its humanistic core, positive correlation with respect to human dignity, recognition, and equal attitude towards representatives of any cultural group (Levey, 2016). Education always was a response to the challenges caused by culturally diverse society. **The aim of the present research** is to study how the ideological agenda has been also developed around the concept of multiculturalism in the field of education.

The outline of the research material. In broad terms, multiculturalism places a special emphasis on the social, political, and economic differences between racial/ethnic minorities and the social majority and how these are legitimized, for example through citizenship, in ways that create inequalities, privilege the majority and reproduce status quo (Meer, Modood, Zapata-Barrero, 2016).

In 1970-80s the concept of multiculturalism and its idea of collective rights became dominant ideology of many ethnical and national groups, also was adopted as official national policy in Canada and partially in the USA. In 1990s multiculturalism became international norm, which was supported and promoted by major international institutions (UNESCO, Council of Europe, OECD, World Bank) however its period of prosperous development was rather short, as for many countries even with developed democracy, multiculturalism became a real challenge. As a socio-political ideal multiculturalism was declared as “equal opportunities which accompany cultural diversity in atmosphere of mutual tolerance” (European Commission, 2003).

Multiculturalism is considered as an opposite approach from any form of nationalism to cultural diversity (Wimmer and Schiller, 2003, Chernilo, 2011, Knott, 2017). In her place, Chin, (2019) argues that specifically, multiculturalism entails a form of national belonging that makes cultural difference a constitutive part of national unity, opening possibilities of diverse political community. While it is fundamentally focused on minority difference, it is also directed towards inclusion, belonging and membership in nation-building. Its unique strategy is also its key tension: to highlight the experience of cultural plurality to reconstruct

national community (ibid, p.126).

Cultural diversity represents in many aspects of European life and policies such as employment, social cohesion, integration of newcomers, identity issues, freedom of religion, protection of minorities and immigration. For decades, Europe has developed responses to the increasing presence of immigrant students in schools and their integration into new culture. The Council of Europe approved the strategy of multicultural pedagogy in the 1970s.

Within the politics, multiculturalism prescribes the acceptance of migrants and minority groups, which differ from majority in language, culture, and social behavior from the host society. Multiculturalism foresees that migrants and member of minority groups will be guaranteed equal rights in all spheres of social life under condition of their acceptance of the key values of democracy. Recognition of cultural diversity and social equality insurance is considered the crucial feature of multiculturalism. The emphasis at these years was on immigrant education, with a kind of a deficit orientation, i.e. the type of programs addressed the educational in-sufficiency of immigrant children such as poor command of the language spoken in school, inadequate prior education received at home countries, lack of socialization experiences etc. The purpose of this type of programs was to fill the gaps and thus smoothing the integration of immigrant children into the educational system of the host country. The second type of programs focused on preservation of their original cultural identity as reproduced in language, traditions and customs of their country of origin. However, these compensation programs soon became a target of criticism. It was argued that those programs acted as a tool for segregation and stig-matization. Instead of compensating for educational deficiencies and pre-serving the original cultural identities, these programs treated immigrant children as separate groups with special needs (Puzic 2007).

Along with that, the important feature of multiculturalism is its connection with traditional concept of cultures as autonomous spheres, which turned out to become consequently a reason for its ghettoization. Implementation of multiculturalism as a political doctrine showed that relations between cultural communities cannot overcome barriers, it can initiate regressive trends of particular cultural identity that can lead to ghettoization or cultural fundamentalism. After enjoying tremendous popularity in the 1990s, multiculturalism came under attack from both ends of the political spectrum in the 2000s. The dominant discourse claims that multiculturalism celebrates difference but not unity, that it grants rights to immigrants without imposing duties to integrate to the host society, and that it leads to the fragmentation of society by enabling them to live in parallel micro-societies (Boucher and Maclure, 2018).

Multiculturalism became a subject of critics, multicultural approach towards citizenship was declined. The discourse terminology was contradictory and debatable, the terms ‘multiculturalism’ and ‘cultural pluralism’ were confusingly used as synonyms. Debates circulated around not only individual rights and freedoms, but also collective rights and movements of cultural communities. Questions arose about concrete questions of common life of different cultural and ethnic groups, about the problems of integration of migrants into hosting society, religious freedoms, education in native languages etc. As a social and political phenomenon multiculturalism was traced in policies and practices of almost all European nation states that declared about increasing cultural diversity of their societies in regard to different combinations of ethnic groups, values, cultures, religions, social and political systems.

Since the beginning of 21st century intensity of debates about multicultural citizenship reduced its degree, compromising models of multiculturalism in particular countries (France, the UK) were analyzed and recognized as weak and nonworking. Such turn from multiculturalism towards models of civic and cultural assimilation was caused not only by national factors of a certain European countries (due to the uncontrolled flows of migrants and

refugees followed by panic in society) but also by the international factors especially by common worries of the EU governments about the problems with security on the rise of international terrorism. Under such circumstances it occurred a critical necessity of reconsideration of multiculturalism, as well as elaboration of new conceptual and theoretical perspectives and its complexity. In 2011, the aggressive critics to multiculturalism as a failed policy were articulated from the country leaders of UK, Germany, and France. All these critics caused a need to reconsider the concept of multiculturalism mostly within the policy towards migrants. Several distinguished scholars in the field Stuart Hall, Tariq Modood and Bhikhu Parekh further emphasized the need to rethink the national story so that all people are/feel included. This was, in fact, the most important message of the famous '*Parekh Report*' (Parekh, 2000).

Thus, interculturalism appeared in complementing and opposing multiculturalism focused on the relations among citizens and groups in civil society, rather than on the relation of the state and its cultural minorities, which might be considered as the predominant concern of multiculturalism. On this basis, interculturalism and multiculturalism could be considered as compatible and even complementary strategies of integration (e.g. Levey, 2016). Differentiation between the two terms commonly emphasizes that multiculturalism describes the existence of cultural diversity in society whilst interculturalism focuses on the interaction between different cultural groups within a multicultural environment (Hill, 2007, p. 250).

Interculturalism is most often understood as an alternative and a critique of the limits of multiculturalism. Whereas multiculturalism as a concept envisages and produces the coexistence of various cultures within a society, interculturalism proposes a dialogue between cultures. However, it is also used synonymously with multiculturalism in the sense that it conceptualizes "cultures" as relatively fixed spheres or entities (and endorses mutual understanding between them in the interests of conflict management (Ging and Malcolm, 2010).

Interculturalism is advocated by the following prominent authors: Bouchard (2015) in "*Interculturalism. A view from Quebec*"; Zapata-Barrero (2017) in "*Interculturalism in the post-multicultural debate: a defense*". Cattle (2016) in "*The case for interculturalism, plural identities and cohesion*". They focused on risks and threats of multiculturalism policies, on return to archaic separation of ethnic groups, weakening the ethnocultural essence of nations, decreasing of national unity.

Interculturalism emerged as an allegedly more diversity-friendly discourse refusing both the multicultural fragmentation of society and the nationalistic and coercive overtone of civic integration (Boucher and Maclure, 2018). Zapata-Barrero (2017) offered a thorough description of the rise and 'interculturalism' and fall of multiculturalism. In his work he presented three distinctive features or basic elements of interculturalism as a policy paradigm distinct from both civic integration and multiculturalism are (1) that it promotes contacts and interactions between individuals with different ethnocultural backgrounds, (2) that it focuses on the local level and (3) that it relies on mainstreaming strategies. Interculturalism encourages '*contact between people from different backgrounds*' (Zapata-Barrero, 2017, p. 7–8). Here, '*contact*' refers to face-to-face interactions between individuals of different ethnocultural groups (ibid, p. 14). Those interactions are distinct events located in space and time involving real persons and therefore, as we will explain later, the notion of intercultural contact is distinct from that of intercultural dialogue (ibid, p. 15). Those interactions are distinct events located in space and time involving real persons and therefore, as we will explain later, the notion of intercultural contact is distinct from that of intercultural dialogue (Boucher and Maclure, 2018).

One of the most influential opponent of multiculturalism Cattle (2001, 2008, 2012, 2016) became influential in this debate. His approach emphasized the

facilitation of interpersonal contact and intercultural competences to break down prejudices, stereotypes, and misconceptions of others, and to generate mutual understanding, reciprocal identification, societal trust, social mix and solidarity.

Bouchard (2011) argues that interculturalism is essentially different from multiculturalism. Parekh (2016), on the contrary, defends a non-combative approach by invoking the terms '*multiculturally sensitive interculturalism*' and '*interculturally attuned multiculturalism*', referring to the fact that both multiculturalism and interculturalism can learn from each other. Zapata-Barrero (2016, 2017) agrees to a certain extent that multiculturalism and interculturalism are complementary, but he focuses on the dividing lines and defends an encompassing theory that founds the '*intercultural turn*'. Meer and Modood (2016), in turn, have argued that interculturalism has brought to the fore can already be found in the multiculturalism paradigm. The debates have been continued till present, leaving a room for justified coexistence of two concepts. While studying the works of international researchers it is seen that the terms 'multiculturalism' and 'interculturalism' are in many cases used interchangeably, however they are highly challenged in both academic and political contexts.

From the point of view of many international scholars, multiculturalism and interculturalism could favorably complement each other in the way that they both acknowledge the positive value of cultural diversity, and of the communal character of humankind, and they both recognize the need for interaction, communication, exchange, and dialogue.

Similar to multiculturalism, multicultural education also has its advocates and opponents. For instance, one of the most prominent advocates of multicultural education, American scholar James Banks (2004) stated that multiculturalism is composed of the dimensions of content integration, knowledge construction, prejudice reduction, equity pedagogy, and empowering school culture and social structure. Yılmaz (2016) on the contrary argued that within this context that the practice of multicultural education is not that efficient and an integration either in the educational system generally or on the level of alternative educational institutions exclusively will contribute to the complete practice.

The critiques of the "pedagogy for foreigners" and its "deficit-compensation" orientation allowed for the gradual elaboration of the concept of "intercultural education" (Sikorska, 2017). The educational goal for intercultural pedagogy is the development of open, flexible, anti-dogmatic and inquisitive thinking. Intercultural education aims to go beyond passive coexistence, to achieve a developing and sustainable way of living together in multicultural societies through the creation of understanding of, respect for and dialogue between the different cultural groups (UNESCO, 2008). Within higher education system, intercultural pedagogy can embrace all the levels internationalization to enhance creation of multicultural academic community and to foster becoming the members of academic community of consciously multicultural citizens. Culture has enabled internationalization to be linked with multiculturalism, equality, and diversity (Caruana and Ploner, 2010).

According to Fennes and Hapgood (in Bester and Medvesek 2016, p. 24), intercultural education should be based on readiness to form productive relations with other cultures, acquire greater awareness about one's own culture and explore new forms of coexistence and cooperation with other cultures.

Interculturalism or an intercultural approach towards education can be interpreted as a pedagogical-didactic principle, which directs the planning, implementation and evaluation of education in a way that supports the transformation of the existing hierarchical relations between the dominant ethnic/cultural majority and subjugated ethnic/cultural minority groups within the educational system and in this manner contributes to the equality of actual opportunities for education, the preservation of diverse identities and the development of a

supportive attitude to ethnic and cultural minorities (Barret, 2012).

Similar to the debates on *multiculturalism/interculturalism* the discussions occurred in regard to multicultural/intercultural education. '*Multicultural*' describes more the nature of a collection of people whereas '*intercultural*' emphasizes the process of reactions between different cultures. From the point of view of the American scholar Paul Gorski intercultural education has its drawbacks. He states, that despite unquestionably good intentions on the part of most people who call themselves intercultural educators, most intercultural education practice supports, rather than challenges, dominant hegemony, prevailing social hierarchies, and inequitable distributions of power and privilege (Gorski, 2008).

Both concepts thrive for equal opportunities in schooling, that will lead them to academic achievements. Coulby (2006) explains that the terminological shift from multicultural to intercultural education relates to an attack on multicultural education from two directions. First, the familiar nationalist concern that school practices and knowledge should embody those of the state in terms of language (s) religion, culture, or values, according to the context.

Often the difference in use seems mostly geographical. In Europe the preferred term is 'intercultural education' while especially the United States but also the rest of North America, Australia and Asia use the term 'multicultural education' (Hill, 2007). However, in Europe there are differences between countries as well. For example, in Sweden and the Netherlands intercultural education is used while in Great Britain and Finland multicultural education is the commonly used term. Dervin, Layne and Tremion (2015) argue, that: "multicultural and the intercultural seem to be the most widely used notions worldwide... many researchers and practitioners have attempted to define their specific characteristics by establishing borders and boundaries between them, through which they have often tended to be opposed, namely in geographical terms - the US vs. Europe, Northern Europe vs. Southern Europe etc."

Thus, we can assume that '*multiculturalism*' and '*interculturalism*' continue to coexist within political debates and to mirror in education through multicultural and intercultural approach. They will upgrade their forms and interconnections to complement each other in order to serve democratic ideals.

Notably, multicultural and intercultural education are often used as if these terms are universally understood and refer to only one type of education. Although they can take different directions and have different accents, they both address the culturally diverse classroom, learning about different cultures, furthering democracy and working against discrimination and prejudice. Both concepts thrive for equal opportunities in schooling, that will lead them to academic achievements. Multicultural education is an approach to teaching and learning that recognizes and values diversity in the classroom and beyond. It seeks to promote understanding, respect, and appreciation for different cultures, backgrounds, and perspectives.

In a globalized world where people from different cultural backgrounds come into contact with each other more frequently, multicultural education is essential for fostering a sense of inclusivity and global understanding. By incorporating diverse perspectives into the curriculum and classroom discussions, multicultural/intercultural education helps students develop critical thinking skills, empathy, and an appreciation for diversity through:

Inclusivity: all students, regardless of their cultural background, should feel valued and included in the classroom.

Cultural awareness: students should learn about different cultures, histories, and worldviews, including their own.

Equity: the curriculum should be designed to promote equity and challenge bias and stereotypes.

Critical thinking: students should be encouraged to question assumptions and explore

different perspectives.

Global perspective: Students should learn about global issues and develop an understanding of their interconnectedness.

By incorporating these principles into their teaching, educators can create a learning environment that promotes global understanding and inclusivity. Ultimately, this approach can help students develop the skills and attitudes they need to thrive in an increasingly diverse and interconnected world.

Conclusions. In conclusion, the shift from multiculturalism to interculturalism represents a critical evolution in our understanding of cultural diversity and its implications for educational practice. While multicultural education played an important role in promoting recognition and appreciation of diverse cultures, it also had limitations in terms of perpetuating cultural essentialism and reinforcing cultural boundaries. Intercultural education then emerged as a response, emphasizing the importance of intercultural communication skills and cultural exchange. However, intercultural education still tended to view cultures as fixed and static entities, rather than as dynamic and hybrid formations. In a globalized world where cultural diversity is increasingly present in our communities and workplaces, multicultural education provides a framework for promoting inclusive and respectful interactions across cultures. By embracing the fluidity and hybridity of cultures, and fostering intercultural communication skills, educators can play a crucial role in adopting and incorporating multicultural principles into their pedagogy for the students be prepared to act as engaged global citizens, capable of navigating the complexities of our multicultural, interconnected world.

References

- Banks, J. and Banks, C., 2004. *Multicultural Education: Issues and Perspectives*. 5th Edition, Update. [online] ERIC. Jossey-Bass, An Imprint of Wiley. Available at: <https://eric.ed.gov/?id=ED493655>
- Barrett, M., 2012. *Intercultural competence*. <http://archiveorg.com/page/414673/2012-10-12/http://www.theewc.org/content/intercultural.competence>.
- Benhabib, S., 2002. *The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era*. Princeton: Princeton University Press
- Bester, R., & Medvesek, M., 2016. Intercultural competence in teachers: The case of teaching Roma students. *Sodobna pedagogika*, 67(2), 26-45.
- Bouchard, G., 2011. What is interculturalism? *McGill law journal*, 56, 435–468.
- Bouchard G., 2015 *Interculturalism. A view from Quebec*. Toronto: University of Toronto Press; 2015.
- Boucher, F. and Maclure, J. 2018. Moving the debate forward: interculturalism's contribution to multiculturalism. *Comparative Migration Studies*, 6(1). 10.1186/s40878-018-0078-2
- Caruana, V. and Ploner, J., 2010. *Internationalisation and Equality and Diversity in Higher Education: Merging Identities*. [online] www.ecu.ac.uk. Available at: <https://eprints.leedsbeckett.ac.uk/id/eprint/600/>.
- Cantle, T., 2012. Interculturalism: For the Era of Globalisation, Cohesion and Diversity. *Political Insight*, 3(3), pp.38–41.
- Cantle T., 2016. The case for interculturalism, plural identities and cohesion. In: Meer N, Modood T, Zapata-Barrero R, editors. *Multiculturalism and interculturalism: Debating the dividing lines*. Edinburgh: Edinburgh University Press; 2016. pp. 133–157
- Chin C., 2019. Multiculturalism and nationalism: Models of belonging to diverse political community. *Nations and Nationalism*. 2021. 7:1pp.12–129.

- <https://doi.org/10.1111/nana.12657>
- Coulby, D., 2006. Intercultural education: theory and practice. *Intercultural Education*, 17(3), pp.245–257. DOI: 10.1089/14675980600840274
- Dervin, F., Layne H. & Tremion V., 2015. *Making the most of Intercultural Education*. Cambridge Scholars Publishing, p.3
- European Commission, 2003. *Migration and Social Integration of Migrants. Valorization of Research on Migration and Immigration*. Proceedings of a dialogue workshop organized by DG Research (RTD) with DG Employment and Social Affairs (EMPL) and DG Justice and Home Affairs (JAI). Brussels, 28-29 January 2002
- Hill, I., 2007. Multicultural and International Education: Never the Twain Shall Meet? *International Review of Education / Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft / Revue Internationale de l'Education*, [online] 53(3), pp.245–264. Available at: <https://www.jstor.org/stable/27715380>
- Ging, D., & Malcolm, J., 2004. *Interculturalism and multiculturalism in Ireland: textual strategies at work in the media landscape*. *Resituating Culture*, pp.125-136.
- Gorski, P., 2008. Good intentions are not enough: a decolonizing intercultural education. *Intercultural Education*, 19(6), pp.515–525.
- Fennes, H., and Hapgood K., 1997. *Intercultural Learning in the Classroom: Crossing Borders*. London: Cassel.
- Kymlicka W., 1995. *Multicultural citizenship. A liberal theory of minority rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka, W., 2003. Multicultural states and intercultural citizens. *Theory and research in education*, 1, 147-169.
- Levey, G., 2012. *Diversity, duality and time*. In N. Meer, T. Modood, & R. Zapata-Barrero (Eds.), *Multiculturalism and interculturalism. Debating the dividing lines*, (pp. 201–224). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Maclure, J., 2010. *Multiculturalism and political morality*. In D. Ivison (Ed.), *The Ashgate research companion to multiculturalism*, (pp. 39–56). London: Routledge. Online Etymological Dictionary (2015). Retrieved 2015 from: <http://www.etymonline.com/index.php?terms>
- Meer N., Modood T., 2012. How does Interculturalism Contrast with Multiculturalism? in «*Journal of Intercultural Studies*», XXXIII, 2, pp. 175- Meer N, Modood T, Zapata-Barrero R. A plural century: Situating interculturalism and multiculturalism. In: Meer N, Modood T, Zapata-Barrero R, editors. *Multiculturalism and interculturalism. Debating the dividing lines*. Edinburgh: Edinburgh University Press; 2016. pp. 1–26. 196.
- Parekh, B., 2000. *Rethinking Muticulturalism: Cultural Diversity and Political Theory* (2nd ed.). London: Palgrave Macmillan.
- Parekh B., 2016. *Afterword: Multiculturalism and interculturalism. A critical dialogue*. In: Meer N, Modood T, Zapata-Barrero R, editors. *Multiculturalism and interculturalism. Debating the dividing lines*. Edinburgh: Edinburgh University Press; 2016. pp. 266–279.
- Puzic S., 2007. *Intercultural education in the European context: analysis of the selected European curricula*, in «*Metodica*», 15, 2008, pp. 390-407.
- Sikorskaya I., 2017. Intercultural education policies across Europe as responses to cultural diversity (2006-2016). *Working Papers del Centro Studi Europei* <http://www.paperscse.unisa.it>
- CSE WORKING PAPERS 17 | 04: dicembre2017 ISSN (on line): 2384-969X
- Sharma, N., 2012. *Globalization Effect on Education and Culture: An Analysis* (May 28, 2012). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2069155>

- Taylor, C., 1994. *The Politics of Recognition*. In A. Gutmann (Ed.), *Multiculturalism and the 'Politics of Recognition'* (exp. Edition), (pp. 25–73). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- UNESCO, 2008. *World report on cultural diversity*. United Nations.
- Yılmaz, F., 2016. *Multiculturalism and multicultural education: A case study of teacher candidates' perceptions*. *Cogent Education*, 3(1). pp. 23-36
- Young, I.M., 1990. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Zapata-Barrero, R., 2017. Interculturalism in the post-multicultural debate: a defense. *Comparative Migration Studies*, 5. <https://doi.org/10.1186/s40878-017-0057-z>.

Стаття надійшла 15.05.2023.

I.M. Сікорська

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ В ОСВІТІ: ВІД ОСВІТИ ДЛЯ МІГРАНТІВ ДО ОСВІТИ ДЛЯ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗУМІННЯ ТА ІНКЛЮЗИВНОСТІ

У даній статті досліджуються концепція «мультикультуралізму» та його значення для освіти, наголошується на важливості цієї концепції для сприяння культурному різноманіттю в сучасному світі, який стає все більш різноманітним і взаємопов'язаним. Стаття починається з дослідження обмежень мультикультуралізму, таких як есенціалізація культур і зміцнення культурних бар'єрів. Автор також аналізує, як відбувся перехід від мультикультуралізму до інтеркультуралізму та які наслідки він мав для академічного дискурсу та освітньої практики, наголошуючи на потребах освітян прийняти найбільш відповідний підхід до розробки навчальних програм, сприяння інклюзивному середовищу та підготовці студентів для життя і праці у сучасному глобалізованому світі. Перехід від моделі освіти, яка зосереджена головним чином на задоволенні потреб студентів-мігрантів, до такої, яка надає пріоритет мультикультуралізму та глобальному взаєморозумінню, також представлена. На завершення автор надає деякі з ключових принципів мультикультурної освіти, включаючи інклюзивність, культурну обізнаність, справедливість, критичне мислення та глобальну перспективу.

Ключові слова: мультикультуралізм, інтеркультуралізм, мультикультурна освіта, міжкультурна освіта, освіта для мігрантів, глобалізований світ.

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316.4.063.3 + 316.663

О.В. Паскевич, О.С. Зубченко

ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ЗА КОРДОНОМ

Статтю присвячено проблемам соціальної адаптації українських біженців у Німеччині, що мають теоретичне та практичне значення в контексті масштабної російської агресії проти України. Співавтори ставлять за мету визначити, якою мірою успішне оволодіння німецькою мовою сприяє облаштуванню наших земляків, обговорити труднощі та проблеми, що виникають.

Дається визначення соціальної адаптації як процесу і результату активного пристосування індивіда або соціальної групи до вимог та очікувань учасників нової соціальної спільноти. Окремо наголошується на важливій ролі безкоштовних інтеграційних курсів, що дозволяють сформувати навички ділової та розмовної мови для повноцінних соціальних і трудових інтеракцій. Предметом емпіричного дослідження було обрано пізнавальну активність особистості, а його методами - включене спостереження (за участі співавторки статті) та анкетне опитування у групі курсантів з м. Фалькензе.

У ході аналізу зібраної інформації визначено високі показники групової активності та добросовісності респондентів, що свідчить про добру мотивацію та зацікавленість у навчанні. Також майже всі опитувані отримали високі бали за шкалою адаптованості, оскільки вже мають постійне (орендоване або надане безкоштовно) житло, можуть облаштувати побут та впевненіше дивитися у майбутнє. При цьому перешкодою для успішної соціальної адаптації є відсутність роботи у абсолютній більшості респондентів.

Разом з цим умовно високі знання мови зафіксовано лише у чверті, а незадовільні – майже у третини курсантів, адже до вимушеної міграції лише 2 із 16 учасників групи хоча б якось знали німецьку. Це досить неоднозначно впливає на ступінь включення до німецькомовного середовища. З одного боку, українці впевнено спілкуються у найпростіших соціальних ситуаціях та орієнтуються у просторі, але з іншого – нечасто контактують із носіями німецької мови та поки що не можуть долучитися до символічного споживання культурних надбань.

Співавтори доходять висновку, що залучення до мовного простору дозволяє нашим співгромадянам пом'якшити наслідки «культурного шоку», підвищити стресостійкість, краще розібратися, як облаштовано суспільство, в якому вони опинилися. Також відзначається, що на тлі затягування війни важливо не допустити соціальної ізоляції українців у Німеччині. З цією метою доцільно доповнити навчальні програми інтеграційних курсів історичним та культурним компонентами.

Ключові слова: соціальна адаптація, українські біженці, інтеграційні курси, німецька мова, пізнавальна активність

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-25-116-125

Постановка проблеми: З початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України мільйони українців були вимушені покинути свої оселі та шукати

прихистку за кордоном. Багато із них, особливо жителі Східного регіону, раніше ніколи не виїжджали за межі України та навіть не покидали свою область. Враховуючи екстремальні умови евакуації, під обстрілами, у переповнених потягах або через десятки ворожих блокпостів, із однією торбинкою, до якої немовби помістилося все життя, майже всі українські біженці пережили потужний стрес, до якого додався культурний шок від потрапляння до незвичного соціального середовища.

Таке життєве випробування має як об'єктивну (усвідомлення того, що шлях додому поки що закрито і треба якось прилаштуватися до нових реалій), так і суб'єктивну (поступове засвоєння особистістю норм і цінностей суспільства, де вона опинилася, фактично ресоціалізація) сторони. При цьому успішне освоєння нових статусно-рольових позицій неможливе без опанування мови країни перебування.

Одним із лідерів за кількістю українських біженців стала Федеративна Республіка Німеччина, що прийняла понад 1 млн. наших співвітчизників. "Завдяки великим гуманітарним зусиллям на всіх рівнях - федеральному, земельному, комунальному - ми змогли врятувати багато життів", - наголосила міністерка внутрішніх справ ФРН Н. Фезер (Іванова, 2023). Одним із важливих елементів державної політики соціальної підтримки вимушено переміщених осіб стали державні безкоштовні курси із вивчення німецької мови, які працюють у багатьох регіонах ФРН. Вони виконують кілька важливих соціальних функцій: інтеграційну (сприяння включенню до суспільства), комунікативну (розвиток навичок розмовної та ділової мови для повноцінної участі у соціальних і трудових відносинах), адаптаційну (подолання стресу та розгубленості через залучення до освітнього процесу). Разом з тим постає питання – якою мірою масовість охоплення та тривалість мовної підготовки полегшує входження українців до німецького соціуму.

Мета, завдання, актуальність дослідження. Мільйонам українських біженців, зокрема і одному з авторів цієї статті, довелось звикати до життя в іншій країні. На власному досвіді можемо стверджувати - без розуміння мови людей, серед яких ти живеш, неможливо досягти повного психологічного комфорту. Поступовий перехід на іншу мову стимулює психологічні зміни, трансформацію системи цінностей, ідеалів та мотивації нашої поведінки. Знання мови країни перебування відкриває додаткові можливості для встановлення горизонтальних соціальних зв'язків та вертикальної соціальної мобільності. Все це зумовлює теоретичну (розробка та тестування дослідницького інструментарію), так і практичну (розуміння ефективності роботи федеральної мовної інституції) актуальність теми дослідження та мету нашої статті – визначити як впливає системне вивчення німецької мови на процес соціальної адаптації українських біженців у ФРН.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інтерес до проблем соціальної та культурної адаптації ми можемо спостерігати у працях багатьох зарубіжних дослідників. Першопроходцем у цьому напрямі був О.Конт з його ідеями про спосіб дій та спосіб роздуму (коли, говориш вже німецькою, але думаєш ще українською) (Капитонов, 2008, с. 143-144). Г. Спенсер трактував адаптацію як кооперацію, вміння окремих індивідів знаходити своє місце у соціальному чи виробничому процесі (перші 200 слів, що допомагають влаштуватися на роботу) (Спенсер, 2019), а М.Вебер розглядав її як невід'ємний елемент загальної раціоналізації (при отриманні громадянства треба скласти іспит на знання державної мови, щоб соціальні дії за твоєї участі були максимально ефективними) (Борисов, 2020).

Представники Чиказької школи соціології У.Томас та Ф.Знанецький у відомій роботі «Польський селянин у Європі та США» переконливо доводять, що соціальна адаптація відбувається через засвоєння соціального досвіду та переживання людиною соціальних цінностей, які є значущим для його оточення. І дійсно, як відомо, один із

найкращих способів засвоїти мову – це постійна розмовна практика, а стимул до її вивчення – можливість професійного зростання, підвищення соціального статусу чи особистісного самоствердження (Найдьонов, 2016). У своїй знаменитій формулі AGIL Т. Парсонс наголошує на важливій ролі адаптації у відтворенні суспільної структури через єдину для всіх систему значень та смислів (Хуткая, с. 169). Чим більше ми розуміємо мову – тим краще розбираємося у суспільстві, в якому опинилися.

Соціокультурні та соціально-психологічні аспекти соціальної адаптації стали предметом наукового пошуку українських дослідників – В.Плюща (соціокультурна адаптація мігрантів) (Плющ, 2021), А. Лобанової (феномен соціальної мімікрії) (Лобанова, 2004), А.Камбура (введення до цієї проблематики соціальних працівників) (Камбур, 2012), О.Злобіної (життєві стратегії особистості у кризовому суспільстві) (Злобіна, 2001). І.Галецької (психологічні аспекти соціальної адаптації) (Галецька, 2003), О.Донченко (поняття адаптаційного неврозу) (Донченко, 1999), Н.Ходорівської (адаптаційні ресурси людини у повсякденному житті) (Ходорівська, 2004) та багатьох інших авторів, що працювали як над розробкою власних концепцій, так і над узагальненням зарубіжного та вітчизняного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна адаптація - це процес і результат активного пристосування індивіда або соціальної групи до вимог та очікувань учасників нової або зміненої соціальної спільноти (Щудло, 2016). Ми можемо адаптуватися до нового колективу, сусідів, при звичаюватися до нової дислокації нашого місця роботи або модної марки кави. Проте особливо гостро питання соціальної адаптації стоїть для тих, хто за короткий період часу опиняється у абсолютно іншому середовищі, де немає нічого зрозумілого та знайомого. Розтлумачуючи такий стан «культурного шоку» К.Оберг, пише, що кожна культура має безліч символів соціального оточення, як вербальних, так і невербальних (жестів, міміки) способів спілкування, за допомогою яких ми орієнтуємося та діємо в ситуаціях повсякденного життя, і що наш духовний світ залежить від цих сигналів, багато з яких ми навіть не усвідомлюємо. Коли вся ця невидима система вільної орієнтації в світі раптово стає неадекватною в умовах нової культури, людина відчуває глибоке нервово потрясіння (Тарасюк, 2011, с. 234).

Російська агресія проти України стала серйозним викликом для Німеччині в аспекті дипломатичної, військової та гуманітарної підтримки. Адже число біженців з України вже у багато разів перевищило кількість наших співгромадян, які проживали у ФРН до війни. Життєво важливим завданням для мінімальної адаптації новоприбулих є опанування німецькою мовою хоча б на мінімальному рівні.

Проведення масштабного емпіричного дослідження за проблематикою статті ускладнюється відсутністю точних відомостей про кількість, розміщення та соціально-демографічний склад українців у Німеччині та обмеженими ресурсами авторів статті. Саме тому об'єктом спостереження було обрано малу групу наших земляків, що навчаються на інтеграційних курсах у м. Фалькензе, та застосовано комбінацію методів включеного спостереження (співавторка статті навчається у цій групі) та анкетного опитування. Спостереження проводилось під час занять у січні – березні 2023 року 4 рази на тиждень по 3 години.

До складу групи входили 16 жінок та 1 чоловік віком від 22 до 70 років, які мали досить різний професійний досвід в Україні – від медпрацівників до ІТ-фахівців. Всі респонденти попередньо закінчили стартові курси німецької мови і вже мали спілкуватися нею хоча б на мінімальному рівні.

Предметом нашого дослідження було визначено пізнавальну активність курсантів, формування якої залежить в першу чергу від рівня інтелектуального та психологічного розвитку особистості, її життєвого досвіду, знань, інтересу до

навчання, а також від способу подачі навчального матеріалу. Ми виділили кілька емпіричних індикаторів цього показника: активність під час групової роботи у класі (кількість запитань до викладача, активність у відповідях на запитання до групи, зацікавленість у ефективному виконанні групових завдань); рівень добросовісності (частота відвідувань занять, готовність до занять, якість виконання домашнього завдання); загальний рівень адаптованості (влаштованість побуту, наявність постійної роботи, спілкування поза українською громадою); загальна оцінка рівня володіння німецькою мовою.

Кожна із позицій оцінювалась по шкалі від 0 до 5 балів.

Активність під час групової роботи (середній показник – 4). Активність соціальна (від лат. *activus* - діяльний) - характеристика способу життєдіяльності соціального суб'єкта, що полягає у свідомій спрямованості його дій на перетворення соціальних умов відповідно до актуальних потреб, інтересів, цілей та ідеалів, у реалізації соціальних ініціатив, участі у вирішенні соціальних проблем, формуванні у себе необхідних соціальних якостей[11]. Стимулом для вивчення німецької мови є необхідність успішної інтеграції до нової спільноти. Включене спостереження показало, що понад половина курсантів працюють дуже активно, але Ніна із Харкова та Оксана із Києва залучені до групової динаміки недостатньо активно, що може обумовлюватися як індивідуально-психологічними особливостями (темперамент, характер), так і наявністю певних комунікативних бар'єрів через попередній життєвий досвід.

Рівень добросовісності (середній показник – 4,9), з одного боку, вказує на високу мотивацію здобувачів мовної освіти, а з іншого – на важливість проходження короткотермінових стартових курсів, де всі, хто не хотів по-справжньому вчитися, вже відсіялися. Разом з тим, очевидно, що серед менш підготовленої аудиторії ці показники можуть бути на порядок нижчими. Важливо зазначити, що в курсантів немає настільки щільного контролю за виконанням домашніх завдань, як, скажімо, у школі чи університеті. Немає такого критерію, як оцінювання роботи за будь-якою шкалою. Цей показник залежить лише від суб'єктивної мотивації та зацікавленості курсантів.

Рівень адаптованості (середній показник – 4), що вказує на успішність соціальної адаптації особистості та характеризує процеси соціальної ідентифікації, особливості стилю соціальної взаємодії, виражається через засвоєння соціальних ролей у певній групі (гендерних, статусних, комунікативних тощо), а також поза нею (етнокультурні традиції). Важливу роль у цьому процесі відіграють предмети матеріальної та об'єкти духовної культури, через які створюються специфічні умови існування, відмінні від тих, що у нас на Батьківщині. У такий спосіб формується міжкультурна компетентність, що має когнітивний (пізнавальний процес, вивчення розмовної та писемної мови, логічне, інтуїтивне, креативне мислення), поведінковий (уміння застосовувати набуті знання мови у різних ситуаціях) та мотиваційний (чітке розуміння того, як допоможе знання німецької у соціальній чи професійній активності, сформованість настанов на оволодіння мовою) (Ручка, 2019, с. 251-252). Всі учасники спостереження, окрім Тетяни із Кривого Рогу, отримали «четвірки» та «п'ятірки», оскільки вже мають постійне житло, можуть потрохи облаштовувати свій побут та більш впевнено дивитися у майбутнє. Проте варто розуміти, що йдеться лише про первинний рівень адаптації, своєрідну «соціальну акліматизацію», від якої ще досить далеко до повноцінної суспільної інтеграції.

Загальна оцінка рівня володіння мовою (середній показник – 3). Важливо зазначити, що це є виключно суб'єктивною оцінкою побутового рівня німецької, у межах щоденних комунікативних потреб мігранта. Проте разом із розширенням меж його активності, вони також зростатимуть. Умовно високі знання мови ми зафіксували

лише у чверті учасників спостереження, а відверто незадовільні – майже у третини курсантів. Нічого страшного у цьому немає, адже минула лише чверть курсів, а за умов відповідального навчання, освоєння мови під час трудових інтеракцій та налагодження навіть мінімальних соціальних контактів у німецькомовному середовищі справи підуть набагато швидше.

У ході анкетного опитування, що відбувалося наприкінці березня 2023 року, ми більш ретельно досліджували різні критерії соціальної адаптації: порівняльне володіння мовою, можливості працевлаштування та отримання постійного житла, німецька у повсякденному житті та ступінь долучення до споживання благ культури.

Більшість респондентів відзначили, що на початку майже не знали німецької. Лише дві жінки із Східної України трохи володіли мовою країни перебування. Також відомо, що жінка із Харкова, ще перебуваючи в Україні, пройшла курси німецької мови та отримала сертифікат за рівнем А2. За час, що минув, учасники опитування дещо покращили свої знання, а найбільшим прогресом можна вважати той факт, що більшість із них практично в повному обсязі стали розуміти оточуюче німецькомовне середовище,

Як свідчить досвід багатьох українських біженців, знання мови не є стовідсотковою запорукою успішного працевлаштування. Для отримання високооплачуваної нефізичної роботи велике значення має кваліфікація, підтвердження українського диплому у ході спеціальної процедури, що вимагає досконалого знання німецької мови. Саме тому для більшості українських біженців, без відмінної німецької, лишається досить обмежений вибір вакансій - клінінг та ресторанно-готельний бізнес (помічники на кухні та офіціанти). З власного досвіду роботи на кухні одного з кафе Берліну, співавторка статті може сказати, що це дуже важко та, на жаль, не дуже цінується роботодавцем. Ось чому із 16 респондентів лише одна жінка із Харкова мала постійну роботу асистентом вчителя у німецькій школі. Подібна трудова невлаштованість – це вкрай тривожний показник, адже якщо з часом у ФРН зміниться політична кон'юнктура та уряд почне зменшувати допомогу українцям, то багато наших співвітчизників можуть опинитися практично без засобів для існування. Щоб запобігти цьому, вже зараз потрібні певні зусилля з боку української дипломатії та, можливо, спільні програми Європейського Союзу із дотування робочих місць для вимушених переселенців.

Повсякденність можна визначити як впорядковану сукупність соціальних явищ та процесів, які постійно повторюються у житті людини, стають для неї звичайними та набувають автономії соціальних інститутів, до яких спочатку належали. Аналізуючи конфігурацію сприйняття повсякденності, А.Шюц акцентував увагу на тому, як складається у людей картина світу, виходячи з їхніх прагнень, сподівань та реакцій на певні події. Велику роль у окресленні змісту та меж повсякденності відіграє наша поведінка, адже спочатку ми переживаємо соціальний світ як певне поле дій і лише згодом – як об'єкт мислення (Шюц, 1988). У свою чергу переживання світу неможливе без мови – значущих символів (якщо скористатися термінологією Дж. Міда), через які передаються його значення. У повсякденному світі ми прагнемо максимально типізувати і значення у формі буденних дій, звичок, шаблонів поведінки та інтерпретації різних ситуацій, що значно прискорює соціальні інтеракції та полегшує наше життя.

Включення до повсякденності передбачає, що мова країни тимчасового перебування стає невід'ємною частиною нашого життя. Це реалізується через використання мови при здійсненні найпростіших соціальних взаємодій та вміння «чути» навколишній соціальний простір. У ході опитування з'ясувалося, що найчастіше респонденти спілкуються німецькою у магазинах, транспорті, лікарнях та школах, де,

очевидно, навчаються їхні діти, що свідчить про готовність до подальшої суспільної інтеграції. Також в українців майже не виникає проблем із розумінням вуличних вказівників, дорожніх знаків, вивісок, біг-бордів та гучного зв'язку в громадських місцях. Окрім цього, половина курсантів має регулярний комунікаційний контакт з носіями німецької мови, як правило, кілька разів на тиждень. Звичайно, цього замало, але позитивним є вже сам факт, що українці не залишаються у мовному гетто, а намагаються мірою сил та можливостей інтегруватися до повсякденного світу нової країни.

Не менш важливе значення для успішної мовної інтеграції у сучасному світі має розвиток культурних компетентностей. Культурну компетентність визначають як комплекс набутих рис здатностей, знань, умінь і ціннісних орієнтацій, які надають людині можливість вільно брати участь у культурі, проявляти відповідну активність, інтерніалізуючи цінності, норми і смисли (Ручка, 2019, с. 253). Європейські рамки компетентностей, які було визначено у 2006 р. Європейською Радою та Європарламентом, охоплюють вісім ключових компетентностей, які передбачають реалізацію наступних знань і умінь: спілкуватися рідною мовою, спілкуватися чужою мовою, бути обізнаним в інформаційній сфері, володіти математичними і основними науково-технічними знаннями і навичками, вміти навчатися, вміти користуватися соціальними і громадськими можливостями, бути ініціативними і підприємливими; бути культурно усвідомленими і креативними (Рекомендації, 2006).

Як бачимо, одне із чільних місць у цьому переліку посідає знання мови, завдяки якому ми можемо читати газети та книжки, ходити на вистави та в кіно, дискутувати у соціальних мережах, поширювати різні ідеї тощо. На жаль, на цьому шляху значного прогресу українські біженці поки що не досягли. Лише 2 із 16 респондентів намагаються дивитися телебачення та Ютуб, як мінімум раз на місяць, а літературу, періодику та сайти новин німецькою не читає майже ніхто. На цьому тлі стає очевидним ще одне важливе завдання інтеграційних курсів – не просто допомогти українцям сформувати мінімальний словниковий запас для найпростіших соціальних та побутових інтеракцій, але й запобігти культурній маргіналізації та ізоляції наших співвітчизників.

Виходячи із сказаного вище, ми дійшли таких **висновків**. По-перше, для українських біженців освоєння мови країни перебування є дуже важливим інструментом соціальної адаптації та ресоціалізації, усвідомлення та прийняття нових життєвих реалій та соціально-статусних позицій. Включення до мовного простору дозволяє нашим співгромадянам пом'якшити наслідки «культурного шоку», підвищити стресостійкість, краще розібратися, як облаштовано суспільство, в якому вони опинилися. По-друге, велике значення для успішної інтеграції українців до німецького суспільства відіграють безкоштовні курси, організовані у рамках відповідних державних програм. Методично правильно побудоване мовне середовище допомагає оволодіти не лише усною мовою, але й основами граматики, що дозволяє поліпшити становище наших співгромадян на ринку праці. Проте вже зараз очевидна необхідність змістовного розширення програми навчання від виключно лінгвістичної до соціокультурної складової. Адже на тлі затягування війни надзвичайно важливо не допустити геттоїзації українців та зробити все, щоб вони відчували себе повноцінною частиною німецького соціуму. По-третє, комплекс проведених емпіричних досліджень свідчить про порівняно високі показники активності, добросовісності курсантів та їхньої соціальної адаптації у Німеччині. Проте за цим криються і серйозні проблеми – відсутність роботи, рідкі контакти з носіями мови, майже повна виключеність із німецькомовного культурного простору. Запорукою їхнього вирішення може стати

лише системна державна політика та активна співпраця Урядів ФРН та України задля підтримки людей, які втратили все через підступну російську агресію.

Бібліографічний список

- Борисов, Р. 2020. Макс Вебер і сучасність: модернізація, раціоналізація, легітимація. Український соціологічний журнал. Вип. 24 С. 14-22. <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2020-24-02>
- Галецька, І. 2003. Самоефективність у структурі соціально-психологічної адаптації. *Вісник Львівського університету. Сер. "Філософські науки"*. Вип. 5. С. 433–442
- Донченко Е., Овчаров А. 1999. Адаптационный невроз социума как следствие управленческого кризиса. *Социология: теория, методы, маркетинг*. №1. С. 173 – 190.
- Злобіна О.Г., Тихонович В.О. 2001. Суспільна криза і життєві стратегії особистості. [Київ.: Стилос, 2001.
- Іванова, О., Шепелева, А. 15.02.2023. Німеччина прийняла понад мільйон українських біженців. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/nimeccina-prijnala-ponad-miljon-ukrainskih-bizenciv/a-64705743> (дата звернення: 12.04.2023).
- Камбур, А.В. 2012. Соціальна адаптація особистості. Чернівці: «Золоті литаври»
- Капитонов, Э.А. 2000. История и теория социологии: учебное пособие для вузов. Москва : "Издательство ПРИОР".
- Лобанова, А.С. 2004. Феномен соціальної мімікрії. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Найдьонов, О.Г. 2016. Значення соціокультурного розуміння соціогенезу в американській соціально-філософській думці для сучасного постіндустріального суспільства. *Актуальні питання філософії та соціології*. Вип. 13. С. 38-42.
- Плющ, В.А. 2021. Соціокультурна адаптація мігрантів: концептуалізація, етапи та їхня динаміка. *Актуальні питання філософії та соціології*. Вип. 31. С. 58-68 DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i31.1004>
- Рекомендація Європейського Парламенту та Ради (ЄС) "Про основні компетенції для навчання протягом усього життя" (2006). Рекомендація 2006/962/ЄС від 18 грудня 2006 р 2006/962/ЄС. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text, дата звернення 18.04.2023
- Ручка, А.О., Танчер, В.В. 2019. Компетентність як чинник міжкультурної комунікації в глобалізованому світі. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. Вип. 3. С. 247–256 DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.3.2019.159127>
- Спенсер, Г. 2019. Соціологія як предмет вивчення. *Соціологія: Хрестоматія (від періоджерел до сучасності)*. За ред. Л.Й. Гуменюка. У 2-х т. Т.1. Львів: ЛьвДУВС. С. 71-93.
- Тарасюк, І.В. 2011. Культурний шок як один із чинників адаптації та реадaptaції мігрантів до нового соціокультурного середовища. *Психологічні перспективи*. Вип. 17. С. 232-240.
- Туленков, М.В., Вербецька, Т.О. 2016. Активність соціальна. *Велика українська енциклопедія*. Режим доступу: https://vue.gov.ua/Активність_соціальна, дата звернення: 12.04.2023.
- Ходорівська, Н. 2004. Ситуаційні негативи повсякдення та адаптивні ресурси людини. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. № 4. С. 140-157.
- Хуткая, С. 2007. Социальная адаптированность личности: концептуализация понятия. *Социология: теория, методы, маркетинг*. № 2. С. 164–175.
- Шюц, А. 1988. Структура повседневного мышления. Пер. с нем. *Социологические исследования*. №2. С. 129-137.

Щудло, С.А., Волович, В.І. 2016. Адаптація соціальна. Велика українська енциклопедія. Режим доступу: [https://vue.gov.ua/Адаптація соціальна](https://vue.gov.ua/Адаптація_соціальна), дата звернення: 12.04.2023.

References

Borysov, R. 2020. Maks Veber i suchasnist: modernizatsiia, ratsionalizatsiia, lehitymatsiia. [Max Weber and Modernity: modernization, rationalization, legitimation]. *Ukrainskyi sotsiologichnyi zhurnal*. Vyp. 24: 14-22 [in Ukrainian].

Donchenko E., Ovcharov A. 1999. Adaptacionnyj nevroz sociuma kak sledstvie upravlencheskogo krizisa. [Adaptation neurosis of society as a consequence of the management crisis]. *Sociologiya: teoriya, metody, marketing*. №1: 173 – 190 [in Russian].

Haletska, I. 2003. Samoefektyvnist u strukturi sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii. [Self-efficiency in the structure of socio-psychological adaptation]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Ser. "Filosofski nauky". Vyp. 5: 433-442 [in Ukrainian].

Hutkaya, S. 2007. Socialnaya adaptirovannost lichnosti: konceptualizaciya ponyatiya. [Social adaptability of the individual: conceptualization of the concept]. *Sociologiya: teoriya, metody, marketing*. № 2: 164–175 [in Russian].

Ivanova, O., Shepeleva, A. 15.02.2023. Nimechchyna pryiniala ponad milion ukrainskykh bizhentsiv. [Germany has adopted over a million Ukrainian refugees] [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.dw.com/uk/nimeccina-prijnala-ponad-miljon-ukrainskih-bizenciv/a-64705743>

Kambur, A.V. 2012. Sotsialna adaptatsiia osobystosti. [Social adaptation of the personality]. Chernivtsi: «Zoloti lytavry» [in Ukrainian].

Kapitonov, E.A. 2000. Istoriya i teoriya sociologii: uchebnoe posobie dlya vuzov. [History and theory of the sociology: textbook for universities]. Moskva : "Izdatelstvo PRIOR" [in Russian].

Khodorivska, N. 2004. Sytuatsiini nehatyvy povsiakdennia ta adaptyvni resursy liudyny. [Situational negatives of everyday life and adaptive resources of a person]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*. № 4: 140-157 [in Ukrainian].

Lobanova, A.S. 2004. Fenomen sotsialnoi mimikrii. [The phenomenon of social mimicry]. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Naidonov, O.H. 2016. Znachennia sotsiokulturnoho rozuminnia sotsiohenezu v amerykanskii sotsialno-filosofskii dumtsi dlia suchasnoho postindustrialnoho suspilstva. [The importance of socio-cultural understanding of sociogenesis in American socio-philosophical thought for modern post-industrial society]. *Aktualni pytannia filosofii ta sotsiologii*. Vyp. 13: 38-42 [in Ukrainian].

Pliushch, V.A. 2021. Sotsiokulturna adaptatsiia mihrantiv: kontseptualizatsiia, etapy ta yikhnia dynamika. [Sociocultural adaptation of migrants: conceptualization, stages and their dynamics]. *Aktualni pytannia filosofii ta sotsiologii*. Vyp. 31: 58-68 [in Ukrainian].

Rekomendatsiia Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady (IeS) "Pro osnovni kompetentsii dlia navchannia protiahom usoho zhyttia". 2006. [Recommendation of the European Parliament and the Council (EU) "On core competences for lifelong learning"]. Rekomendatsiia 2006/962/IeS vid 18 hrudnia 2006 r 2006/962/IeS [in Ukrainian]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text,

Ruchka, A.O., Tancher, V.V. 2019. Kompetentnst yak chynnyk mizhkulturnoi komunikatsii v hlobalizovanomu sviti. [Competence as a factor of intercultural communication in the globalized world]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*. Vyp. 3: 247–256 [in Ukrainian].

Shchudlo, S.A., Volovych, V.I. 2016. Adaptatsiia sotsialna. [The social adaptation]. *Velyka ukrainska entsyklopediia*. [in Ukrainian]. Retrieved from [https://vue.gov.ua/Адаптація соціальна](https://vue.gov.ua/Адаптація_соціальна)

Shyuc, A. 1988. Struktura povsednevnogo myshleniya. [The structure of everyday thinking]. (Trans. in German). *Socis*. № 2: 129-137. [in Russian].

Spenser, H. 2019. Sotsiologhiia yak predmet vyvchennia. [Sociology as a subject of the study]. *Sotsiologhiia: Khrestomatiiia (vid pershodzherel do suchasnosti)*. L.Humeniuk, Ed. U 2-kh t. T.1. Lviv: LvDUVS. S. 71-93 [in Ukrainian].

Tarasiuk, I.V. 2011. Kulturnyi shok yak odyin iz chynnykiv adaptatsii ta readaptatsii mihrantiv do novoho sotsiokulturnoho seredovyshcha. [Cultural shock as one of the factors of adaptation and readaptation of migrants to the new socio-cultural environment]. *Psykhologichni perspektyvy*. Vyp. 17: 232-240 [in Ukrainian].

Tulenkov, M.V., Verbetska, T.O. 2016. Aktyvnist sotsialna. [The social activity]. *Velyka ukrainska entsyklopediia*. [in Ukrainian]. Retrieved from <https://vue.gov.ua/АКТИВНІСТЬ СОЦІАЛЬНА>

Zlobina O.H., Tykhonovych V.O. 2001. Suspilna kryza i zhyttievi stratehii osobystosti. [Public crisis and life strategies of personality]. Kyiv.: Stylos, 2001 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.04.2023

O. Paskevych, O. Zubchenko

LEARNING THE GERMAN LANGUAGE AS A METHOD FOR SOCIAL ADAPTATION OF UKRAINIAN REFUGEES ABROAD

The article is devoted to the problems of social adaptation of Ukrainian refugees in Germany, which have theoretical and practical significance in the context of large-scale Russian aggression against Ukraine. The co-authors aim to determine to what extent the successful mastery of the German language contributes to the settlement of our compatriots, to discuss the difficulties and problems that arise.

Social adaptation is defined as the process and result of active adaptation of an individual or social group to the requirements and expectations of the participants of a new social community. The important role of free integration courses, which allow to form business and conversational language skills for full-fledged social and labor interactions, is emphasized separately. Cognitive activity of the individual was chosen as the subject of empirical research, and its methods included observation (with the participation of the co-author of the article) and a questionnaire survey among a group of cadets from the city of Falkenze.

During the analysis of the collected information, high indicators of group activity and conscientiousness of the respondents were determined, which indicates good motivation and interest in learning. Also, almost all respondents received high points on the scale of adaptability, since they already have permanent (rented or provided for free) housing, can arrange their lives and look to the future more confidently. At the same time, an obstacle to successful social adaptation is the absence of work for the absolute majority of respondents.

At the same time, conditionally high knowledge of the language was recorded only in a quarter, and unsatisfactory - in almost a third of the cadets, because before the forced migration, only 2 out of 16 group members knew German at least somehow. This has a rather ambiguous effect on the degree of inclusion in the German-speaking environment. On the one hand, Ukrainians confidently communicate in the simplest social situations and navigate in space, but on the other hand, they rarely come into contact with German speakers and cannot yet participate in the symbolic consumption of cultural heritage.

The co-authors conclude that involvement in the language space allows our fellow citizens to mitigate the consequences of «culture shock», increase stress resistance, and better understand how the society in which they find themselves is organized. It is also noted that

against the background of the protracted war, it is important to prevent the social isolation of Ukrainians in Germany. For this purpose, it is advisable to supplement the educational programs of integration courses with historical and cultural components.

Key words: *social adaptation, Ukrainian refugees, integration courses, German language, cognitive activity.*

УДК 316.334.54

О.І. Ширяєва, О.С. Зубченко

ОБРАЗ ДОМУ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Статтю присвячено проблемам сприйняття образу дому за часів широкомасштабної російської агресії, масової вимушеної еміграції з України та переселень всередині країни, що мають як теоретичну, так і практичну актуальність. Дослідник ставить собі за мету провести порівняльний аналіз уявлень про образ дому в філософській, соціологічній та психологічній літературі, спроектувати ці теоретичні підходи на українські реалії.

Автор визначає «образ дому» як багатовимірне поняття, що містить значення, символи та оцінки, пов'язані із нашою біографією, часом проживання у певному місці, особливостями первинної та вторинної соціалізації, індивідуального та групового травматичного досвіду. Відзначається, що із початком війни уявлення про дім змінилося не лише у тих, хто назавжди або тимчасово покинув рідну оселю, але й практично в усіх жителів України.

У статті констатується, що значний евристичний потенціал для вивчення соціальної адаптації наших військовослужбовців, що повертатимуться додому після перемоги, має феноменологічна концепція «життєвого світу» Е.Гуссерля та А.Щюца. У той же час цивілізаційна концепція О.Шпенглера дозволяє пояснити варварську поведінку російських загарбників на території України та сутність встановленого ними окупаційного режиму. Разом з тим теорії М. Хайдеггера та М. Бубера допомагають зрозуміти мотиви людей, які ризикуючи життям себе та своїх близьких, не бажають евакуюватися із території, де тривають активні бойові дії.

Автор доходить висновку, що кожна із розглянутих концепцій дому описує різні аспекти просторового буття людини – від екзистенційного до екологічного, по-своєму характеризує труднощі та обмеження життєвих ситуацій, до яких потрапляють українці у пошуках кращої долі. При цьому дім поступово втрачає географічну локалізацію і асоціюється вже не стільки із конкретною адресою, скільки із можливостями свободи, самовираження та приватності людини у його просторі.

Ключові слова: *дім, образ дому, життєвий світ, приватність.*

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-25-125-132

Постановка проблеми. «У гостях добре, а вдома краще», - говорить прислів'я. Адже з давніх-давен дім відігравав надзвичайно важливу роль у житті людства, символізуючи єдність простору та кровно-родинних зв'язків, батьківщину, зручне та затишне місце, стабільність та можливість повернутися до свого коріння.

Фраза «мій дім – це...» може мати різні закінчення, залежно від історичного часу, особливостей соціальної структури суспільства, соціально-економічного та культурного розвитку. Для когось рідний дім – маленька хатинка у лісі, картонна

коробка у південноамериканських фавелах, куточок у гуртожитку або триповерховий масток. Проте справа не у метражі та розмірах. Дім – це притулок душі, схованок для наших радощів та страждань, меморіал пам'яті про тих, хто жив у ньому, свідок найважливіших подій нашого життя та оберіг.

На жаль, після 24 лютого 2022 року мільйони українців назавжди або тимчасово втратили свій дім та вимушені були поїхати за сотні кілометрів від рідних місць, за кордон, змінювати адреси, міста, країни та навіть континенти у пошуках безпеки та нової оселі. Але з початком повномасштабної російської агресії сприйняття дому змінилося не тільки в українських біженців та ВПО, але й у всіх наших співвітчизників, змушуючи нас по-новому дивитися на стіни, в яких проходило наше довоєнне життя.

Мета, завдання, актуальність дослідження. Мета статті – дати визначення поняттю «образ дому» та провести його порівняльний аналіз у роботах представників різних соціально-гуманітарних наук. Актуальність нашої наукової розвідки зумовлена як теоретичними (необхідність концептуалізації даного поняття за умов стрімких соціальних змін в Україні, що викликані війною), так і практичними (розробка дослідницького інструментарію для вивчення адаптації наших співгромадян за кордоном) потребами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У світовій філософській та соціологічній думці до проблеми осмислення місця та ролі дому в житті людини у різний час зверталися А. Шюц (солдати Першої світової війни, які вертаються з фронту) (Шюц, 2004), О. Шпенглер (форма існування людства) (Шпенглер, 1993), К. Ясперс (вираження екзистенційної сутності людини) (Ясперс, 1993), М. Еліаде (об'єкт творчої діяльності людини) (Еліаде, 2000), Г. Башляр (локація емоційного усамітнення) (Башляр, 2002), М. Бубер (бездомність та безпритульність людини ХХ ст.) (Бубер, 1995) та багато інших авторів.

В Україні напрацювання західних науковців відповідно до наших реалій переосмислювали О. Даниленко (повернення додому ветеранів АТО) (Даниленко, 2015), А. Ручка (дім як простір приватності та національної ідентичності) (Ручка, 2008), С. Кримський (рідна хата в українській ментальності) (Кримський, 2006), О. Гудзенко (домашній простір за часів COVID-19) (Гудзенко, 2021) тощо.

Разом з тим невирішеною залишається проблема вироблення чіткої дефініції «образу дому» та визначення різних його аспектів для більш ефективної організації та проведення емпіричних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Великий в будинку, що хан в Криму», - це старовинне українське прислів'я добре відображає соціологічну сутність досліджуваного феномену. Образ дому – це сукупність когнітивних, афективних та конативних компонентів, що характеризують ставлення особистості до фізичного простору, де він знаходиться значну частину життя та який є зручним, безпечним та зрозумілим для нього. Через це поняття передаються соціокультурна цінність дому, значення, символи та оцінки, що пов'язані із біографією кожного його мешканця, особливостями соціалізації, індивідуальним та колективним травматичним досвідом.

Образ дому виконує важливі соціальні функції: ідентифікаційну (пов'язує нас із певною соціальною або поселенською спільнотою), структурну (місце створення та розвитку родини як соціального інституту та малої соціальної групи), аксіологічну (домашні цінності та правила у процесі первинної соціалізації переносяться до публічного простору), безпекову (територія приватності із конституційно обмеженим впливом публічних владних агентів). У філософському сенсі дім надає нам прив'язку до світу та точку відліку в житті, у культурологічному – матеріалізацію наших принципів та поглядів у зовнішньому та внутрішньому вигляді дома, у соціологічному – життєвий або робочий простір, що визначається стилем життя конкретної людини.

Дослідники відзначають, що сприйняття образу дому може відрізнятися залежно від характеристик членів родини – їхнього віку, статі, родинних зв'язків та ієрархій, стану здоров'я, авторитету тощо (Ручка, 2008: 164).

Після масштабного вторгнення московської армії взимку 2022 року все це почало зазнавати суттєвих змін. Адже Україна стикнулася із досі небаченою масовою міграцією. На різний період з України виїжджали 14,5 млн. громадян, а внутрішньо переміщеними особами стали понад 4,5 млн. наших співвітчизників. Станом на грудень минулого року 4,7 млн. українських біженців пройшли реєстрацію у країнах Європейського Союзу. Рідний дім цих людей зруйнований російськими агресорами, опинився в окупації або у зоні активних бойових дій. Мільйони українців вимушені починати нове життя – у хостелах, найманому житлі або гостинних родинних іноземців.

Проте дім змінився не тільки у біженців та ВПО. Через російські ракети, шахеди, артилерійські обстріли та невизначеність майбутнього всі ми стали сприймати свою оселю по-іншому. Вона перестала бути осередком безпеки, затишку та маленьким світом, у якому можна заховатися від зовнішніх проблем. Дім звівся до умовно безпечних підвалу або коридору, локації перепочинку між волонтерськими справами чи місця, яке може стати останнім притулком, коли навколо рвуться міни та снаряди.

До філософського осмислення образу проблеми дому вперше звернувся ще Платон у своїй знаменитій притчі про печеру, де зафіксовано еволюцію уявлень людини про себе, своє житло та зовнішній світ. Однак системного осмислення у соціально-гуманітарних науках ця проблема почала набувати наприкінці XIX ст. у теорії «життєвого світу» Е.Гуссерля. Адже особистий життєвий простір – родина, друзі, знайомі, сусіди оточують нас протягом всього життя, впливають на формування наших переконань, інтересів, смаків та мікросоціальних практик. Життєвий світ розділяється на первісне оточуюче середовище, найближчу до людини природу, мир його дому та родини, що переходять у простір Батьківщини. Саме ці елементи визначають нашу культуру та ставлення до зовнішнього світу, пришвидшують або навпаки - гальмують адаптацію переселенців у чужому соціокультурному середовищі, впливають на формування міжкультурної толерантності та компетентності.

Учень Гуссерля А. Шюц описує людину, яка після довгої відсутності повертається додому, підкреслює особливу роль суб'єктивних інтерпретацій: «Символічна характеристика поняття “дім” емоційно забарвлена та важка для опису. Дім означає різні речі для різних людей... батьківський дім і рідну мову, сім'ю, друзів, улюблений пейзаж та пісні, що співала нам мати, певним способом приготовлену їжу, звичні повсякденні речі, фольклор та особисті звички, – особливий спосіб життя, складений із маленьких та звичних елементів, дорогих нам» (Шюц, 2004, с. 551). Для домашнього життя характерні рутини, передбачуваність та упорядкованість, загальна для всіх членів родини схема інтерпретації оточуючого світу, наперед визначені цілі та неодноразово апробовані засоби для їх досягнення.

При цьому А. Шюц підкреслює, що «...дім означає одне для людини, яка ніколи не залишає його, інше – для того, хто живе далеко від нього, і третє – для тих, хто до нього повертається» (Шюц, 2004, с. 551). Міркуючи над проблемою соціальної адаптації солдат, які після чотирьох років фронтів Першої світової війни повертаються додому, вчений відзначає, що вони переживають «шок Одисея». Адже довгий час військові були включені до зовсім іншої повсякденності – окопи, обстріли, поранення та смерть, що блукає зовсім поруч. Поруч з ним була «ми-група» - побратими по зброї, яким все це було близько та зрозуміло. У той же час життя рідних і близьких воїна, який щойно переступив поріг рідного дому, складалося зовсім по-іншому. Через це між ними можуть виникати суперечки, непорозуміння та конфлікти.

Такий підхід видається дуже актуальним для описання соціальної адаптації українських воїнів, які прийдуть додому після нашої перемоги, вивчення їхніх почуттів, оцінок домашнього світу, що змінився, способів подолання конфліктів, які виникатимуть у мирному житті. Для суспільства дуже важливо розуміти, які пласти військового досвіду, знання та навички, набуті у двобої із російським агресором, вплинуть на подальші життєві стратегії наших ветеранів, чи не спіткає їх доля «втраченого покоління», як радянських «афганців».

Засновник психоаналізу З.Фрейд розглядав дім як образ та проєкцію свого господаря. Будинки із рівними стінами символізують чоловіків, а з балконами та лоджіями – жінок. Структура дому відображає особистість людини, її проблеми і таємні бажання, що слабо піддаються рефлексії, оскільки, творячи власний простір, ми використовуємо матеріал із несвідомого (Фрейд, 2005). Саме тому атмосфера в домі безпосередньо пов'язана із душевним станом його мешканців – «у дім, де сміються, приходять щастя», кажуть українці.

Учень Фрейда К. Юнг розглядає дім через поняття «архітектура» і «архетип». Ці слова мають загальний корінь, що апелюють до ідеї початковості. Архітектура – це модель-образ, на яку людину чи людство загалом проєктують власні внутрішні реалії (універсалії колективного несвідомого). За такого підходу домобудівництво постає як життєтворчість. У складні періоди свого життя мислитель навіть звів власноруч у своєму маєтку Дім-Вежу. «Вежа одразу стала для мене місцем зрілості... Вона давала мені відчуття, ніби я переродився у камені.. Глянувши на те, що вийшло, я побачив... символ душевної цілісності» (Юнг, 2003, с. 221). Загалом, у цій концепції дім представляється як органічна частина нашого життя та нас самих, місцем, яке безпосередньо впливає на формування нашої особистості, цінностей та ідеалів. Саме через відірваність від Батьківщини, раптове поринання у середовище іншої культури серед українських біженців поширене явище культурного шоку, що негативно впливає на їхній моральний та психологічний стан та значно ускладнює облаштування на новому місці.

Також дослідник порівнює етапи будівництва дому зі стадіями розвитку особистості та становлення її індивідуальності, наголошує, що простота та аскетизм життя (зокрема, у сільській місцевості) сприяють гармонізації нашого душевного стану та подоланню болю сучасної епохи. З осені минулого року через масовані російські ракетні обстріли чимало українців вимушено стали «дауншифтерами», змінивши розкішні столичні апартаменти на двадцятому поверсі на скромну сільську хату з усіма зручностями на дворі.

Видатний німецький філософ О. Шпенглер розглядає дім як індикатор розвитку локальних культур та етносів. З часів переходу людства до осілого способу життя, історія народу стає історією його дому. «Щойно ми відволікаємося від дому як расового вираження, ми відразу помічаємо, як важко розпізнати сутність раси... Форма дому передається лише разом із расою. Якщо зникає орнамент, це означає, що змінилася лише мова; якщо ж зникає тип дому, згасла раса» (Шпенглер, 1998, с. 122-124). Таке трактування оселі виходить за рамки суто зовнішніх характеристик (українська мазанка, чукотська яранга, індіанський вігвам, монгольська юрта) та описує помешкання, з одного боку, як серцевинний елемент національної ідентичності, а з іншого – як спосіб визначення свого місця та ролі у світі. Шпенглерівське трактування дому дозволяє зрозуміти поведінку російських агресорів (у більшості своїй вихідців із віддалених та бідних територій), які нещадно грабують окуповані міста та села, плутаючи мікрохвильову піч із сейфом. На відміну від українців, «визволителі» не просто позбавлені доступу до елементарних благ та предметів цивілізації, але й вважають ситуацію, коли держава витрачає 150 млрд. доларів на агресивну війну, а 13

млн. росіян ходять до вуличного туалету, цілком нормальною. І це не комунальна проблема, а частина генетичного коду нації, рабська покірність на тлі небажання брати на себе відповідальність за своє життя.

Екзистенційна філософія М.Хайдеггера розглядає дім через категорію «будування». Наша оселя не зводиться до хрущовки чи розкішного палацу, престижного передмістя або забутого Богом робочого району. «Будування має своєю метою проживання. Однак не всі будівлі водночас є і помешканнями», - відзначає дослідник (Хайдеггер, 1993, с 331). Домом може ставати будь-яке місце, де ми проводимо багато часу, реалізуємо себе, отримуємо задоволення від спілкування з іншими людьми та виконання корисної справи. Ми добре пам'ятаємо, що у перші дні широкомасштабної російської агресії багато наших співвітчизників буквально не знаходили собі місця вдома - не було сил дивитися стрічку новин, відчувати лють та безсилля. На цілі тижні «новим домом» для них ставали волонтерські хаби та кухні, блокпости і центри для переселенців.

Особливий наголос робиться вченим на розкритті поняття «досвід дому». Спираючись на вже відому нам платонівську притчу, Хайдеггер розділяє домашній простір кількома дихотоміями – внутрішнє/зовнішнє, господар/гість, своє/чуже, дім/шлях, та як підсумок виокремлює два основні мотиви соціальної поведінки – здобуття і втрата дому. У першому випадку йдеться про сотні тисяч українців із тимчасово окупованих територій, які попри труднощі та репресії, кидають свою оселю, господарство, все нажите та рушають до вільної України, часто навіть через треті країни. Ці люди добре розуміють, що під окупантами вони не зможуть реалізувати накопичений за життя соціальний досвід, а стіни рідного дому перетворюються на місце страху, який не закінчується ніколи. У другому - можемо говорити про жителів Бахмуту, Авдіївки, інших прифронтових сіл та містечок, які щодня ризикують померти від російських обстрілів, проте вперто не хочуть покидати підвал свого будинку та евакуюватися. Для них форма домашнього простору виявляється важливішим за його зміст та зовнішні обставини існування.

Досить оригінальний погляд на образ дому ми можемо знайти у відомій роботі Г.Башляра «Дім від підвалу до горища». «Будь-який по-справжньому заселений простір несе в собі сутність поняття дому...в його реальності, потенційності, думках та мріях.. Дім захищає мрійника та дозволяє нам мріяти (Башляр, 2002, с. 2-3). Домашні локації надають нам простір для усамітнення та спогадів – звідки падало світло, коли ми читали книжку в дитинстві, чи багато мотлоху було на горищі, яке місце у кімнаті було найтеплішим? Дослідник констатує, що ми немовби «прочитуємо» кожне приміщення, звертаючи увагу на найменші дрібниці – запах, вид із вікна, павутиння на люстрі, тіні на стінах, шарудіння мишей під полом. Все це стало добре знайомим українцям після 24.02.2022 р., коли нам довелося ретельно розраховувати, як поставити у коридорі ліжко, телевізор та навіть пуфик для кота. Якщо згадати перші дні широкомасштабної війни, то нашим життям керували два страхи – підвалу (схованок від російських бомб та ракет) та горища (диверсанти, які можуть ставити на дахах маячки для ворожої авіації).

Видатний філософ-екзистенціаліст М. Бубер звертається до відчуття бездомності та непотрібності, яке сьогодні приходить на зміну соціальному оптимізму минулих часів. Детально аналізуючи самосвідомість різних епох, вчений пише: «В історії людського духу я розрізняю періоди облаштованості (Behaustheit) та бездомності ((Hauslosigkeit)). За часів облаштованості людина живе у Всесвіті як вдома, а за часів бездомності - як у дикому полі, де і кілочку для намету не знайти

(Бубер, 1995, с. 165). Ще тридцять років бездомність була чимось далеким для українців, безпосередньо стосуючись хіба що осіб без певного місця проживання, а опосередковано – космополитів, апатридів та інших диваків, яким важко всидіти у одній точці координат. Все змінилось після початку російсько-української війни у 2014 р., коли мільйони наших земляків із Криму та Донбасу отримали статус вимушено переміщених осіб, відчули на собі, як руйнується їхній маленький домашній Всесвіт, розриваються звичні соціальні зв'язки та все доводиться починати з нуля. Образ дому у цих людей можна передати словами – «все життя умістилося в одній торбинці».

Також останнім часом у вітчизняній соціології активно розробляється кілька моделей дому, за допомогою яких також можна описати почуття та емоції людей: індивідуально-ностальгійна (домашній простір як інтимізована форма буття людини), публізована (гнів, коли тебе із твого дому викидають російські загарбники на тимчасово окупованих територіях), органічна (відомо багато випадків, коли люди із прифронтових сил, які щодня жорстоко обстрілює противник, так і не змогли жити у міській багатоповерхівці та поверталися додому, часто на вірну смерть) та гендерна (сприйняття домашніх матеріально-предметних та символічних обставин життя очима чоловіків та жінок).

Висновки та перспективи подальших досліджень. По-перше, образ дому – це соціологічне поняття, що має комплексний, узагальнюючий характер, передаючи все багатоманіття того, як ми сприймаємо власну оселю. Воно включає в себе структурні, соціокультурні, економічні, соціально-психологічні та етнічні чинники та містить відповіді на запитання: «Яким я бачу свій дім?», «Яким я бачу себе у ньому?» та «Де мій дім?». У ході подальшої емпіричної операціоналізації цього матеріалу можемо впевнено виходити на створення надійного методологічного інструментарію для кількісних та якісних досліджень.

По-друге, кожна із розглянутих концепцій дому описує різні аспекти просторового буття людини – від екзистенційного до екологічного та може бути використана при вивченні особливостей соціальної адаптації українських біженців за кордоном та внутрішньо переміщених осіб. Основним питанням кожної з них лишається ступінь свободи та приватності людини у домашньому просторі та чинники, що на нього впливають. Львів'янин може почуватися вільно та безпечно на відстані у майже 1000 км від російських військ, проте перебуває в полоні свого страху через можливий ракетний удар, натомість мешканець окупованого Мелітополя боїться не повітряних тривог, а незваних гостей-чужинців із принизливими обшуками та перевітками всіх гаджетів.

По-третє, науковці надають дому різного значення – простір спогадів, душевної цілісності, єднання з природою, національного або особистісного самовираження. Всі вони по-своєму характеризують труднощі та обмеження життєвих ситуацій, до яких потрапляють українці в пошуках кращої та безпечнішої долі. За сотні, а то й тисячі

кілометрів від Батьківщини хтось згадує шум вулиці, хтось – улюблені шпалери у вітальні, а хтось – запах ранкової смаженої картоплі на своїй кухні.

По-четверте, війна призвела до кардинальних змін уявлень про дім для більшості жителів України. Хтось перестав почуватися у безпеці у своїх чотирьох стінах, хтось – втратив рідну хату назавжди, а хтось в окупації з нетерпінням очікує наших воїнів-визволителів, щоб підняти над рідним домом синьо-жовтий прапор. Поняття дому поступово втрачає географічну локалізацію як для волинян, що борються за волю рідного Полісся під Бахмутом, так і для маріупольців, оселі яких було знищено двічі – спочатку російськими снарядами, а потім - екскаваторами.

Бібліографічний список

- Башляр, Г. (2002). Дом от погреба до чердака. Смысл жилища. Пер. с франц. *Логос*. № 3. С. 1–26.
- Бубер, М. (1995). Проблема человека. *Бубер М. Два образа веры*. Пер. с нем. Москва: Республика. С. 157–231.
- Гудзенко, О. (2021). Дім формату «life-work-leisure» в актуальних пандемічних умовах: соціологічний вимір. *Грані*. № 3. С. 40-48. DOI: 10.15421/172124.
- Даниленко, О. (2015). «Возвращающийся домой» в современной Украине: постановка проблемы. *Український соціологічний журнал*. № 1–2. С. 28–33.
- Кримський, С. (2006). Архетипи української ментальності. *Проблеми теорії ментальності*. Київ.: Наукова думка. С. 273 - 301.
- Ручка, А.О., Скокова, Л.Г. (2008). Дім як приватний соціокультурний простір. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. Вип. 2. С. 162–181.
- Фрейд, З. (2005). Толкование сновидений. Пер. с нем. Москва.: АСТ; Минск: Харвест, 2005.
- Хайдеггер, М. (1993). Основные понятия метафизики. Хайдеггер М. Время и бытие: статьи и выступления. Пер. с нем. Москва.: Республика. С. 327-345.
- Шпенглер, О. (1998). Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. Всемирно-исторические перспективы. Пер. с нем.. И. Маханькова. Москва.: Мысль.
- Шюц, А. (2004). Возвращающийся домой. *Избранное: мир, светящийся смыслом*. Пер. с нем. и англ. В. Николаева, С. Ромашко, Н. Смирновой. Москва: РОССПЭН. С. 550–556
- Элиаде, М. (2000). Избранные сочинения: Миф о вечном возвращении. Образы и символы. Священное и мирское. Пер. с фр. Москва.: Ладомир.
- Юнг, К. Г. (2003). Воспоминания, сновидения, размышления. Пер. с нем. Минск.: ООО «Харвест».
- Ясперс, К. (1994). Философская вера. *Смысл и назначение истории*. Пер. с нем. М. Левиной. Москва: Республика, 1994. С. 420–508.

References

- Bashlyar, G. (2002). Dom ot pogreba do cherdaka. Smyisl zhilischa. [House from cellar to attic. The meaning of the house]. (Trans. in French). *Logos*. № 3: 1 – 26 (in Russian).

- Buber, M. (1995). Problema cheloveka [The human problem]. *Buber M. Dva obraza veryi.* (Trans. in German). Moskva: Respublika.: 157–231 (in Russian).
- Danilenko, O. (2015). «Vozvrashchayushchisya domoy» v sovremennoy Ukraine: postanovka problemy. ["Returning Home" in modern Ukraine: statement of the problem]. *Ukrayinskiy sotsiologichniy zhurnal.* № 1-2: 28-33 (in Russian).
- Eliade, M. (2000). Izbrannyye sochineniya: Mif o vechnom vozvrashchenii. Obrazyi i simvolyi. Svyaschennoe i mirskoe. [Selected works: The myth of the eternal return. Images and symbols. Sacred and profane]. (Trans. in French). Moskva.: Lodomir (in Russian).
- Freyd, Z. (2005). Tolkovanie snovideniy. [The dream interpretation]. (Trans. in German). Moskva.: AST; Minsk: Harvest, 2005 (in Russian).
- Haydegger, M.(1993). Osnovnyie ponyatiya metafiziki. [Basic concepts of metaphysics]. Haydegger M. Vremya i bytie: stati i vyistupleniya. (Trans. in German).Moskva.: Respublika: 327–345 (in Russian).
- Hudzenko, O. (2021). Dim formatu «life-work-leisure» v aktualnykh pandemichnykh umovakh: sotsiologichnyi vymir. [The home of the "life-work-leisure" format in current pandemic conditions: a sociological aspect] *Hrani.* № 3.: 40-48 DOI: 10.15421/172124 [in Ukrainian].
- Krymskyi, S. (2006). Arkhetypy ukrainskoi mentalnosti. [Archetypes of the Ukrainian mentality]. *Problemy teorii mentalnosti.* Kyiv.: Naukova dumka: 27 –301 [in Ukrainian].
- Ruchka, A.O., Skokova, L.H. (2008). Dim yak pryvatnyi sotsiokulturnyi prostir. [Home as a private socio-cultural space.]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii sotsiologichna.* Vyp. 2: 162-181 [in Ukrainian].
- Shpengler, O. (1998). Zakat Evropyi. Ocherki morfologii mirovoy istorii. Vsemirno-istoricheskie perspektivy. [Sunset of Europe. Essays on the morphology of world history. World-Historical Perspectives]. (Trans. in German). I.Mahankova. Moskva.: Myisl (in Russian).
- Shyuts, A. (2004). Vozvrashchayushchisya domoy. [Returning home]. Izbrannoe: mir, svetyashchisya smyslom. (Trans. in German and English). Moskva: ROSSPEN: 550-556 (in Russian).
- Yaspers, K. (1994). Filosofskaya vera. [Philosophical faith]. Smyisl i naznachenie istorii. (Trans. in German). Moskva. : Respublika, 1994: 420-508 (in Russian).
- Yung, K. G. (2003). Vospominaniya, snovideniya, razmyishleniya. [Memories, dreams, reflections]. (Trans. in German). Minsk.: OOO «Harvest» (in Russian).

Стаття надійшла 12.04.2023

O. Shiryayeva, O. Zubchenko

THE IMAGE OF THE HOME IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES

The article is devoted to the problems of perception of the image of home during the time of large-scale Russian aggression, mass forced emigration from Ukraine and resettlement within the country, which have both theoretical and practical relevance. The researcher aims to conduct a comparative analysis of ideas about the image of the home in philosophical, sociological and psychological literature, to project these theoretical approaches to Ukrainian realities.

The author defines the "image of home" as a multidimensional concept containing meanings, symbols and evaluations related to our biography, time of residence in a certain

place, features of primary and secondary socialization, individual and group traumatic experience. It is noted that with the beginning of the war, the idea of home changed not only among those who permanently or temporarily left their home, but also among almost all residents of Ukraine.

The article states that the phenomenological concept of the "life world" by E. Husserl and A. Shchyuts has significant heuristic potential for studying the social adaptation of our servicemen who will return home after victory. At the same time, O. Spengler's concept of civilization allows us to explain the barbaric behavior of the Russian invaders on the territory of Ukraine and the essence of the occupation regime established by them. At the same time, the theories of M. Heidegger and M. Buber help to understand the motives of people who, risking the lives of themselves and their loved ones, do not want to evacuate from territories where active hostilities are ongoing.

The author comes to the conclusion that each of the considered concepts of home describes different aspects of human spatial existence - from existential to ecological, in its own way characterizes the difficulties and limitations of life situations that Ukrainians find themselves in search of a better destiny. At the same time, the house gradually loses its geographical localization and is associated not so much with a specific address, but with the possibilities of freedom, self-expression and privacy of a person in its space.

Key words: home, home image, life world, privacy.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГОЛОТЕНКО ПАВЛО ІГОРОВИЧ – аспірант кафедри культурології Харківської державної академії культури, м. Харків

ГОЦ ЛЮДМИЛА СЕРГІЇВНА – кандидат культурології, докторант кафедри Культурології та міжкультурних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ

ГУМЕНЮК ТЕТЯНА – доктор філософських наук, професор, професор кафедри івент-менеджменту та індустрії дозвілля Київського національного університету культури і мистецтв, м. Київ

ДЕЛІМАН ВЛАДИСЛАВА ВОЛОДИМИРІВНА – студентка 4 курсу спеціальності «Культурологія Маріупольського державного університету, м. Київ

ДЕМІДКО ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА – кандидат історичних наук, доцент кафедри культурології Маріупольського державного університету, м. Київ

ДРІНЕВСЬКА ВАНДА СЕРГІЇВНА – заслужена артистка України, доцент з/н Київського національного університету культури і мистецтв, м. Київ

ЗУБЧЕНКО ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету, м. Київ

КОРОЛЕНКО ЄВГЕНІЯ ОЛЕГІВНА – асистент кафедри івент-менеджменту та індустрії дозвілля Київського національного університету культури і мистецтв, м. Київ

ЛУКОВЕНКО ІЛЛЯ ГЕННАДІЙОВИЧ – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук Національної музичної академії України ім. П. Чайковського, м. Київ

НІКОЛЬЧЕНКО ЮЗЕФ МОЙСЕЙОВИЧ – доцент, доцент кафедри культурології Маріупольського державного університету, заслужений працівник культури України, м Київ

ПАСКЕВИЧ ОРИНА ВОЛОДИМИРІВНА – студентка магістратури ОП «Врегулювання конфліктів та медіація» Маріупольського державного університету, м. Київ

ПЛЕЦАН ХРИСТИНА ВАСИЛІВНА – доцент, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв

ПОЛЕШУК РУСЛАН АНДРІЙОВИЧ – аспірант, кафедра культурології і міжнародних комунікацій, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ

СІКОРСЬКА ІРИНА МИКОЛАЇВНА – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри культурології Маріупольського державного університету, м. Київ

ШИРЯЄВА ОЛЕНА ІГОРІВНА – студентка магістратури ОП «Врегулювання конфліктів та медіація» Маріупольського державного університету, м. Київ

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

DELIMAN VLADISLAVA – 4th year student of the specialty Cultural Studies of the Mariupol State University, Kyiv

DEMIDKO OLHA – Candidate of Sciences (PhD, History), Associate Professor of the Department of Cultural Studies, Mariupol State University, Kyiv

DRINEVSKA VANDA – honored artist of Ukraine, associate professor of Department of Musical art of Kyiv national university culture and arts, Kyiv

HOLOTENKO PAVLO – graduate student of the Department of Cultural Studies of the Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

HOTS LIUDMYLA – Ph.D. (Cultural Studies), Doctoral Candidate at the Department of Cultural Studies and cross-cultural communication National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Kyiv

HUMENIUK TATIANA – doctor of philosophy, professor, professor of the Department of Event Management and Leisure Industry Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

KOROLENKO YEVHENIIA – Assistant Professor, the Event Management and Leisure Industry Department, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

LUKOVENKO ILLIA – PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Department of Social Sciences, Pyotr Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, Kyiv

NIKOLCHENKO YUZEF – Associate Professor, the Department of Cultural Studies,

Mariupol State University, honored Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor, Kyiv

PLETSAN KHRYSTYNA – Candidate of Sciences (PhD, Public Administration), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Hotel, Restaurant and Tourism Business, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

PASKEVYCH ORYNA – Master's student of the EP «Conflict Resolution and Mediation» of the Mariupol State University, Kyiv

POLESHUK RUSLAN – PhD student, Department of Cultural Studies and Cross-cultural Communication, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Kyiv

SIKORSKA IRYNA – PhD in Public Administration, Associate Professor of Cultural Studies, Mariupol State University, Kyiv

SHYRIAIEVA OLENA – Master's student of the EP «Conflict Resolution and Mediation» of the Mariupol State University, Kyiv

ZUBCHENKO OLEKSANDR – Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy and Sociology of Mariupol State University, Kyiv

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- *постановка проблеми* у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- *мета, завдання, актуальність дослідження*;
 - *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Під час аналізу у статті стану наукової розробки проблеми, а також у викладі основного матеріалу редколегія рекомендує авторам посилалися на публікації у попередніх випусках Вісника МДУ (за наявності відповідних досліджень);
 - *виклад основного матеріалу* дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - *висновок* з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;
- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;
- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);
- основний текст статті;
- бібліографічний список, оформлений згідно
- **Вимогам до переліку використаних джерел;**
- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного

списку, ліворуч;

- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів)

англійською мовою;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- розширена анотація англійською мовою (**від 35 рядків (без урахування ключових слів)**, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською **обов'язкова**.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbuv.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком
- *Key words*: (курсив);

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від 12 до 18 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм.,

абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- щодо символів. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати закордонних та вітчизняних дослідників.

4. Вимоги до переліку використаних джерел

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних необхідно дотримуватися ряду правил при поданні пристатейних списків літератури.

Для відповідності вимогам міжнародних баз даних необхідно приводити ДВА СПИСКИ ПОСИЛАНЬ на використані в роботі джерела : **Бібліографічний список** та додатковий список літератури в романського алфавіті **References**.

Бібліографічний список і **References** наводяться в кінці статті і розташовуються послідовно один за іншим під відповідними заголовками: «Бібліографічний список» і «References», відповідно. Заголовок розміщується по центру звичайним накресленням шрифту.

Відмінності списків. У *Бібліографічному списку* і в *References* вказуються одні і ті ж джерела. Кількість джерел в *References* повинна відповідати кількості джерел в *Списку літератури*. У *Бібліографічному списку* джерела наводяться в алфавітному порядку, спочатку – джерела, опубліковані на кирилиці, потім джерела, опубліковані іноземними мовами (латиницею). Оскільки кириличний алфавіт відрізняється від латинського, порядок розташування джерел в *References* може відрізнятись від їх розташування в *Бібліографічному списку*.

Бібліографічний список

Розташовується після тексту статті за алфавітом використаних джерел з підзаголовком **Бібліографічний список**.

Бібліографічний список має бути оформленим за **Harvard Referencing Style**, який є найбільш поширеним міжнародним стилем цитування в галузі гуманітарних та суспільних наук. Визначеної форми **Harvard Referencing Style** щодо цитування та опису посилань не існує, бо немає організації, яка б його розробляла. Оскільки стандартної форми немає, існує величезна кількість варіацій **Harvard Referencing Style**, (більше 60).

У нашому виданні *References* має бути оформлений за варіантом **Harvard Referencing style (British Standards Institution)**, запропонованим Методичними рекомендаціями «Міжнародні стилі цитування та посилання в наукових роботах», виданими за сприянням Української бібліотечної асоціації http://www.kspu.edu/FileDownload.aspx/International%20style%20citations_2017.pdf?id=d1b22a28-9beb-4ca4-9ac7-8e29a393b9fb

Посилання на джерела оформлюються за правилами **Harvard Referencing Style** безпосередньо в тексті у круглих дужках, в яких вказується прізвище автора публікації, рік видання і (при необхідності) номер сторінки в наступному форматі, наприклад: (Ушакова, 2011) або (Гвоздев, 1961, с. 374). Докладніше див. **Додаток**

Інформація, вміщена в круглі дужки, повинна дозволяти ідентифікувати конкретне джерело, вказане у *Бібліографічному списку*, за прізвищем автора та роком видання, а також номером сторінки. Всі джерела, зазначені в круглих дужках, повинні

бути вказані в Бібліографічному списку.

Основні правила оформлення списку:

Джерела в списку не нумеруються, а організуються в алфавітному порядку за прізвищами авторів. Якщо у списку більш ніж одне посилання одного і того ж автора, то вони сортується за датами, починаючи з самої ранньої, 2000a, 2000b тощо. Якщо матеріал не має автора, його необхідно розподілити за першою літерою його назви.

Приклад:

Григоренко, П.. 2013.

Григоренко, П. 2013a.

Григоренко, П. 2013b.

Томак, М. 2013.

Томак, М. та Тисячна Н. 2013.

Кожен бібліографічний опис джерела починається з нового рядка з вирівнюванням по ширині без відступів. Якщо бібліографічний опис джерела займає кілька рядків, тоді перший рядок опису вирівнюється по ширині без відступів, а наступні рядки – з відступом у 1,25 см.

У публікації, будь то книга або журнал, назва завжди виділяється курсивом.

Місце видання наводиться перед назвою видавництва.

Для розділення елементів запису використовуються коми.

Загальні схеми оформлення бібліографічного посилання

Книги.

Прізвище, ініціали автора(рів), рік видання. *Назва книги*. Відомості про видання.
Місто: Видавництво.

Статті або окремі глави із зазначенням різних авторів з книги або збірника

Автор/и, редактори, перекладачі та ін. (Прізвище кома ініціали) Рік видання, Назва статті: відомості, що відносяться до заголовку, *Назва книги: відомості, відомості щодо назви*, Місце видання : Видавництво. Розташування статті (сторінки)

Дисертація

Прізвище, Ініціали Рік, *Назва дисертації*. Тип роботи з вказівкою вченого ступеня автора, Офіційна назва університету, Місце розташування університету

Статті з журналу

Автор/и (прізвище кома ініціали) Рік видання, Заголовок статті: відомості, що відносяться до заголовку, *Назва журналу*, Номер випуску, Розташування статті (сторінки).

Електронні посилання

Оформлюються також як їх друковані аналоги, потім наводиться «Доступно за»: і URL-адреса. В URL-адресі слід зберегти "http://", якщо адреса не включає www. Крім того, наводиться дата останнього доступу (Дата звернення...).

DOI.

Переважає більшість зарубіжних журнальних статей з 2000 року і багато україномовних статей, що опубліковані останніми роками, зареєстровані в системі CrossRef і мають унікальний цифровий ідентифікатор (Digital Object Identifier - DOI). У всіх випадках, коли у цитованого матеріалу є DOI, його необхідно вказувати в самому кінці бібліографічного посилання. Перевіряти наявність DOI у джерела слід на сайті <http://search.crossref.org>

Більш детально приклади оформлення посилань на різні види джерел за Harvard style див. за посиланням :

<http://vippp.org.ua/files/pedposnyk/spuslit-1557135224.pdf>

або

http://lib.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2018/10/Harvard_vs_DSTU-2015.pdf

References

Особливості посилань на неангломовні джерела

На відміну від Бібліографічного списку, неангломовні джерела в References слід привести в їх латиномовному еквіваленті – вони повинні бути написані літерами романського алфавіту:

Для написання посилань на неангломовні джерела слід використовувати ТРАСЛІТЕРАЦІЮ і ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ.

ПБ авторів, редакторів. Прізвища та ініціали всіх авторів на латиниці слід приводити в посиланні так, як вони надані в оригінальній публікації. Якщо в оригінальній публікації вже були наведені на латиниці ПБ авторів – у посиланні на статтю слід вказувати саме цей варіант (незалежно від використаної системи транслітерації в першоджерелі). Якщо в офіційних джерелах (на сайті журналу, в базах даних, ПБ авторів на латиниці не наведено - слід транслітерувати їх самостійно. Якщо авторів кілька, то перед прізвищем останнього з них замість коми ставиться and.

Приклад :

Richardson, A. 1988

Richardson, A. 1989a

Richardson, A. 1989b

Richardson, A. and Brown, B., (1988)

Richardson, A. and Smith, S., (1986)

Richardson, A., Brown, B. and Smith, S. (1983)

Ingram, T.N., Schwepker, C.H. and Hutson, D. (1992)

Ingram, T.N., Laforge, R.W., Schwepker, C.H. Jr, Avila, R.A. and Williams, M.R. (1997)

Ingram, T.N., Laforge, R.W., Avila, R.A. and Schwepker, C.H. Jr and Williams, M.R. (2001)

Книги.

Якщо цитоване джерело написано латиницею (англійською, німецькою та іншими мовами, що використовують романський алфавіт), посилання на нього слід привести оригінальною мовою публікації.

Початково кириличні матеріали (і їхні частини), у яких існує офіційний переклад на англійську (або іншу мову, що використовує романський алфавіт), повинні бути приведені в перекладі;

Для книг (або їх частин), для яких переклад не існує, необхідно привести транслітерацію латиницею і переклад назви англійською мовою. В кінці опису в круглих дужках вказати мову видання. Для посилань на україномовні джерела, наприклад, слід використовувати фразу «(in Ukraine)».

Журнальна стаття.

Якщо у цитованій роботі існує офіційний переклад на англійську мову або англомовний варіант назви (його слід шукати на офіційному сайті журналу, в наукометричних базах даних, в тому числі – в бібліотеці WorldCat) – слід вказати саме його.

Якщо в офіційних джерелах не існує перекладу назви статті, слід привести транслітерацію латиницею, далі виконати переклад на англійську мову самостійно. У разі, коли у журналу немає офіційної назви англійською мовою, в References потрібно приводити його транслітерацію. При цьому переклад береться у квадратні дужки і

розміщується одразу після транслітерованої назви. Не слід самостійно переводити назви журналів. Неприпустимо скорочувати (або іншим способом змінювати) назви статей та назви журналів. В самому кінці посилання, після вказівки діапазону сторінок в круглих дужках вказати мову видання. Для посилань на україномовні джерела, наприклад, слід використовувати фразу «(in Ukraine)».

Для **транслітерації** українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/transliteratediia>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html)

Електронні посилання оформлюються також як їх друковані аналоги, потім наводиться «[online] Available at» і URL-адреса. В URL-адресі слід зберегти "http://", якщо адреса не включає www. Крім того, наводиться дата останнього доступу (Accessed ...).

Англійською детальну інформацію з Harvard style та про особливості оформлення посилань на різні джерела, можна отримати на сайті:

<https://library.aru.ac.uk/referencing/harvard.htm>

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується згодою на обробку персональних даних за підписом автора (кожного з авторів окремо), а також *авторською довідкою* (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; телефонів, адреси електронної пошти; номеру й адреси відділення «Нової пошти». Вся інформація надається трьома мовами: українською, російською та англійською.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у роздрукованому та сканованому вигляді електронною поштою. Допускається публікація статей магістрантів у співавторстві з науковим керівником.

5. Прийом статті до друку здійснюється за наявності таких документів:

- текст статті (електронний та роздрукований варіанти за підписом автора (авторів), оформлений відповідно до встановлених вимог;
- внутрішня рецензія (при необхідності);
- відомості про автора (авторів) (авторська довідка) за підписом автора (авторів) у роздрукованому та сканованому виглядах;
- згода на обробку персональних даних за підписом автора (кожного з авторів окремо).

б. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Кожна стаття буде проходити **перевірку на плагіат** у сервісі пошуку плагіату **Unicheck**. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету» статтю

назва статті

Відомості про Автора (зразок заповнення):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
<i>Українською мовою</i>	Сабадаш Юлія Сергіївна, доктор культурології, професор кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету
<i>Англійською мовою</i>	Sabadash Yulia, Sc.D. (Cultural Studies), Professor of Cultural Studies and Information Activities Department, Mariupol State University
<i>Контактні телефони автора, E-mail, поштова адреса</i>	<i>(Вказати контактні телефони, адресу електронної пошти, поштову адресу, за якою здійснюватиметься розсилка)</i>

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

дата

підпис

П.І.Б.

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Я, _____

(П. І. Б.)

(далі – Автор) шляхом підписання цього тексту, відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI, надаю згоду Маріупольському державному університету (далі – Університет) на обробку моїх персональних даних (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) з метою забезпечення захисту авторських прав при здійсненні публікацій творів Автора у наукових фахових виданнях Університету. Наведений вище склад персональних даних може надаватися працівникам Університету, безпосередньо задіяним в обробленні цих даних, а також в інших випадках, прямо передбачених законодавством України.

Також мої персональні дані (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) можуть надаватися третім особам при включенні наукових фахових видань Університету до міжнародних наукометричних баз.

Ця згода надається на безстроковий термін. Передача моїх персональних даних третім особам у випадках, не передбачених цією Згодою та законодавством України, здійснюється тільки за погодженням зі мною.

«__» _____ 20__ року, _____ / _____)
(підпис) (ініціали, прізвище Автора)

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Зубченко О.С. Електоральна соціологія: підручник. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 386 с.

Розвиток демократичних процесів у світі та в Україні привертає все більше уваги до дослідження виборів як одного із ключових інститутів сучасної демократії. Інтерес до того, як, чому і за кого голосують громадяни, з'явився в істориків, політиків, журналістів та юристів ще задовго до початку інституціоналізації соціології як науки, але тільки у ХХ столітті відбулося становлення електоральної соціології як окремої сфери наукового пізнання та практичної діяльності.

Із перших років незалежності України кожні вибори ставали важливою віхою розвитку нашої державності, стимулювали увагу суспільства до певних проблем та дискусій, сприяли становленню політичної системи та гетерогенності політичної еліти. Саме збереження інституту вільних та конкурентних виборів із наперед не визначеним владою результатом стало головною відмінністю посткомуністичної України від багатьох своїх сусідів по пострадянському простору, створило сприятливі умови для перемоги народних революцій 2004 та 2013-2014 років, європейської та євроатлантичної інтеграції нашої держави. Нового імпульсу демократичні процеси мають отримати вже на перших виборах після перемоги над російськими агресорами.

У свою чергу українська електоральна соціологія пройшла довгий шлях – від перших несміливих опитувань до розвинених теоретичних концепцій, потужних загальнонаціональних проєктів та численної наукової спільноти. На професійну роботу дослідників під час виборчих кампаній сформувався стійкий запит як з боку політичних акторів, так і громадянського суспільства та медіа. Все частіше соціологія як наука для пересічних громадян презентується саме через електоральні дослідження.

Мета підручника – узагальнити та систематизувати методологічні принципи, теоретичні уявлення та практичні наробки зарубіжних та вітчизняних фахівців у сфері електоральної соціології і сформувати у здобувачів вищої освіти необхідні практичні знання та навички.

Структуру та логіку підручника спрямовано на виконання таких завдань: засвоєння категоріально-понятійного апарату та дослідницького інструментарію електоральної соціології; оволодіння знаннями з історії та теорії електоральних досліджень; формування у здобувачів освіти практичних навичок, необхідних для соціологічного супроводження виборчих кампаній.

Перша частина присвячена визначенню місця та ролі електоральної соціології у системі соціально-гуманітарного знання, її об'єкта, предмету, мети, завдань та основних категорій, характеристиці методологічного арсеналу. Окрему увагу приділено аналізу виборів як соціально-політичного інституту, описанню його еволюції у світовому та національному вимірах, розкриттю поняття та сутності електоральної поведінки та електоральної культури.

Друга частина навчального видання містить характеристику найважливіших теоретичних концепцій, що склались у сучасній електоральній соціології – соціально-структурної, соціально-психологічної, раціонально-інструменталістської, когнітивної та маніпулятивної. Особливий наголос автор робить на можливостях та обмеженнях застосування цих наукових підходів для вивчення голосування українських виборців.

Третю частину книги спрямовано на підготовку студентів та магістрів до практичної роботи із соціологічного супроводження виборчих кампаній, організації комплексу електоральних досліджень та проведення екзит-полів, розробки електоральних паспортів територій та сегментації електорату, середньо- і короткострокового електорального прогнозування.

Видання розраховане на здобувачів вищої освіти за спеціальностями «Соціологія», «Політологія», «Державне та муніципальне управління» та широке коло читачів, які цікавляться питаннями дослідження електоральної поведінки та соціологічного супроводження виборів.

Із підручником можна ознайомитися у Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського та у Національній парламентській бібліотеці України.

**ЗАПРОШУЄМО НА НАВЧАННЯ
ДО МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

За 30 років розвитку МДУ напрацював власну модель міжнародної співпраці, що дає можливість студентам брати участь у стажуваннях різних країн світу, долучатись до міжнародних наукових та культурних проєктів. Після закінчення ЗВО випускники отримують диплом європейського зразка, який не потребує додаткового підтвердження при працевлаштуванні в країнах Європейського Союзу. Якісна освіта, заснована на кращих педагогічних методиках, оволодіння одними з найбільш затребуваних спеціальностями в Україні, які гарантують можливість успішного працевлаштування в державних і приватних установах, вивчення кількох іноземних мов.

Кафедра культурології здійснює підготовку студентів спеціальності:

034 «Культурологія».

Бакалавр:

Освітня програма: *Культурологія, організація культурно-дозвілєвої діяльності*

Кваліфікація: *бакалавр з культурології, культуролог-організатор культурно-дозвілєвої діяльності.*

Магістр:

Освітня програма: *«Культурологія, культурне розмаїття та розвиток громади».*

Кваліфікація: *магістр культурології, викладач ВНЗ.*

Аспірантура:

Освітня програма: *«Культурологія».*

Кваліфікація: *PhD ступеня доктора філософії*

Сфера діяльності фахівця з культурології: *заклади культури та мистецтв (театри, концертні організації, музеї, бібліотеки, кіностудії та клубні заклади); освітні установи; державні органи управління; органи місцевого та регіонального самоврядування; громадські організації; засоби масової комунікації.*

Можливість займати посади: *керівника державних установ культури і мистецтв; організатора культурно-масових заходів; екскурсовода; аніматора; сценариста; експерта з оцінки культурних цінностей та збереження культурної спадщини; консультанта зі створення індивідуального та колективного іміджу; наукового співробітника музею; організатора культурних проєктів (фестивалів, виставок, конкурсів, міжнародного культурного співробітництва); викладача культурологічних дисциплін; висвітлювача культурних подій в ЗМІ та соціальних мережах.*

Контактні телефони та e-mail: Адреса: вулиця Преображенська, 6, Київ, 02000

Приймальна комісія: +380-96-743-74-43; <https://www.facebook.com/vstupnykMDU>

Кафедра: +380-50-582-41-87; +380-50-016-72-17, csia@mdu.in.ua

Деталі про вступ на офіційному сайті: <http://mdu.in.ua/>

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ
ВИПУСК 25

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д. культурології, проф. Ю. С. Сабадаш
Заступник відповідального редактора – доц., заслужений працівник
культури України Ю.М.Нікольченко
Відповідальний секретар – к. і. н., доц. О.О.Демідко
Редактор англійських текстів – ст. викладач Ю. С. Золотько

Засновник Маріупольський державний університет
02000, м. Київ, вулиця Преображенська, 6
тел: +380-50-016-72-17 e-mail:
visnykculturology@mdu.in.ua
Web-page: www.visnyk-culturology.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.
(Серія КВ №17804-6654Р від 24.05.2011)
Тираж 100 примірників.

Видавничий центр МДУ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №4930 від 07.07.2015

© МДУ, 2023